

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»

ISSN 2520-2057

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА»

№ 7 (69) / 2019
2 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА»**

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22444-12344ПР*

Збірник наукових праць

№ 7 (69)

2 том

Київ 2019

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука» представлено в: **Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Turkish Education Index; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Open Academic Journals Index; Research-Bib; Turkish Education Index; Polish Scholarly Bibliography; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; InfoBase Index; Open J-Gate; Academic keys; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); CrossRef.

В журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем сучасної науки.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

Редакція:

Головний редактор: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)
Випускаючий редактор: **Золковер Андрій Олександрович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)
Секретар: **Колодич Юлія Ігорівна**

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Заступник голови редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)
Заступник голови редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Розділ «Юридичні науки»:

Член редакційної колегії: **Арістова Ірина Василівна** — доктор юридичних наук, професор (Суми, Україна)
Член редакційної колегії: **Бондаренко Ігор Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Братислава, Словачька Республіка)
Член редакційної колегії: **Галуцько Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Гиренко Інна Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Головко Олександр Миколайович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харків, Україна)
Член редакційної колегії: **Грохольський Володимир Людвигович** — доктор юридичних наук, професор (Одеса, Україна)
Член редакційної колегії: **Мустафазаде Айтен Інглаб** — доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджану, депутат Міллі Меджлісу Азербайджанської Республіки (Азербайджан)
Член редакційної колегії: **Іманли Магомед Нагі** — доктор юридичних наук, професор (Азербайджан)
Член редакційної колегії: **Калюжний Ростислав Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Клемпарський Микола Миколайович** — доктор юридичних наук, професор (Кривий Ріг, Україна)
Член редакційної колегії: **Лоредана Джані Агуїре** — доктор права, професор (Італійська Республіка)
Член редакційної колегії: **Лоренцмайєр Штефан** — доктор юридичних наук, професор (Аугсбург, Федеративна Республіка Німеччина)
Член редакційної колегії: **Макарова Тамара Іванівна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)
Член редакційної колегії: **Мельничук Ольга Федорівна** — доктор юридичних наук, доцент (Вінниця, Україна)
Член редакційної колегії: **Овчарук Сергій Станіславович** — доктор юридичних наук (Запоріжжя, Україна)
Член редакційної колегії: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Остапенко Олексій Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна)
Член редакційної колегії: **Пивовар Юрій Ігорович** — доктор філософії в галузі права, доцент (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Світличний Олександр Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сидор Віктор Дмитрович** — доктор юридичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Таранова Тетяна Сергіївна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мушенко Віктор Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Анатолій Юхимович** — кандидат юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Фунта Растислав** — кандидат юридичних наук, доцент (Сладковичово, Словачка Республіка)

Член редакційної колегії: **Хімч Ольга Миколаївна** — кандидат юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Легенький Микола Іванович** — кандидат педагогічних наук, доцент (Київ, Україна)

ЗМІСТ
CONTENTS
СОДЕРЖАНИЕ

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Алексанян Карина Араїківна, Скуратович Ірина Миколаївна ДЕРЖАВНИЙ ЛАД ТА ПРАВО УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ПЕРІОДУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ	7
Бурхович Ярослава Олександрівна АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ...	11
Веліт Микита Андрійович КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ СВОБОДИ СЛОВА В УКРАЇНІ.....	16
Володіна Оксана Олександрівна, Сільченко Вероніка Віталіївна КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВБИВСТВО МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ	20
Гук Ганна Василівна МІСЦЕ КОМІСАРА РАДИ ЄВРОПИ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	23
Жук Аліна Вадимівна, Клепка Дар'я Ігорівна ЕФЕКТИВНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ОДНА З ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	26
Казак Ріната Алімівна, Галайдик Анастасія Русланівна ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ В РОКИ НЕПУ ...	31
Корнійчук Іван Васильович, Стороженко Олександр Сергійович ВХОДЖЕННЯ АР КРИМ ДО СКЛАДУ РФ ТА ІНШІ ВИПАДКИ ІНКОРПОРАЦІЇ В СВІТОВІЙ ІСТОРІЇ	37
Крапив'янська Вікторія Вячеславівна НЕДОЛІКИ СИСТЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ	41
Кротюк Єлизавета Василівна РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	45
Мандзюк Маргарита Михайлівна СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА ЄС: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ	49

Мурашко Валерія Олегівна АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	53
Новиков Олександр В'ячеславович, Ткач Дарина Костянтинівна РЕФЕРЕНДУМ ЯК ФОРМА НАРОДОВЛАДДЯ: ЗАСТОСУВАННЯ ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ	57
Панічевська Ангеліна Валентинівна ПРОБЛЕМИ ВСТУПУ ТУРЕЧЧИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ	61
Солодовникова Анна Дмитрівна ПРАВОМІРНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	64
Цимбаліста Ольга Ігорівна, Абдюханова Анастасія Ірфанівна, Новиков Олександр В'ячеславович ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У БОРОТБІ З АБСЕНТЕЇЗМОМ: ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ.....	69

УДК 4414

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Алексанян Карина Араіківна

студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Алексанян Карина Араиковна

студентка

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Aleksanyan Karina

Student of the

Yaroslav Mudriy National Law University

Скуратович Ирина Миколаївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Скуратович Ирина Николаевна

кандидат юридических наук,

доцент кафедры истории государства и права Украины и зарубежных стран

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Skuratovich Iryna

PhD in Law, Assistant of the Department of

Story of State and Law of Foreign Countries

Yaroslav Mudryi National Law University

**ДЕРЖАВНИЙ ЛАД ТА ПРАВО УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ПЕРІОДУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СТРОЙ И ПРАВО УКРАИНСКОЙ
НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ ПЕРИОДА ЦЕНТРАЛЬНОЙ РАДЫ
STATE SYSTEM AND LAW OF THE UKRAINIAN NATIONAL
REPUBLIC IN THE CENTRAL COUNCIL OF UKRAINE PERIOD**

Анотація. Проаналізовано загальні і спеціальні історіографічні джерела і систематизовано основні наукові праці за тематикою дослідження проблем створення, становлення, розвитку державного ладу та системи права Української Народної Республіки. У статті вивчаються ключові аспекти державотворчої діяльності періоду Центральної Ради, а також низку законодавчих актів Центральної Ради, спрямованих на побудову УНР, зокрема Конституцію УНР, виділено основні недоліки та проблеми в діяльності Центральної Ради. Акцентується увага на необхідності врахування позитивного та негативного досвіду діяльності Центральної Ради для проведення сучасних реформ в Україні та використання тодішнього досвіду в сьогоденній законодавчій практиці.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Українська Центральна Рада, автономія, федерація, незалежність, Мала Рада, універсал, Установчі збори, конституція.

Анотация. Проанализировано общие и специальные исторические источники и систематизировано основные научные труды, связанные с проблемами возникновения, установления государственного строя и системы права Украинской народной республики. В статье изучаются ключевые аспекты, связанные деятельностью Центральной Рады в сфере развития государственного строя, а также ряд законодательных актов Центральной Рады, направленных на создание УНР, а особенно Конституцию УНР. Выделены основные недостатки и проблемы в деятельности Центральной Рады. Акцентируется

внимание на необходимости учения положительного и отрицательного опыта деятельности Центральной Рады для проведения современных реформ в Украине и использование этого опыта в современной законодательной практике.

Ключевые слова: Украинская Народная Республика, Украинская Центральная Рада, автономия, федерация, независимость, Установительные собрания, конституция

Summary. The general and special historiographic sources are analyzed and the basic scientific works are systematized on the issues of creation, formation, development of the state system and the system of law of the Ukrainian National Republic. The article examines the most important aspects of state-building activity of the Central Council of Ukraine period, as well as a number of legislative acts of the Central Rada aimed at the construction of the UNR, in particular the Constitution of the UNR, highlights the main shortcomings and problems in the work of the Central Council of Ukraine. The emphasis is placed on the need to take into account the positive and negative experience of the activities of the Central Council for carrying out modern reforms in Ukraine and the use of the experience in current legal practice.

Key words: Ukrainian National Republic, Central Council of Ukraine, autonomy, federation, independence, constituent assembly, constitution.

Постановка проблеми. Після того, як Україна здобула незалежність, у науковців значно зріс інтерес до вивчення досвіду вітчизняного державотворення на різних її історичних етапах. Вивчення досвіду діяльності органів управління Української Народної Республіки, а також аналіз проблем правового регулювання суспільного життя зможуть дозволити в майбутньому уникнути помилок, яких припускалися керівники нашої країни в різні часи. На мою думку, процес вивчення досвіду минулих поколінь необхідно починати саме з систематизації наукових досліджень і історіографічних джерел у сфері державного ладу та права періоду Української Центральної Ради.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вагомих досліджень цього напрямку віднесемо наукові праці Н. В. Агафонові, С. Г. Благівісного, В. Г. Богуславської, С. В. Бутівченко, Л. І. Бдєєвої, Л. В. Дідух, О. А. Денисенко, О. О. Драч, О. В. Дудник, С. Л. Заварського, Н. Ю. Задираки, П. П. Захарченка, А. Ю. Іванові, А. А. Кравченко, Л. М. Кривошеєвої, Г. Г. Кучерова, О. В. Малюти, С. І. Нестулі, Т. О. Подковенко, Л. Ф. Приходько, Д. Ф. Розовика, І. Ю. Сурцевої, О. В. Хвильнюка, О. М. Цапка, Т. О. Чугуя та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Діяльність Центральної Ради у сфері державного будівництва та правотворчості на різних рівнях досліджується науковцями достатньо давно. Однак недостатньо дослідженими залишається низка ключових питань, зокрема процес реформування Центральною Радою державного управління та законодавства, виділення основних недоліків та помилок, яких припустилася Центральна Рада у процесі своєї діяльності.

Мета статті. На основі комплексного й об'єктивного аналізу праць зі згаданої тематики ґрунтовно проаналізувати державотворчу та правотворчу діяльність Української Народної Республіки періоду Центральної Ради, виявити її проблеми та недоліки.

Виклад основного матеріалу. У період своєї державотворчої діяльності (17 квітня 1917 р. — 29 квіт-

ня 1918 р.) Центральна Рада (ЦР) пройшла таких два етапи:

- 1) Розпочався з'їздом Всеукраїнського національного конгресом в квітні 1917 р., який мав здебільшого політико-декларативний характер
- 2) Після жовтневих подій у Петрограді, пов'язаний з 25 листопада 1917 р. (етап законодавчої діяльності).

Незважаючи на те, що УЦР перебувала у надзвичайно складному становищі, що полягало у значних як внутрішніх проблемах, так і проблемах на міжнародному рівні, Центральна Рада все ж розпочала розбудову української державності, розуміючи важливість проведення докорінних змін. Ця діяльність особливо посилилась після жовтневих подій у Петрограді, які кардинально змінили ситуацію і ще більше зумовили необхідність створювати нову державу в повному обсязі.

Після жовтневих подій у Петрограді розпочався другий етап законодавчої діяльності, змістом якого стало формування власної правової системи. Визнавши антидемократичною й небезпечною для України більшовицьку владу в Петрограді, Центральна Рада в Третньому Універсалі від 7 листопада проголосила Українську Народну Республіку, але «не відділяючись від Російської Республіки й зберігаючи єдність її» [3, с. 18]. При цьому в Універсалі зазначалося, що «ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Російська республіка стала федерацією вільних народів». Важливе значення мають положення Третнього Універсалу про розширення і закріплення місцевого самоврядування, утвердження демократичних прав і свобод, недоторканності особи й житла, конфіскацію поміщицького, удільного, церковного, монастирського землеволодіння і передачу земель трудовому народу без викупу, права й можливості вживання місцевих мов у зносинах з усіма установами тощо. Отже, Третій Універсал — це перший у ХХ ст. український державно-правовий документ конституційної спрямованості, який розпочав процес формування власної правової системи.

Перша проблема законодавчої діяльності полягала вже в тому, що однак упродовж усього періоду свого існування ЦР виявляла нерішучість. Вона не скасувала всі російські закони і постанови, видані до більшовицького перевороту. Вони залишилися чинними, а діячі ЦР прагнули пристосувати їх до потреб національного самовизначення. Це підтверджував і Закон Центральної Ради від 25 листопада 1917 р. «Про виключне право Центральної Ради видавати законодавчі акти УНР». Право здійснювати урядування в Україні отримав Генеральний секретаріат УНР. Він міг видавати відповідні розпорядження на підставі розпорядження законодавчої бази Російської Республіки, що мала чинність до більшовицького перевороту [2]. Цей закон заклав правові основи державного будівництва УНР.

Важливим напрямом законодавчої діяльності Центральної Ради була робота над проектом Української Конституції, яка розпочалася після прийняття Першого Універсалу. За Четвертим Універсалом Конституцію «незалежної Української Народної Республіки» мали ухвалити Установчі збори, але подальше ускладнення воєнно-політичної ситуації призвело до того, що об'єднані російсько-українські радянські війська 26 січня 1918 р. зайняли Київ. Центральна Рада евакуювалась до Житомира (потім до Коростеня і Сарн). Після повернення наприкінці березня 1918 р. до Києва в умовах німецько-австрійської окупації керівникам УНР вже не вдалося провести ані виборів, ані скликати жодної загальної сесії Центральної Ради.

Конституція УНР була ухвалена Малою Радою в останній день існування УНР, 29 квітня 1918 р. Конкретно-історичні обставини зумовили її спрямованість як документа перехідного періоду, але, безперечно, це була демократична за своїм змістом конституція. Структурно вона складалася з 83 статей, об'єднаних у 8 розділів (Загальні постанови, Права громадян України, Органи власті УНР, Всенародні збори УНР, Про Раду Народних Міністрів УНР, Суд УНР, Національні союзи, Про часове припинення громадських свобод). Україна проголошувалась «державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною» (ст. 1). Зазначалося, що суверенне право належить народові України, тобто громадянам УНР усім разом.

Устрій держави засновувався на принципі неподільності території та праві на широке самоврядування земель, волостей і громадян. Проголошувалась рівність громадян «у своїх громадянських і політичних правах», незалежно від народження, віри, освіти, національності, майна, податкування (ст. 12). Установлювались демократичні свободи «слова, друку, сумління, організації, страйку» (ст. 17), недоторканність «домашнього огнища» (ст. 15), «листова тайна» (ст. 16), «свобода перемін місця пробування» (ст. 18). На території України скасовувались: смертна кара; тілесні та інші види покарання, які прини-

жують людську гідність; конфіскація майна, як покарання. Конституція, на основі принципу поділу влад, визначала порядок створення й повноваження органів влади УНР. Верховним органом УНР проголошувались Всенародні Збори, які безпосередньо здійснювали вищу законодавчу владу і формували вищі органи виконавчої (Раду Народних Міністрів) і судової (Генеральний суд) влади. «Єдина безпосередня місцева власть» (ст. 26) надавалась виборним Радам і Управам громад, волостей і земель. Конституція не передбачала посади президента УНР. За даною Конституцією УНР мала стати демократичною парламентською державою [6, с. 54].

Конституція УНР визначала: вищою законодавчою та представницькою владою в УНР мають бути Всенародні збори, а голова Всенародних зборів називатиметься головою УНР. Його повинні обирати Збори, він має виконувати все, пов'язане з представництвом Республіки. Голова також повинен був визначати терміни переобрання Всенародних зборів, скликати та проводити їх. Його урядування мало тривати до скликання нових зборів, на яких обирався інший голова. На допомогу голові обирали товаришів (заступників), Один з них мав виконувати обов'язки голови у випадку його важкої хвороби або смерті до часу виборів нового голови [8, с. 166].

Виходячи з вищезазначеного, проект Конституції був досить прогресивним для свого часу та враховував всі попередні історичні здобутки українського законодавства в різні періоди свого існування.

Досить багато уваги в діяльності Центральної Ради належало реформуванню судочинства, яке було розпочате із заходів щодо українізації існуючих судових установ. У червні 1917 р. в Києві відбувся з'їзд юристів, який обрав крайовий судовий комітет для забезпечення зв'язків між Центральною Радою і місцевими судовими установами. Процес реформування набув інтенсивності після проголошення УНР. У Третьому Універсалі були визначені програмні цілі реформування судової системи: «Суд на Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу. З тою метою приписуємо Генеральному Секретарству судових справ зробити всі заходи упорядкувати судівництво й привести його до згоди з правними поняттями народу» [3, с. 78].

10 листопада Мала Рада затвердила законопроект, у якому визначалось, що «суд на Україні твориться іменем Української Народної Республіки». На початку грудня 1917 р. на розгляд Центральної Ради було внесено законопроект про утворення тимчасового Генерального суду, який мав складатися з цивільного, карного і адміністративного департаментів, а його персональний склад визначався у кількості 15 генеральних судій. Компетенція Генерального суду була тотожна урядовому Сенату. До скасування спеціальних судів новостворений орган виконував функції головного воєнного суду [4, с. 178]. Відповідно до Закону від 17 грудня 1917 р., передбачалося

створення Київського, Одеського і Харківського апеляційних судів, але в Одесі й Харкові ці суди так і не були створені.

Конкретними кроками на шляху реформування суду стали в тому числі й рішення Центральної Ради про «неправомочність» судових палат (грудень 1917 р.), ліквідацію селянських волосних і верхніх сільських судів, дозвіл одноособового розгляду справ мировими судьями (березень 1918 р.). Таким чином, реформування та розбудова судової гілки влади відзначається більшою рішучістю та разом з тим і обміркованістю УЦР, спрямованістю на докорінні зміни у цій сфері.

Що стосується правових норм у сфері виборчого права, то на мою думку, за періоду УЦР вони відрізняються відносною доопрацьованістю. Основним актом, що регулював це питання, був прийнятий у листопаді 1917 р. Закон «Про вибори до Установчих зборів Української Народної Республіки». Закон встановлював пропорційну систему виборів, докладно регулював організацію їх проведення. Брати участь у виборах мали право громадяни з 20-річного віку. Виборчих прав позбавлялися засуджені, дезертири, визнані судом банкрути, а також члени царської родини. Окрім цього, встановлювалась відповідальність за порушення організації проведення виборів. Вибори були призначені на кінець грудня, але через воєнні дії вони проводилися переважно в січні-лютому 1918 р. та лише в Київському, Волинському, Подільському, Херсонському, Полтавському, Катеринославському й Чернігівському округах.

Досить багато уваги приділяла УЦР розвитку української мови. 12 березня 1917 р., на одному з перших засідань ЦР було ухвалено постанову про те, що «мовою, якою Рада почне звертатись до народу, є українська» [5]. Українська мова почала вважатися офіційною та вживалася у відносинах з Тимчасовим Урядом. Але разом з тим, що важливо, одним з головних принципів поряд з всебічним розвитком української мови, стало повне забезпечення прав національних меншин.

Велику роботу, спрямовану на запровадження української мови, здійснювали й міністерства. Так, 1 березня 1918 р. виконувач обов'язки народного міністра фінансових справ М. Ткаченко розіслав усім фінансовим установам УНР обіжник, де наголошувалося на необхідності замінити в цих уставах «всі вивіски, написи, оголошення і т. п., існуючі на російській мові, відповідними з текстом українським, користуючись тимчасово до заготовки нових на мові українській існуючими» [7, с. 22].

Спробою врегулювання міжнаціональних відносин, забезпечення прав національних меншин був Закон «Про національно-персональну автономію» від 9 січня 1918 р. Але деякі його положення, зокрема, про «іменні списки» — кадастри представників нацменшин, які повинні публікуватись для загального відома, викликали чимало непорозумінь і неприйняття з боку неукраїнців.

Суперечним виявився й Закон «Про громадянство Української Народної Республіки» від 2 березня 1918 р., за яким громадянами УНР вважалися ті, «хто родився на території України і зв'язаний з нею постійним перебуванням та на цій підставі бере собі свідоцтво приналежності своєї до громадян Української Народної Республіки». Тобто, не визнавалися громадянами УНР люди, які постійно проживали в Україні, але народилися за її межами.

Висновки. Стрімкий і стабільний розвиток сучасної України неможливий без проведення низки ефективних реформ. Впровадження ефективних реформ, докорінне реформування державного ладу та системи права є неможливим без врахування в першу чергу власного історичного досвіду. Центральна Рада в дуже тяжкі для країни часи очолила демократичну національно-визвольну революцію, намагалася повністю реформувати державну та правову системи, чим власне і започаткувала процес побудови незалежної Української держави. Сьогодні ми повинні глибоко аналізувати і враховувати як позитивний досвід, так і допущені помилки, уникати їх у розбудові сучасної України.

Література

1. Заруба В. М. Історія держави і права України: навч. посібник / В. М. Заруба. — К.: Центр, навч. л-ри, 2005. 136 с.
2. Українська Центральна Рада: документи і матеріали: у 2 т. — К., Право, 1996. — Т. 1. 478 с.
3. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали, т. 1–2. К., Право, 1996. 212 с.
4. Грибенко О. М. Розбудова вітчизняної судової системи доби Української Центральної Ради (червень 1917 — квітень 1918 рр.): історичний аспект // Історичні студії суспільного прогресу / [редкол.: Курок О. І. (гол.), Гирич Я. М. (заст. гол.), Крижанівський В. М. (відп. ред.)]. — Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2014. 98 с.
5. Вісник Генерального Секретаріату Української Народної Республіки. — 1917. № 7. 118 с.
6. Іванов В. М. Історія держави і права України: підручник / В. М. Іванов — К.: КУП НАНУ, 2013. 892 с.
7. ЦДАВО України, ф. 115, оп. 1, спр. 1, арк. 143; Державний архів Чернігівської області, ф. 138, оп. 1, спр. 86, арк. 4.
8. Конституція Української Народної Республіки. (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). В кн.: конституційні акти України. — К., 1992. 79 с.

УДК 342.92(477):341.231.14

Бурхович Ярослава Олександрівна
студентка

*Институту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Бурхович Ярослава Александровна
студентка

*Института прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Burkhovych Yaroslava

*Student of the
Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice
Yaroslav Mudryi National Law University*

Науковий керівник:

Червякова Олена Борисівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ МЕРЫ ПО ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ

ADMINISTRATIVE-LAW MEASURES AS TO PREVENT HOME VIOLENCE

Анотація. У статті досліджено правове регулювання як на міжнародному так і на національному рівні проблем щодо домашнього насильства. Проаналізована судово статистика щодо розглянутих справ про адміністративні правопорушення передбачені статтею 173² КУпАП та зміст звернень до Національної поліції щодо вжиття заходів у зв'язку із насиллям в родині. Досліджено впровадження нових форм захисту осіб, які стали жертвами насилля.

Ключові слова: домашнє насильство, економічне насильство, сексуальне насильство, фінансове насильство, психологічне насильство, заходи впливу, відповідальність, запобігання насильства.

Аннотация. В статье исследовано правовое регулирование как на международном, так и на национальном уровне проблем относительно домашнего насилия. Проанализирована судебная статистика о рассмотренных делах об административных нарушениях, предусмотренных статьей 1732 КУоАП и содержание обращений к Национальной полиции о принятых мерах в связи с насилием в семье. Исследовано внедрение новых форм защиты лиц, которые стали жертвами насилия.

Ключевые слова: домашнее насилие, экономическое насилие, сексуальное насилие, финансовое насилие, психологическое насилие, меры влияния, ответственность, предотвращение насилия.

Summary. The law regulation of the problems concerning home violence at international as well as national level were scrutinized in the given article. Judicial statistics as for the cases on administrative offences studied that are attracted by criminal article 1732 of Code on Administrative Offences of Ukraine and the content of claims to the National Police as for taking measures connected with home violence were analysed. Introduction of new forms of defense as to the people how became the victims of violence was studied.

Key words: home violence, economic violence, sexual harassment, financial violence, psychological violence, measures of influence, responsibility, violence prevention.

Постановка проблеми. Протягом всього розвитку суспільства проблема насильства є досить актуальною. На жаль, з кожним роком ця проблема все більше загострюється. Адміністративний примус є однією із важливих форм державного управління в цій сфері, й має адекватно застосовуватися з метою своєчасного запобігання таким правопорушенням, їх виявлення та притягнення кривдників до відповідальності.

Мета. Проаналізувати правові засади щодо запобігання домашньому насильству, у тому числі на міжнародному рівні, а також статистичні дані в цій сфері щодо притягнення осіб до відповідальності, дослідити види стягнень, які застосовуються, які повноваження органів покликаних попереджати насильство в сім'ї тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сім'я — це головний елемент сучасного соціального суспільства. У ній закладаються «фундаментальні» засади людини: її моральні, духовні, психологічні ознаки, принципи соціальної взаємодії. Стосунки в родині мають бути найміцнішими та найпершими соціальними відносинами, які стають прикладом для дитини. Вочевидь, що атмосфера, яка панує в родині, впливає на особу, як позитивно так і негативно, в останньому випадку це виступають як один із можливих наслідків виникнення домашнього насильства.

Причини насильства в родині та його наслідки, усунення причин їх існування, вироблення заходів захисту жертв насильства є одними з найбільш розповсюджених проблем сучасного світу, адже від насильства страждають діти, жінки, люди похилого віку, а інколи, навіть і чоловіки.

Відповідно доповіді ЮНІСЕФ «Приховане на очах у всіх», мільйони дітей у різних країнах світу піддаються насильству. Вони стають жертвами вбивць, гвалтівників і торговців «живим товаром». Більш того, багато дітей страждають від фізичної та психологічної жорстокості своїх рідних, вчителів та навіть однокласників. Кожна 5 жертва вбивства у світі — це дитина або підліток у віці до 20 років. У зазначеній доповіді була зібрана статистика зі 190 країн світу. За словами виконавчого директора ЮНІСЕФ, Ентоні Лейку: «На сьогоднішній день насильство щодо дітей вчиняється щодня, всюди. Але воно не є неминучим. Його можна попередити, але для цього суспільство не повинно дозволяти насильству залишитися в тіні» [8].

Вихідними у дослідженні зазначеного питання є положення Загальної декларації прав людини, в якій зазначається, що кожна людина повинна мати всі права без будь-якої різниці (ст. 2), що ніхто не повинен бути підданий тортурам і жорсткому, нелюдському чи принижуючому його гідність поведженню та покаранню (ст. 5) [4].

У Конвенції ООН про захист прав людини і основоположних свобод також проголошується сво-

бода людини проти катувань та інших жорстоких, нелюдських і таких, що принижують гідність видів поведження та покарання [10]. Конвенція ООН про права дитини визначає, що дитиною є особа віком до 18 років, а також формулює та фіксує невідчужені права дітей, які вони мають завжди, скрізь і які є однаково важливими і взаємопов'язаними. Вона є міцним консенсусом та спільною заявою, яка разом з Декларацією прав дитини (від 20 листопада 1959 р.) стала підґрунтям міжнародного права щодо прав дітей і є універсальним та ефективним механізмом захисту прав дитини у всьому світі [9, с. 45.] Тож держави мають прийняти необхідні заходи з метою «захисту дитини від усіх форм фізичного чи психологічного насильства, образи чи зловживання, відсутності турботи чи недбалого ставлення, грубого поведження чи експлуатації, включаючи сексуальне зловживання з боку батьків, законного опікуна чи іншої особи, яка наглядає за дитиною» (п. 1 ст. 19) [6].

Міжнародне законодавство, поряд із дітьми, також регулює захист жінок від насильства в сім'ї. У 1993 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію про ліквідацію насильства щодо жінок, яка визначила основні форми прояву такого насильства й визначила практичні заходи боротьби з цим соціальним злом. Відтоді домашнє насильство розглядається як порушення визнаних міжнародною спільнотою фундаментальних прав людини.

ООН видало Рекомендації щодо концептуальних засад національних законів про протидію насильству в сім'ї, вони мають бути зорієнтовані на досягнення саме таких цілей:

- 1) захисту жертв насильства;
- 2) попередження подальшого насильства;
- 3) покарання осіб, які вчинили насильство.

Конвенція Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством (Стамбульська Конвенція) — передбачає прийняття значної кількості законодавчих та організаційних змін на національному рівні, а саме:

- 1) розширення кола осіб, які відносяться до категорії «члени сім'ї»;
- 2) включення адаптованого до рівня розвитку учнів навчального матеріалу з таких питань як рівність між жінками й чоловіками, вирішення конфліктів у взаємостосунках без застосування насильства, у формальні навчальні плани на всіх рівнях навчання;
- 3) забезпечення належної підготовки для відповідних спеціалістів, які займаються жертвами або особами, які вчинили будь-які акти насильства;
- 4) забезпечення жертвам доступу до служб, які допомагають їм відновитися після насильства шляхом надання юридичних і психологічних консультацій, фінансової допомоги, житла, навчання, підготовки та допомоги в пошуку роботи;
- 5) запровадження загальнодержавних цілодобових (24/7) безоплатних телефонних ліній допомоги;

- 6) забезпечення належного захисту дітей-свідків насильства;
- 7) забезпечення того, щоб правила конфіденційності, які покладаються національним законодавством на певних спеціалістів, не становили перешкоди стосовно можливості, за певних умов, їхнього повідомлення компетентним організаціям або органам, якщо в них є обґрунтовані підстави вважати, що вчинено тяжкий акт насильства;
- 8) криміналізація певних форм умисної поведінки тощо.

На національному рівні в Україні діють такі нормативні акти: Конституція України, Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (надалі Закон) тощо.

Конституція України є тією юридичною базою, норми якої визначають та гарантують охорону і захист прав, свобод та інтересів сім'ї та людини. Йдеться зокрема про: право на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27); заборону втручання в його особисте та сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 32); право на звернення (ст. 40); право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (ст. 41); право на житло (ст. 47); захист прав та свобод людини й громадянина судом (ст. 55); право знати свої права та обов'язки (ст. 57).

Значну кількість положень Стамбульської Конвенції було сприйнято в Законі «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року. Втім ця Конвенція не ратифікована Україною, хоча відповідно до п. 22 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 року № 1106-р, яка мала бути ратифікована ще до 20.03.2018 року. Відповідальні за цей захід — Мінсоцполітики, Мін'юст, МЗС та Уповноважений ВРУ з прав людини. Це свою чергу ускладнює набуття статусу найменш захищених осіб — жертв насильства, а також подальшого удосконалення механізму їх захисту.

Вітчизняний Закон визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства, відповідальність у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [3].

Домашнім насильством — визначається діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно

проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. (п.3, ч. 1, ст. 1 Закону) [3].

Адміністративна відповідальність за насильство в сім'ї передбачена ст. 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення (надалі КУпАП), об'єктивна сторона якого складає множинні діяння, а саме:

- 1) такі, що містять діяння, які визначаються домашнім насильством;
- 2) діяння, що за певних обставин можуть утворювати насильство в сім'ї [5].

Важливу роль у протидії домашньому насильству відіграють адміністративно-попереджувальні заходи. Вчені виділяють спеціальні та факультативні правові норми, спрямовані на попередження домашнього насильства [2].

До спеціальних відносять, норми, які безпосередньо встановлюють адміністративну відповідальність за такі діяння, а саме:

- 1) вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого;
- 2) невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення.

Вважається, що загроза бути підданими адміністративному стягненню у вигляді штрафу у розмірі до 20 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, громадських робіт до 40 годин або адміністративного арешту на строк до 7 діб, може зупинити кривдника.

Якщо домашнє насильство вчинили неповнолітні то до них застосовуються заходи впливу відповідно до ст. 24⁻¹ КУпАП, що застосовуються до неповнолітніх, а саме:

- 1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;
- 2) попередження;
- 3) догана або сувора догана;
- 4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

До факультативних або опосередкованих правових норм можна віднести відповідальність осіб, які

втягують неповнолітніх у протиправну діяльність, завдають шкоду їх здоров'ю тощо, а саме положення: ст. 180 КУпАП — Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння батьками неповнолітнього, особами, які їх замінюють, або іншими особами; ст. 184 КУпАП — Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей. Ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей; ст. 186 КУпАП — Самоуправство. Самоуправство, тобто самовільне, всупереч встановленому законом порядку, здійснення свого дійсного або гаданого права, що не завдало істотної шкоди громадянам або державним чи громадським організаціям, та інші [1].

Кожного дня до Національної поліції України від 30% до 40% усіх викликів, надходить стосовно насильства в родині. За даними Мінсоцполітики. Протягом останніх 5 років 90% тих, хто звертався щодо насильства в сім'ї до органів держави, були жінки, 8,5–9% — чоловіки та 1–1,5% — діти.

За минулий рік органами Національної поліції зареєстровано майже 115,5 тис. заяв, повідомлень, пов'язаних з домашнім насильством, за результатом розгляду яких було складено 99,5 тис. протоколів про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173² КУпАП за цей же час.

У судах на розгляді перебувало 106,2 тис. справ такої категорії, з яких розглянуто 79 тис. справ: майже по кожній другій справі було /накладені такі адміністративні стягнення: штраф майже по 37 тис. справ, загальна сума штрафу склала майже 8 мільйонів грн, з яких сплачено лише третину. Громадські роботи були застосовані до 8,1 тис.; адміністративний арешт — до 2 тис. правопорушень; попереджено 48 осіб. До 106 кривдників відносно неповнолітніх застосованні заходи впливу передбачені ст. 241 КУпАП. В той час кожна друга справа було закрито через малозначність правопорушення; відсутність події і складу адміністративного правопорушення; закінченням строків накладання адміністративного стягнення.

Спеціальними заходами щодо протидії насильству в сім'ї, відповідно до ч. 1.ст.24 Закону є:

- 1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника;
- 2) обмежувальний припис стосовно кривдника;
- 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;
- 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

В свою чергу положення ст. 39¹ КУпАП передбачає такі попереджувальні заходи, як направлення на проходження спеціальної програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі. Втім, статистика відомостей щодо застосування судами ст. 39¹ КУпАП не передбачена.

За стандартами Ради Європи, на кожні 7–10 тисяч мешканців має бути створене одне сімейне місце, тобто місце для жінки з дітьми, в притулках чи інших соціальних установах [7, с. 22.] На сьогодні на території України працюють кризові центри для осіб які постраждали від домашнього насильства: у Київській області, у містах Києві, Харкові, Кривому Розі, Бердянську, Краснопавлівці, Маріуполі, Слов'янську та Вінниці. Протягом 2019 року такі притулки мають з'явитися також в містах Одесі, Рубіжному й Херсоні.

Як свідчить аналіз інформації постраждалі від домашнього насильства неохоче звертаються до підрозділів Національної поліції, а скоріше телефонують на «гарячу лінію» яка у свою чергу працює цілодобово або до мобільної бригади при цьому переважна більшість дзвінків надходить у нічний час. На сьогодні в Україні створено 94 мобільних бригад у 12 областях (49 бригад бригади поліцейського реагування (ПОЛІНА) та 45 мобільних груп до яких входять: дільничні офіцери, патрульні та поліцейські, що займаються ювенальною превенцією).

Висновок. Домашнє насильство для багатьох осіб є щоденною реальністю, яку вони, на жаль, замовчують. В Україні здійснюється певна робота щодо запобігання насильства в родині: створюються притулки, запроваджуються «гарячі лінії», тощо. Завдяки цим заходам громадяни більше довіряють спроможності держави захищати їх від насильства. На часі потребує ратифікація Стамбульської Конвенції, що сприятиме подальшому удосконаленню правових засад попередження насильства в сім'ї.

Література

1. Христова Г. О. Насильство в сім'ї та шляхи його попередження: законодавчий аспект / Г. О. Христова. URL: www.khpg.org/ru/index.php?id=1215440842
2. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання: навч. посібник / С. І. Яковенко, Н. Ю. Максимова, Л. І. Мороз, Л. А. Мороз. — К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. 260 с.
3. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року // Урядовий кур'єр. 2010. № 215. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 // Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1123.
6. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103.
7. Грабська І. А. Насильство в подружніх відносинах / І. А. Грабська // Практична психологія і соціальна робота. К., 1998. № 9. С. 20–23.
8. [Електронний ресурс]. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_24495.html
9. Мінакова К. Основні соціально-педагогічні та психологічні характеристики жінки — жертви сімейного насильства / К. Мінакова. — К.: Соціальна педагогіка. 2005. № 2. С. 43–47.
10. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти / В. М. Бондаровська, О. О. Кочемировська, Г. М. Лактіоновата ін.; за ред. О. Кочемировської. — К.: Вид-во ФОП Клименко Ю. Я., 2010. 372 с.

Веліт Микита Андрійович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Велит Никита Андреевич

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Velit Mykyta

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Кушніренко Олександр Георгійович

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного права України

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ
СВОБОДИ СЛОВА В УКРАЇНІ**

**КОНСТИТУЦИОННЫЕ ГАРАНТИИ СОБЛЮДЕНИЯ
СВОБОДЫ СЛОВА В УКРАИНЕ**

**CONSTITUTIONAL GUARANTEES
OF FREEDOM OF SPEECH IN UKRAINE**

Анотація. В статті досліджуються проблеми пов'язані із дотриманням свободи слова в Україні, відносини, які виникають у сфері реалізації громадянами свого конституційного права на сучасному етапі розбудови української державності. Аналізуються конституційні гарантії дотримання свободи слова, на конкретних прикладах показується ті проблеми, які на сьогодні існують в державі і які перешкоджають реалізації вищевказаної свободи.

Ключові слова: Свобода слова, гарантії свободи слова, багатоманітність, свобода думки й слова.

Аннотация. В статье исследуются проблемы, связанные с соблюдением свободы слова в Украине, отношения, возникающие в сфере реализации гражданами своего конституционного права на современном этапе развития украинской государственности. Анализируются конституционные гарантии соблюдения свободы слова, на конкретных примерах показывается те проблемы, которые сегодня существуют в государстве и которые препятствуют реализации вышеуказанной свободы.

Ключевые слова: Свобода слова, гарантии свободы слова, многообразие, свобода мысли и слова.

Summary. The article examines the problems associated with the observance of freedom of speech in Ukraine, the relations arising in the implementation of the citizens of their constitutional rights at the present stage of development of Ukrainian statehood. The constitutional guarantees of the observance of the freedom of speech are analyzed, with concrete examples showing the problems that exist in the state today and which impede the realization of the above freedom.

Key words: Freedom of speech, guarantees of freedom of speech, diversity, freedom of thought and speech.

Постановка проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, наукових праць, продовжують існувати проблеми, пов'язані із порушенням в Україні свободи слова, а тому можна вважати, що на сучасному етапі розбудови української державності існують певні проблеми, які потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітні аспекти реалізації конституційного права на свободу слова висвітлені у наукових працях українських вчених Кушніренко, Слінько, В. Пашинський, В. В. Речицький, Ю. Г. Барабаш

Невирішені раніше проблеми. Протягом останніх років в Україні спостерігалися серйозні проблеми з реалізацією свободи слова. Існуючі гарантії, в тому числі конституційні, на жаль, виявилися не досить ефективними. Досить сумним можна вважати і той факт, що в порівнянні із минулими роками в нашій державі ситуація із дотриманням свободи слова навіть погіршилася, тому проблема реалізації свободи слова як і раніше продовжує залишатися актуальною.

Метою публікації є дослідження відносин у сфері реалізації громадянами свого конституційного права на свободу слова в умовах існуючих в державі викликів і загроз, які на сьогодні мають місце в Україні.

Виклад основного матеріалу. Як вірно вважають Т. М. Слінько та О. Г. Кушніренко свобода слова є однією з основ демократичного суспільства, вона виражає загальнолюдські цінності, допомагає розкрити потенціал особистості, одне з головних і безумовних досягнень здійснюваної в Україні політичної реформи [1, с. 157].

Першими історичними фундаторами ідеї свободи слова були такі видатні філософи як Аристотель, Платон, Конфуцій, Дж. Мілль, Дж. Мільтон та ін.

Як вважає видатний теоретик Дж. Ролз, кожна людина повинна мати право доступу до основної свободи, яке прирівнюється до аналогічного права інших, із чого випливає неможливість будь-яких політичних зобов'язань для громадян. Пояснюється це тим, що свобода є першим і найбільш важливим принципом справедливості, із якого все розпочинається [2].

Жодна демократія не може існувати без свободи слова, вільного обміну думками, поширення ідей, дискусії, без права на отримання інформації. Як справедливо зазначив Т. Джефферсон: «Якщо який-небудь народ сподівається, що може залишатися неосвіченим і бути вільним, він бажає неможливого, того, чого ніколи не було і не буде». Отже, серед інших право на свободу вираження поглядів має виключне значення. Це загальне положення є безспірним [3].

Ліберальні мислителі, починаючи з Жан-Жака Руссо, відмічали важливість навчання культурі слова. З культурної точки зору, свобода слова наближається до незалежного розвитку власних уявлень людини, самостійного формулювання нею

власних цілей і переконань. Люди повинні не лише мати свободу суджень, але й використовувати її для зваженого вибору. Особливо це стосується політичних діячів, які формують подальшу стратегію розвитку держави і як законодавці повинні володіти не лише культурою слова, але й думки, яка має бути сформована свідомістю людини [4, с. 2].

Беручи до уваги думки вищезазначених мислителів та науковців, можна із впевненістю стверджувати, що свобода слова виступає основою для дії принципу справедливості. Цілком ймовірно, що демократично-правове суспільство не може існувати без вільного обміну думками своїх громадян та вираження їх поглядів, люди повинні не лише володіти свободою суджень, але й використовувати її для власного вибору.

Але свобода слова не може гарантуватися та мати правове значення лише через дослідження цієї ідеї видатними науковцями. Таке право має бути нормативно закріплене в міжнародно-правових актах, що будуть представляти міжнародне вираження невід'ємних прав, які мають усі люди. Саме тому слід розглянути Загальну Декларацію Прав Людини та Конвенцію про захист прав людини.

У ст. 19 Загальній декларації прав людини вказується, що «кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх вираження; це право передбачає свободу безперешкодно дотримуватися власних переконань і свободу шукати, одержувати та поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів». Безумовно, що Україна як активний учасник міжнародних організацій також зобов'язана захищати це право і сприяти його реалізації.

Генеральна Асамблея ООН вже на своєму першому засіданні одразу визначила: «Свобода інформації є основоположним правом людини і критерієм усіх свобод, яким присвячена діяльність ООН».

Свободі вираження поглядів як одній з невід'ємних свобод надано найвищого статусу відповідно до ст. 10 Конвенції про захист прав людини: «кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів». Свобода слова і вільне вираження своїх поглядів та переконань гарантуються Конституцією України (ч. 1 ст. 34) і означають право кожного громадянина вільно і незалежно збирати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку відкрити за режимом доступу інформацію на свій вибір [5]. Саме закріплення в Конституції України норми про свободу думки і слова стало поштовхом для початку різноманітних наукових досліджень в цій сфері, оскільки до здобуття незалежності в радянські часи вони мали багато в чому формальний характер.

Вказана конституційна формула є надзвичайно важливою, оскільки закріплює зв'язок свободи

думки і слова та свободи інформації, що самим безпосереднім чином впливає на демократизацію суспільства, реалізацію ідеї правової держави й появи розвинутого громадянського суспільства. Свобода слова та вільне розповсюдження друкованого слова як її складової безумовно є необхідною передумовою реалізації всіх інших конституційних прав [6, с. 49].

Аналізуючи конституційну норму про право кожної людини на свободу думки і слова, згадуються безсмертні слова прославленого французького філософа Декарта: «Я думаю — значить, я існую» [7].

Варто зазначити, що гарантування свободи слова в Україні починається зі згадування в Преамбулі Конституції про те, що Основний Закон України був прийнятий для забезпечення прав і свобод людини. Ст. 3 Конституції України визнає, що права й свободи людини, а також їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [5].

В цьому аспекті хочеться вказати і на те, що в нашій державі в останні роки ситуація із дотриманням свободи слова навіть погіршилася, особливо в регіонах, які Україна тимчасово не контролює: АРК, Донецьку та Луганську області. Про це свідчать численні утиски прав журналістів і навіть їх загибель, при тому винуваті в цих злочинах не притягнуті до кримінальної відповідальності. Як видається, пріоритетом держава вважає реформування економіки, збройних сил, інших сфер, а не забезпечення конституційних прав свобод громадян, в тому числі й свободи слова і це, на наше глибоке переконання, є хибним кроком.

Конституцією України (ст. 15) проголошено, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної й ідеологічної багатоманітності, що є одним з основоположних принципів життєдіяльності українського суспільства, заснованого на безперечному визнанні демократії, прав і свобод людини і громадянина. Відповідно, дотримання принципів ідеологічного й політичного плюралізму в суспільстві є важливою гарантією свободи думки і слова. Ідеологічна багатоманітність означає вільне здійснення в суспільстві різних політичних і інших поглядів, шкіл, ідей, а також можливість без перешкод пропагувати свої погляди, ідеї за допомогою засобів масової інформації, а також привселюдно захищати свої ідеологічні погляди.

Слід також зазначити, що навіть в правових демократичних державах свобода слова інколи перебуває під загрозою. В молодих демократіях, таких,

наприклад, як Україна, свобода слова повністю знаходиться під загрозою. Це пояснюється великою кількістю невирішених проблемах в усіх сферах внутрішнього життя держави. Існують й негативні міжнародні фактори, насамперед з боку Російської Федерації, яка, як нам видається, продовжує інколи досить ефективно через контрольовані засоби масової інформації впливати на громадян та інших суб'єктів суспільних відносин. В цих умовах конституційного закріплення свободи слова не досить. Необхідно існування цілої системи гарантій (політичних, юридичних, економічних тощо), наявність яких створюють сприятливі умови для реалізації громадянами свободи слова.

Саме гарантування свободи, зокрема і слова, яка за політичним змістом має вищу природну нормативність є найважливішим надбанням органічної конституції та головною функцією конституції як правового джерела, що відображає інтереси громадянського суспільства і відповідає їм [9, с.108].

З цією думкою Т. М. Слінько важко не погодитися. Дійсно, система гарантій дає уявлення про ставлення до свободи думки й слова, бо завдяки їй можливі їх безперешкодна реалізація, охорона від імовірних протиправних посягань і захист від порушень. Проте недостатньо лише задекларувати права на свободу думки і слова, важливо створити певні умови і визначити засоби, за допомогою яких стає реальністю існування свободи слова й інформації, а це можливо лише в демократичному суспільстві. Таким чином, без відповідних гарантій проголошені в Конституції та законах України права і свободи стають «порожнім звуком» [10].

Висновки з даного дослідження. Підводячи підсумок можна стверджувати, що в суспільстві існує глибоке розуміння цінностей свободи слова, але не завжди «спрацьовують» існуючі гарантії, в тому числі конституційні. Без їх широкого застосування і роз'яснення громадськості, без застосування в тому числі й жорстких санкцій до порушників, тим суб'єкта, які посягають на свободу слова, не досить сприятлива ситуація в сфері свободи слова, в Україні буде спостерігатись ще досить тривалий час. Без реальної свободи слова складно буде продовжувати реформувати державу, розбудовувати громадянське суспільство, реалізувати закріплені в Конституції України наміри про вступ в НАТО та Європейський Союз.

Література

1. Слинько Т. Н. Свобода слова в условиях народовластия. Конституционно правовые основы народовластия в России и в Украине: сб. науч. трудов / Т. Н. Слинько, А. Г. Кушниренко. — Харьков: Право. 2012. 296 с.
2. Ролз Дж. Теория справедливости, Нью-Йорк. Вид-во оксфордського університету, 1973. С. 60.
3. Й. Фролайн, Свобода вираження свого мнения в Конвенції о защите прав человека (Монитор/Инф 1997).
4. Настечко К. О. Право на свободу думки і слова в контексті Євроінтеграції України / Європейські студії та право / К. О. Настечко. 2011. 11 с.
5. Конституція України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 1077. Серія «ПРАВО». Випуск № 15, 2013 рік. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VKhIPR_2013_1077_15_13.pdf
7. Декарт Р. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Cogito_ergo_sum
8. Слинько Т. М. Конституційно-правові гарантії свободи слова. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10546/1/Slinko_11-16.pdf
9. Слинько Т. М. — Гарантування свободи слова як елемент сучасного конституціоналізму. 2018. 108–124 с.
10. В. Пашинський, «Правові гарантії конституційних прав і свобод військовослужбовців» (2006). Право України.
11. Загальна декларація прав людини / Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
12. Конвенція про захист прав і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Володіна Оксана Олександрівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Володина Оксана Александровна

кандидат юридических наук,

доцент кафедры криминального права

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Volodina Oksana

PhD in Law, Docent of Department of Criminal Law

Yaroslav Mudryi National Law University

Сільченко Вероніка Віталіївна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сильченко Вероника Витальевна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Silchenko Veronika

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВБИВСТВО МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА УБИЙСТВО МАТЕРЬЮ СВОЕГО НОВОРОЖДЁННОГО РЕБЁНКА

CRIMINAL LIABILITY FOR THE MURDER OF A MOTHER OF HER NEWBORN CHILD

Анотація. Досліджено питання кримінально-правової специфіки вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини.

Ключові слова: вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, дітовбивство, психічний розлад, психічне потрясіння.

Аннотация. Исследовано вопрос уголовно-правовой специфики убийства матерью своего новорожденного ребенка.

Ключевые слова: убийство матерью своего новорожденного ребенка, детоубийство, психическое расстройство, психическое потрясение.

Summary. The issue of criminal-law specificity of the murder of a mother of her newborn child was investigated.

Key words: the murder of a mother of her newborn child, infanticide, mental disorder, mental shock.

Постановка проблеми. Кримінальний кодекс не містить дискримінації за статевою приналежністю щодо кримінальної відповідальності. Однак ст. 117 Кримінального кодексу України має спеціальний суб'єкт вчинення вбивства — жінку, та має дещо пом'якшений вид покарання як для такого тяжкого злочину. Причиною виділення такого скла-

ду злочину як самостійного є особливий психічний стан, що тягне за собою непередбачувані наслідки.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний кодекс України 2001 року виділив в самостійний склад менш небезпечний вид умисного вбивства — вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117). Що і не дивно, оскільки ще до революції вбивство матір'ю новона-

родженої дитини (і навіть ширше — дітовбивство) розглядалось переважно як вбивство, вчинене за пом'якшуючих обставин. У радянський період даний злочин у деяких республіках спочатку розглядався як кваліфіковане вбивство (наприклад, пп. «д», «е» ст. 136 КК РРФСР 1926 р.), а згодом як «просте» (ст. 103 КК РРФСР 1960 р.). Але в деяких республіках, до числа яких відносилась і Україна, було збережено привілейований склад вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 96 КК УРСР 1960 р.) [2, с. 110].

За період 2004–2017 рр. за статистикою було зареєстровано більше як 240 злочинів, передбачених ст. 117 Кримінального кодексу (надалі КК) України «За вбивство матері своєї новонародженої дитини», тобто за рахунками кожного року вчинюється понад 18 вбивств тільки новонароджених дітей. Але кримінальне законодавство, яке повинно охороняти та захищати інтереси людей в певних випадках залишається недосконалим. Це також стосується і ст. 117 КК України.

Суспільна небезпека щодо вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини, проявляється не стільки їх поширеністю, як тяжкістю наслідків цього діяння, тому як в результаті цього злочинного діяння позбавляється життя невинне немовля, тоді як мати повинна захищати його, а не наділяти себе правом розпоряджатися життям дитини.

В умовах майже повної відсутності профілактики вбивств новонароджених існує імовірність пом'якшення відповідальності за даний вид злочину, відбувається їх зростання при високому рівні прихованості даних діянь. Також чітко не визначено коло як об'єктів, так і суб'єктів, які повинні займатися профілактикою вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини.

Якщо розглядати склад цього злочину, то: об'єктом в даній справі є життя і здоров'я новонародженої дитини, об'єктивна сторона виражена в дії або бездіяльності матері, що призводить до позбавлення життя новонародженої дитини. В даному аспекті суб'єктом цього злочину є жінка, яка досягла на момент скоєння злочину 14 років, яка є матір'ю цієї новонародженої дитини. Суб'єктивною стороною даного злочину є вина у формі прямого чи непрямого умислу. І тут існує дуже тонка грань у вчиненні даного злочину. Як вбачається з судової практики, в переважній більшості випадків цей злочин кваліфікується як привілейований склад злочину, навіть якщо виявляється, що присутній особливо жорсткий спосіб вбивства новонародженого матір'ю.

ЗМІ, соціальні мережі повідомляють про трупи новонароджених немовлят знаходять в громадських туалетах, сміттєвих баках та просто на вулицях. Жінки, які з різного роду причин не хочуть виховувати новонароджених немовлят, душать їх, топлять, кидають на вулицях замерзати, забивають до смерті.

В багатьох випадках, матері-вбивці позбавляють життя свою новонароджену дитину з особливою

жорстокістю і холоднокрівністю, що за загальноприйнятими мірками не є обставинами, які дають змогу пом'якшити міру покарання. Для цього має бути багато причин, деякі з них навіть мають заздалегідь запланований характер.

Поширеними є випадки, коли матір позбавляє життя свою новонароджену дитину внаслідок психічних розладів, які обумовлені пологами, при цьому намір у неї виникає раптово. З медичної точки зору, жінка у процесі пологів не розглядається як особа, що повністю усвідомлює свої дії і може керувати ними, оскільки сам акт пологів, поєднаний із фізичним і психічним потрясінням, внаслідок продовжуваних і повторних болів, неодноразовим фізичним напруженням, що приховує значну небезпеку для організму жінки. В багатьох державах світу щодо жінок, які вбили власних новонароджених дітей можуть застосовуватись норми закону, на підставі яких під час винесення вироку окремо враховується стан психічного здоров'я обвинувачених [3, с. 621]. Тобто у законі присутня норма, згідно якої припускається, що жінка, яка вчинила дітовбивство, вчинила так в наслідок того, що «баланс її розуму порушений через те, що він неповністю відновився після народження дитини» [4]. Іншими словами, норма закону не діє на всіх однаково.

З однієї сторони, виникає необхідність розглядати кримінальну відповідальність у наведених вище випадках диференційно. А з іншої, відсутність належного механізму запобігання цього виду злочину, що свідчить про занижений статус новонародженої дитини порівняно з дорослою людиною.

Вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України), виділено законодавством в особливий, окремий склад злочину, що має лише йому притаманні специфічні властивості:

- 1) таке вбивство вчиняє матір, позбавляючи життя свою дитину;
- 2) вбивство вчиняє матір під час пологів або відразу ж після них;
- 3) вбивство спрямоване на життя новонародженої дитини, яка ще тільки народжується чи щойно народилася [5, с. 21].

Так вбачаємо кримінальну відповідальність за вбивство матір'ю новонародженої дитини під час або відразу після пологів. Слід зазначити, що вбивство матір'ю новонародженої дитини в стані психічного розладу не позбавляє її осудності.

Об'єктивна сторона дітовбивства представляє собою дію або бездіяльність, спрямовану на заподіяння смерті новонародженій дитині, вчинене в період пологів або невдовзі після них, а також в умовах психотравмуючої ситуації або в стані психічного розладу, яке не виключає вини винної. Залишення немовляти в небезпечних для його життя умовах (наприклад, без одягу на морозі або в безлюдному глухому місці і т. п.), виключає можливість його виживання в тому випадку, коли жінка сама

створила ці умови — ознака дітовбивства шляхом активних дій.

Ст. 117 не містить положень щодо вбивства двох чи більше новонароджених дітей або за вбивство матір'ю новонародженої дитини повторно. Це б положення закону могло б застосовуватись на практиці у випадках вбивства матір'ю двох чи більше дітей (близнюків) або при повторному вчиненні вбивства своєї новонародженої дитини.

Порівняльний аналіз із зарубіжним законодавством (Німеччини) дає підстави для висновку, що дані вбивства не пов'язують з конкретним суб'єктом (як в нас вбивство матір'ю новонародженої дитини), а розглядають в одній нормі і відповідальність таким чином є спільною для всіх видів умисного позбавлення життя людини. На нашу думку це не зовсім вірно, оскільки стан жінки після пологів обумовлений емоційною напругою та психічними процесами, що їх супроводжували (наприклад, сімейний конфлікт, подружня зрада, матеріальні або соціально-побутові негаразди) послаблює здатність матері усвідомлювати свої дії та керувати ними, внаслідок чого вона є обмежено осудною. Тому такий стан має пом'якшувати покарання.

В кримінальних кодексах Голландії та Франції міститься спеціальна вказівка на неможливість вчинення даного злочину із задалегідь обдуманим умислом, що є достатньо оптимальною конструкцією. Це є мабуть найкращий приклад кваліфікації даного злочину, українське законодавство пов'язує вчинення даного злочину з моментом заподіяння смерті немовляти, а варто зазначити ще особливий психічний стан матері у цей момент. Також в Кри-

мінальному кодексі України не міститься вказівка на момент виникнення умислу на вбивство такої дитини. Ми вважаємо, що часом виникнення умислу вчинити злочин повинен обов'язково виникати у матері під час пологів або одразу після них. Відсутність такого стану або наявність задалегідь обдуманого умислу повинно виключати кваліфікацію вчиненого за ст. 117 Кримінального кодексу України.

На нашу думку при конструюванні привілейованого складу вбивства матір'ю своєї дитини мова повинна йти про сукупність особливого психоемоційного стану, зумовленому пологами, в якому перебуває матір, та умислу, що раптово виник під впливом цього стану. З огляду на зазначене, ми вважаємо, що у випадку встановлення задалегідь спланованого вбивства матір'ю (за наявності задалегідь обдуманого умислу), є недоцільним. Пом'якшення кримінальної відповідальності за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, і дії такої матері слід кваліфікувати за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України.

Висновок. З метою недопущення безпідставного пом'якшення кримінальної відповідальності матерів, що вбили свою новонароджену дитину, необхідним є передбачити особливий психічний стан як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони складу злочину, а також відзначити, що умисел на позбавлення життя своєї дитини у жінки повинен виникнути раптово, під впливом особливого психоемоційного стану. Лише за наявності цих двох умов може йти мова про пом'якшення кримінальної відповідальності. На нашу думку, це положення потребує закріплення на законодавчому рівні.

Література

1. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Кримінальний кодекс УРСР. Офіційний текст із змінами та доповненнями за станом на 1 грудня 1962 р. — К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963. — 138 с.
3. Бартол К. психология криминального поведения / пер.с англ. ПРАЙМ-ЕВРАЗНАК, 2004. 352с
4. Friedmam S. H., Kesnick Ph. J. Child murder by mothers: patterns and prevention. World Psychistry. 2007. Oct. № 6 (3). P. 137–141. URL: <https://www.ncbi.nlm.gov/pmc/articles/PMC2174580/>
5. Конституція України від 28 червня 1996 року. — К.: Парламентське видавництво, 2006. — 21 с.

References

1. Criminal Code of Ukraine. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. The Criminal Code of the Ukrainian SSR. Official text with amendments and additions as of December 1, 1962 — K.: State Publishing House of Political Literature of the USSR, 1963. — 138 p.
3. Bartol K. Psychology of criminal behavior / transl. PRIME EVRAZNAK, 2004. 352s
4. Friedmam S. H., Kesnick Ph. J. Child murder by mothers: patterns and prevention. World Psychistry. 2007. Oct. № 6 (3). P. 137–141. URL: <https://www.ncbi.nlm.gov/pmc/articles/PMC2174580/>
5. Constitutional of Ukraine of 28 worm 1996 rock. — K.: Parliamentaske vidavnitstvo, 2006. — 21 p.

Гук Ганна Василівна

студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Гук Анна Васильевна

студентка

Институту прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Guk Hanna

Student of the

Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Асірян Сюзанна Рафіковна

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри права Європейського Союзу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**МІСЦЕ КОМІСАРА РАДИ ЄВРОПИ
В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
МЕСТО КОМИССАРА СОВЕТА ЕВРОПЫ
В МЕХАНИЗМЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА
COUNCIL OF EUROPE COMMISSIONER
IN THE MECHANISM TO PROTECT HUMAN RIGHTS**

Анотація. Стаття присвячена теоретичним та практичним аспектам функціонування Комісара з прав людини Ради Європи. Проаналізовано основні повноваження, а також співвідношення повноважень Комісара Ради Європи з Верховним Комісаром ООН з прав людини. Розглянуто особливості формування інституційної системи Ради Європи та впливу на її діяльність з боку Комісара.

Ключові слова: Комісар Ради Європи, права людини, механізм захисту, Верховний Комісар, Європейський Суд з прав людини.

Аннотация. Статья посвящена теоретическим и практическим аспектам функционирования Комиссара по правам человека Совета Европы. Проанализированы основные полномочия, а также соотношение полномочий Комиссара Совета Европы с Верховным Комиссаром ООН по правам человека. Рассмотрены особенности формирования институциональной системы Совета Европы и влияния на ее деятельность со стороны Комиссара.

Ключевые слова: Комиссар Совета Европы, права человека, механизм защиты, Верховный Комиссар, Европейский Суд по правам человека.

Summary. The article is devoted to the theoretical and practical aspects of the functioning of the Council of Europe Commissioner for Human Rights. The main powers and the relationship between the powers of the Commissioner of the Council of Europe and the United Nations High Commissioner for Human Rights are analyzed. The peculiarities of the formation of the institutional system of the Council of Europe and the influence on its activities by the Commissioner are considered.

Key words: Council of Europe Commissioner, human rights, mechanism to protect, High Commissioner, European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Протягом усієї історії під державотворення питання прав і свобод людини було однією з найважливіших проблем внутрішньої та зовнішньої політики держав світової спільноти. Саме стан справ у сфері захисту прав і свобод людини, можливість їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку держави та суспільства. Отже, дослідження ролі Комісара Ради Європи в системі захисту прав людини є досить актуальним.

Стан дослідження. Окремі аспекти стану, удосконалення та перспектив розвитку прав людини були предметом дослідження багатьох вчених-правників, серед яких Д. В. Аббакумова, Ю. П. Битяк, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін. Проте, тема захисту прав і основоположних свобод людини завжди залишається вкрай актуальною.

Метою статті є дослідження ролі Комісара Ради Європи в механізмі захисту прав людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейський Союз (далі — ЄС) був створений як економічне і політичне об'єднання без будь-яких певних повноважень у галузі захисту прав людини, однак права людини дедалі більше стають невід'ємною частиною програм ЄС, що швидко розвивається. Серед усіх міжнародних організацій регіонального типу, які так чи інакше пов'язані з захистом прав людини, варто звернути увагу на Раду Європи (далі — РЄ, Рада). Саме в її межах був створений один з найбільш ефективних правозахисних механізмів на європейському континенті [1, с.248]. У Статуті РЄ закріплений принцип пошани прав людини і верховенства права. Це означає захист і дотримання принципу пошани людської гідності і свободи особи в межах неухильно міцніючої правової держави [5].

Серед основних органів Ради Європи, які діють у сфері захисту прав людини, важливе місце посідає Комісар Ради Європи з прав людини (далі — Комісар, Комісар РЄ). 7 травня 1999 р. Комітет міністрів Ради Європи на своїй 104 — й сесії в Будапешті прийняв Резолюцію (99) 50 про Комісара з прав людини Ради Європи. Таким чином, в рамках найавторитетнішої правозахисної організації, якою є Рада Європи, з'явився новий інститут, незалежна посадова особа, завдання якої сприяти повазі прав людини та їх дотриманню в країнах ЄС. Комісар є інститутом захисту прав людини превентивного характеру, несудовою інстанцією, який виконує функції, відмінні від покладених на контрольні органи, що створені відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини або інших документів Ради Європи з прав людини.

Окремі повноваження Комісара схожі з обов'язками Верховного Комісара ООН з прав людини. Так, наприклад, обов'язок сприяти заохоченню ефективного дотримання і всебічного здійснення прав людини в державах-членах, надавати консультативні послуги та інформацію з захисту прав

людини і сприяти запобіганню порушень прав людини, просвітництву і інформованості в питаннях прав людини і т. д.

Вельми важливе положення міститься в п. (е) ст. 3 Резолюції. Відповідно, Комісар має визначати можливі недоліки у законодавстві і практиці держав-членів щодо дотримання прав людини, як вони визначені у документах Ради Європи, заохочувати ефективну імплементацію цих стандартів державами-членами і допомагати їм, за їхньої згоди, у виправленні таких недоліків [5].

Комісар може детально вдаватися до вивчення та аналізу законодавства, роблячи висновок про його відповідність документам Ради з прав людини, які ратифіковані державою-членом. На підставі отриманих висновків Комісар доповідає по конкретних питаннях, якщо вважає це доцільним, Комітету міністрів, Парламентській асамблеї і, крім того, подає їм щорічний звіт про свою роботу [2]. Зокрема, після візиту до України, Комісар наголосив на планах розширити діалог з Україною щодо напрямку забезпечення прав біженців та емігрантів. Крім того, було зацентовано увагу на питанні реалізації прав на свободу слова, а саме — забезпеченні прав людини в контексті розвитку глобальної мережі Інтернет. Також, Комісара продовжують цікавити зміни, досягнення та актуальні новини у таких напрямках, як виконання рішень в Україні Європейського суду з прав людини, зокрема, кроки, які здійснюються на виконання пілотних рішень європейської судової інстанції.

Комісар сприяє також ефективній реалізації державами-членами стандартів прав людини та за їх згодою допомагає усунути знайдені недоліки. Таким чином, Комісару дається ініціатива в аналізі не тільки законодавства, але і правозастосовчої практики держав-членів — повноваження, якого позбавлений Європейський суд з прав людини, оскільки механізм Суду починає діяти тільки після отримання звернення про порушення прав людини. Здійснення цих повноважень може дозволити Комісару відігравати важливу роль у попередженні порушень прав людини. Хоча, безумовно, ефективність залежить від волі держав і їхньої готовності визнати помилки в прийнятті того чи іншого нормативного акта [7].

Так, у своєму відеозверненні від 23 лютого 2018 року Комісар проаналізував ухвалення нових законів на національному рівні з питань прав сім'ї та юридичне визнання статі, а також зосередив увагу на очевидних змінах у ставленні суспільства до ЛГБТІ осіб у багатьох країнах Європи. В Україні 2017 рік характеризувався розширенням співпраці між поліцією та ЛГБТ організаціїми і поліпшенням захисту від гомофобних і трансфобних актів агресії, проте, ключове завдання — розслідування злочинів ненависті проти ЛГБТІ осіб і покарання винних — залишається невирішеним [4].

По-друге, проводжуючи паралель між ЄСПЛ та Комісаром, слід зазначити що Європейський суд

з прав людини не проводить оцінки того або іншого національного нормативного акта. Відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Суд лише ухвалює рішення про те, чи допустила держава в конкретному випадку порушення права або свободи згідно зі своїми зобов'язаннями за Конвенцією. У свою чергу, Комісар навпаки досліджує національне законодавство у сфері захисту прав людини. Отже, компетенція, надана Комісару з прав людини є набагато ширшою.

В продовження теми захисту прав ЛГБТ Комісар зазначив, що протягом свого мандата він заохочував уряди обирати комплексний підхід до боротьби з гомофобією та трансфобією, який включав би запровадження явної заборони на дискримінацію за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, а також здійснення ефективних заходів із виявлення, розслідування та покарання злочинів ненависті та мови ненависті. Однак, хоча ефективні закони та системи кримінального правосуддя мають важливе значення, їх одних недостатньо, якщо ми хочемо домогтися ширших змін у ставленні суспільства до ЛГБТІ. Вони мають бути доповнені просвітницькими кампаніями та шкільною освітою, щоб сприяти розумінню та повазі прав ЛГБТ людей. Ще більш важливо, щоб уряди демонстрували позитивне політичне лідерство у цьому питанні [4].

Як вбачається з викладеного, роль Комісара у сфері захисту прав людини важко переоцінити. Проте прийнятий Комітетом міністрів Ради Європи документ (Резолюція (99) 50) містить немало обмежень і застережень щодо діяльності Комісара. Зокрема, згідно з п. 2 ст. 1 Резолюції (99) 50 Комітету міні-

стрів Ради Європи: «Комісар поважає повноваження і виконує функції, відмінні від тих, що виконуються контрольними органами, створеними відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод або іншого договору про права людини Ради Європи» [5]. Крім того, Комісар Ради Європи з прав людини «не повинен розглядати індивідуальні скарги» [5].

Повноваження Комісара розглядати скарги фізичних осіб могли б посилити можливості оперативного реагування на порушення їх прав. Проте автори Резолюції не мали бажання підірвати систему, що склалася, оскільки у разі порушення права або свободи жертва такого порушення має право скористатися механізмом Європейського суду з прав людини. Тим більше, що після набуття чинності Протоколом № 11 до Конвенції фізичні особи отримали прямий доступ в цю правозахисну судову установу [9, с. 35].

Ще одним обмеженням є те, що рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими для виконання державою, яка є відповідачем у конкретній справі, що розглядається, а виконання рекомендації Комісара з прав людини зумовлене бажанням самої держави [6, с.168].

Висновок. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що створення посади Комісара РЄ з прав людини є гарною можливістю зміцнити системний підхід до заохочення і захисту прав людини в рамках Ради Європи. Ефективність діяльності Комісара значною мірою залежить від готовності держав співпрацювати з ним, а також від політичної волі цих держав і їх рішучості поліпшувати ситуацію із дотриманням прав людини право.

Література

1. Аббакумова Д. В. Щодо контрольних механізмів захисту прав людини в межах Ради Європи / Д. В. Аббакумова // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: зб. наук. ст. за матеріалами I Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р.: у 2 ч. / редкол.: А. П. Гетьман, І. В. Яковюк, В. І. Самощенко та ін. — Х.: Право, 2015. Ч. 1. С. 248–256.
2. Бенуа-Ромер Ф., Клебес Г. Право Ради Європи. Прямуючи до загально-європейського правового простору, Рада Європи/пер.з англ. — Київ: К.Ш.С., 2007. С. 132.
3. Битяк Ю. П., Яковюк І. В. Права і свободи людини в умовах глобалізації // Філософія права і загальна теорія права. 2013. № 2. С. 80–93.
4. Відеозвернення Комісара Ради Європи з прав людини Нілса Муйжнієкса до конференції «Виклик без відповіді: злочини ненависті проти ЛГБТ в Україні». 2018 р. URL: <https://gay.org.ua/documents/conference2018/Video-message-of-Nils-Mui%C5%BE-nieks-UKR.pdf>
5. Конституційні акти Європейського союзу. Частина 1. — К.: Видавництво «Юстиніан», 2005. С. 21.
6. Магдій М. С. Захист прав людини в Європейському Союзі / М. С. Магдій // Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 14–23 березня 2018 р. — Електрон. текст. дані. — 2018. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2018/paper/view/4773>
7. Мицик В. Інституційний механізм європейської системи захисту прав людини // Європейське право. 2013. № 1–2. С. 157–168.
8. Рожко В. В. Рада Європи і захист прав людини / В. В. Рожко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, 2015. Вип. 4. С. 51–64.
9. Шишкова Н. Хартія основних прав Європейського Союзу і проблеми її конституційного розвитку // Юридичний журнал. 2004. № 4. С. 35.
10. Charter of fundamental right of the European Union // Official Journal of the European Communities 2000. P. 364/01.

Жук Аліна Вадимівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Жук Алина Вадимовна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Zhuk Alina

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Клепка Дар'я Ігорівна

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінального процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;

науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності

імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

Клепка Дарья Игоревна

кандидат юридических наук,

ассистент кафедры уголовного процесса

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого;

научный сотрудник отдела исследования проблем уголовного процесса и судостроительства

Научно-исследовательский институт изучения проблем преступности

имени академика В.В. Сташиса НАПрН Украины

Klepka Daria

Candidate of Law Sciences,

Assistant of the Department of Criminal Procedure

Yaroslav Mudryi National Law University;

Researcher of the Department of Studying the

Problems of Criminal Procedure and Judicial System

Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems

National Academy of Law Sciences of Ukraine

**ЕФЕКТИВНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ
ЯК ОДНА З ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

**ЭФФЕКТИВНОЕ ДОСУДЕБНОЕ РАССЛЕДОВАНИЕ
КАК ОДНА ИЗ ГАРАНТИЙ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ ПОТЕРПЕВШЕГО
В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ**

**EFFECTIVE PRE-TRIAL INVESTIGATION AS ONE
OF THE GUARANTEES OF ENSURING VICTIM'S RIGHTS
IN CRIMINAL PROCEEDING**

Анотація. В роботі проведено аналіз ефективності досудового розслідування як одного з напрямків забезпечення прав потерпілого. Обґрунтовано, що ефективне досудове розслідування є однією з гарантій забезпечення прав потерпілого. Вироблено критерії ефективності досудового розслідування на основі практики ЄСПЛ.

Ключові слова: потерпілий, досудове розслідування, ефективне досудове розслідування, кримінально – процесуальні гарантії, практика ЄСПЛ.

Анотация. В работе проведен анализ эффективности досудебного расследования как одного из направлений обеспечения прав потерпевшего. Обосновано, что эффективное досудебное расследование является одной из гарантий обеспечения прав потерпевшего. Выработаны критерии эффективности досудебного расследования на основе практики ЕСПЧ.

Ключевые слова: потерпевший, досудебное расследование, эффективное досудебное расследование, уголовно – процессуальные гарантии, практика ЕСПЧ.

Summary. In the article was analyzed the effectiveness of the pre-trial investigation as one of the ways to ensure the rights of the victim. It is substantiated that effective pre-trial investigation is one of the guarantees of ensuring the rights of the victim. The criteria for the effectiveness of pre-trial investigation based on the practice of the ECHR have been developed.

Key words: the victim, pre-trial investigation, effective pre-trial investigation, criminal procedural guarantees, the practice of the ECHR.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Головним завданням та обов'язком держави у випадку вчинення злочину щодо особи є захист її законних прав та інтересів. Однак саме по собі декларування прав не може забезпечити їх реалізації, тому законодавцем запроваджено правові механізми, які гарантують безперешкодну реалізацію прав та законних інтересів особи. Саме такою гарантією в контексті ст. 3 Конституції України є обов'язок держави провести ефективне досудове розслідування з метою захисту особи від злочинного посягання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемними аспектами забезпечення прав та законних інтересів потерпілого займалися такі науковці як: С. Абламський, О. Герасимчук, М. Демура, О. Пащенко, С. Перепелиця, В. Сокуренько та інші. Проблема пов'язаними з ефективністю кримінальної процесуальної діяльності, досліджувалися у наукових працях Ю. Гурді, О. Зозулинського, Г. Кожевнікова В. Пшонки та ін. Однак незважаючи на значні наукові доробки лишилися питання, які не знайшли свого вирішення, зокрема ефективність досудового розслідування як одна з гарантій забезпечення прав потерпілого.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням статті є дослідження поняття ефективності досудового розслідування як однієї гарантії захисту прав потерпілого в кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи поняття кримінальних процесуальних гарантій у науковій площині, слід визнати, що нині серед науковців немає єдності щодо дефініції «юридичні гарантії» в цілому і «кримінальні процесуальні гарантії» зокрема, проте у довідкових джерелах

можна знайти тлумачення змісту гарантій (від фр. *garantie* — забезпечення) як: 1) забезпечення якоїсь дії; 2) умову виконання дії, яка призведе до беззаперечного успіху; 3) додаткову страховку якоїсь дії [1, с. 9].

Зокрема в літературі зазначається, що кримінально-процесуальні гарантії — це передбачені кримінально-процесуальним законом засоби забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства й охорони прав та законних інтересів осіб, які беруть в ньому участь [2, с. 32].

На думку Л. Лобойка, гарантії прав та інтересів особи разом із гарантіями ефективної діяльності органів, які ведуть кримінальний процес, у своїй сукупності утворюють засоби ефективного функціонування кримінального процесу в цілому [3, с. 38–39].

Ю. М. Грошевий та О. В. Капліна звертають увагу на те, що процесуальні гарантії — це сукупність встановлених законом правових норм, які забезпечують законність кримінального провадження, прийняття обґрунтованого рішення і виконання інших завдань кримінального судочинства. Цінним є зауваження науковців, що процесуальні гарантії у широкому значенні охоплюють весь кримінально-процесуальний порядок, у вузькому значенні систему процесуальних гарантій складають ті з них, що надаються особам, які беруть участь у кримінальному провадженні [4, с. 28].

Однак, звернімо увагу, що науковці розглядають кримінально-процесуальні гарантії лише як систему правових норм, у контексті чого вважаємо доцільним погодитись з О. П. Кучинською, яка зазначає, що й наявність цілої системи юридичних гарантій, навіть закріплених законодавчо, ще не є свідченням якісного забезпечення прав особи. Закон у своїх нормах закріплює елементи системи гарантій лише статично. Водночас, функціонування цієї

системи тісно пов'язане та багато у чому зумовлене організаційною роботою органів державної влади, а також є невід'ємним від правосвідомості та правової культури населення й посадових осіб [5, с. 7].

У зв'язку з чим уваги заслуговує думка П. М. Рабиновича, який під кримінальними процесуальними гарантіями розуміє і певні норми права, і правозастосовну діяльність, що на них ґрунтується, й індивідуальні юридичні акти, якими ця діяльність фіксується [6, с. 237].

Не ставлячи за мету формулювання власного визначення кримінально-процесуальних гарантій прав потерпілого в кримінальному провадженні вважаємо необхідним погодитись з автором в тому, що сутність кримінальних процесуальних гарантій охоплює не тільки систему правових норм, а й діяльність державних органів. У зв'язку з чим вважаємо, що однією з гарантій прав та законних інтересів потерпілого є ефективне досудове розслідування.

До такого висновку можна дійти, зокрема, проаналізувавши характерні риси кримінальних процесуальних гарантій, запропонованих М. А. Погорецьким. Так до таких ознак автор відносить: 1) встановлені законом способи; 2) встановлені законом засоби; 3) спрямованість на захист прав і законних інтересів учасників кримінального провадження; 4) спрямованість на забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства [7, с. 12–13].

Звернімо увагу, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі — КПК України) не містить поняття ефективного досудового розслідування. Однак цей термін зустрічається у його позитивному або негативному значенні (неефективне досудове розслідування) у низці статей КПК України. Так, наприклад, відповідно до в ч. 4 ст. 38 КПК України орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування. Щодо неефективного досудового розслідування, то це поняття передбачено, зокрема, п. 8 ч. 2 ст. 36, п. 2 ч. 2 ст. 39 КПК України.

Окремої уваги варто звернути на практику національних судів з приводу оскарження потерпілим неефективності досудового розслідування, адже такі випадки є непоодинокими. Так, слідчий суддя Добропільського міськрайонного суду Донецької області за результатами розгляду скарги ОСОБА_2 ухвалив: направити вказану ухвалу для відома та вжиття відповідних заходів керівнику слідчого відділу Добропільського ВП Покровського ВП ГУ НП в Донецькій області з приводу виявлених фактів неефективного досудового розслідування та несвоєчасного здійснення процесуальних дій, що призводить до порушення розумних строків проведення досудового розслідування в рамках кримінального провадження [8]. Однак, звернімо увагу, що позитивні рішення з приводу оскарження неефективного досудового розслідування є поодинокими, здебільшого слідчі

судді відмовляють у відкритті провадження за скарою на підставі ч. 4 ст. 304 КПК України.

З огляду на наявність вище вказаної судової практики та з метою забезпечення належної реалізації прав потерпілого, вбачається необхідним з'ясувати сутність ефективного досудового розслідування, враховуючи відсутність відповідного тлумачення в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України.

Так, у довідковій літературі «ефективний» визначається як такий, що приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект [9]; «ефективність» — результативність процесу, яка визначається як співвідношення ефекту, результату до затрат, які обумовили його отримання [10, с. 501]. На думку В. А. Афанасьєва, ефективність є одним з принципів наукового управління, сутність якого полягає в тому, щоб забезпечити вирішення поставлених завдань у якомога коротший строк при найменших затратах трудових, матеріальних і фінансових [11, с. 43].

Щодо ефективності досудового розслідування В. Т. Томін, наприклад, пропонує розглядати ефективність досудового розслідування крізь призму завдань та засад кримінального провадження. Зазначаючи, що для ефективного досудового розслідування необхідною умовою є законність дій слідчого, коли його дії засновані на повному і всебічному дослідженні всіх обставин кримінального провадження, аналізі та оцінці перевіреної доказової інформації при прийнятті процесуальних рішень. Успіх в розслідуванні кожного кримінального правопорушення забезпечується не тільки надійністю і оптимальністю дій слідчого, а й залученням до процесу розслідування когось ще з числа тих суб'єктів, які можуть надати кваліфіковану допомогу і чия участь на попередньому розслідуванні дозволена процесуальним законом. Неодмінною складовою ефективного кримінального судочинства є можливість використання різноманітних джерел інформації. Це визначається як раціональність. Досудове розслідування має бути також і економним в частині використання будь-яких засобів і витрат, в тому числі і бюджетних грошових коштів. Це теж властивість ефективності досудового розслідування вважає автор [12, с. 25–26].

В цілому погоджуючись з підходом, запропонованим автором, вважаємо що метою ефективного досудового розслідування є саме реалізація завдань кримінального провадження, закріплених в ст. 2 КПК України.

У контексті досліджуваної проблеми, з метою виокремлення критеріїв ефективності досудового розслідування вважаємо доцільним звернутися до практики Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ)

Звернімо увагу, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція)

не містить прямого обов'язку держави щодо проведення ефективного досудового розслідування однак системне тлумачення ст. 1–5, 8, 14 та Протоколу № 1 до Конвенції надає підстави стверджувати, що обов'язок ефективного досудового розслідування в Конвенції все ж таки закріплений, хоча і опосередковано.

Так, у своєму рішенні у справі «Мак-Канн та інші проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ ще раз повторює, що вимога оперативного розгляду справи непрямо передбачена у процесуальній частині ст. 2 Конвенції, тому від установ державної влади вимагається провести за власною ініціативою докладне і ефективне розслідування потенційних порушень норм ст. 2 [10].

Практика ЄСПЛ визначає мінімальні стандарти ефективності розслідування, які, включають в себе вимоги, що розслідування має бути незалежним, безстороннім та підконтрольним громадськості, а також що компетентні органи влади повинні діяти зі зразковою ретельністю і оперативністю (подібне формулювання викладене у рішенні ЄСПЛ у справі «Менешева проти Росії»).

Окрім того, поняття ефективності розслідування розглядається у справі «Сергій Шевченко проти України», де вказано, що система, яка вимагається статтею 2 Конвенції, має передбачати незалежне та безстороннє розслідування, яке відповідає певним мінімальним стандартам щодо ефективності. Таким чином, компетентні органи мають діяти з належною наполегливістю і за своєю ініціативою порушувати провадження, яке здатне по-перше, встановити обставини, за яких сталась подія, та недоліки діяльності системи; по-друге, встановити, хто саме з представників державних органів був причетний до події. Також існує вимога щодо оперативності та розумної швидкості такого розслідування, що передбачено у справі «Холодков і Холодкова проти України». У справі *Nachova v. Bulgaria* (Начова проти Болгарії) суд відмічає, що розслідування не буде

ефективним доти, доки всі докази не будуть детально вивчені, а висновки не будуть обґрунтовані [11].

Важливо підкреслити, що ефективність досудового розслідування не можна ототожнювати з його результативністю Пункт 176 рішення у справі «Гонгадзе проти України» (*Gongadze v. Ukraine*) вказує, що розслідування повинне також бути ефективним у тому розумінні, що воно має привести до визначення питання, чи використана сила була або не була виправдана за тих обставин (рішення у справі «Кая проти Туреччини» (*Kaya v. Turkey*) від 19 лютого 1998 р., заява № 22729/93, п. 87) та встановлення і покарання відповідальних осіб (рішення у справі «Огур проти Туреччини» (*Oğur v. Turkey*) [GC] від 20 травня 1999 р., заява № 21594/93, п. 88). Результат при цьому не має значення, але має значення здійснення заходів [12].

Про це зазначається і в параграфі 54 рішення Європейського суду з прав людини в справі «Барабанщиков проти Росії» від 8 січня 2009 року: «Обов'язок проведення розслідування — це «не обов'язок дати результат, а обов'язок застосувати засоби»: не у всіх випадках розслідування обов'язково буде успішним або дійде висновку, який збігається з описом подій, наданих скаржником; разом з тим воно в принципі мусить мати можливість домогтися встановлення фактів у справі і, якщо правдивість скарг підтвердиться, — встановлення і покарання винних [13, с. 127].

Висновки. Ефективність досудового розслідування є однією з найважливіших гарантій прав потерпілого у кримінальному провадженні, адже саме завдяки проведенню ефективного досудового розслідування можуть бути встановлені особи, які вчинили кримінальне правопорушення, що є запорукою відшкодування потерпілому, завданих збитків. На підставі проведеного дослідження вважаємо, що критеріями ефективного досудового розслідування є: незалежність, безсторонність, ретельність, оперативність, підконтрольність громадськості.

Література

1. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження: монографія. Харків: ТОВ «Оберіг», 2017. 204 с.
2. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України. Київ: Либідь, 1999. 534 с.
3. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна компетенція: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетр. Держ. Ун-т. внутр. Справ, 2006. 190 с.
4. Кримінальний процес: підруч. / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. Харків: Право, 2010. 608 с.
5. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. Адвокат. 2012. № 7 (142). С. 4–8.
6. Конституційне право України / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ: Наук. думка, 2000. 733 с.
7. Погорецький М. А. Поняття кримінально-процесуальних гарантій. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2014. № 2(10) URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14pmakph.pdf>.
8. Ухвала слідчого судді Добропільського районного суду Донецької області від 07 березня 2019 року провадження № 1-кв/227/122/2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/1>
9. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/efektyvnij>

10. Шестаков А. В. Экономика и право: энциклопедический словарь. Москва: Дашков и К, 2000. 531 с.
11. Афанасьев В. Г. Научное управление обществом: монография. Москва: Политиздат, 1973. 392 с.
12. Тomin В. Т., Попов А. П. Эффективное уголовное судопроизводство: управленческие, социальные и правовые аспекты. Пятигорск, 2003. 115 с.
13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мак-Канн та інші проти Сполученого Королівства» від 27 вересня 1995 року. URL: http://aa.u.edu.ua/static/pdf/art2_judg1.pdf
14. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шевченко проти України» від 4 квітня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_012
15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гонгадзе проти України» від 08 листопада 2005 року. URL: http://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/sfsboyvsfkhk-iafkhsftsvarrya-fkhakhkhk-2-tuavs-ra-zykhkhya-zhnto/?month=03&year=2018
16. Стеценко Ю. В. Ефективне досудове розслідування: зміст поняття. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 49. Том 2. 2018. С. 126–129.

УДК 340.15:94(477)"1921/1939"

Казак Ріната Алімівна

кандидат юридичних наук

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Казак Рината Алимовна

кандидат юридических наук

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Kazak Rinata

PhD in Law

Yaroslav Mudryi National Law University

Галайдик Анастасія Русланівна

студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Галайдик Анастасия Руслановна

студентка

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Galaydik Anastasia

Student of the

Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice of the

Yaroslav Mudryi National Law University

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ В РОКИ НЕПУ

ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЧАСТНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ В УКРАИНЕ В ГОДЫ НЭПА

LEGISLATIVE REGULATION OF A PRIVATE ENTERPRISE IN UKRAINE DURING THE YEARS OF THE NEP

Анотація. У статті розглядається таке історичне явище, як запровадження В. І. Леніним нової економічної політики в Україні в 1921 році. Чітко визначені всі аспекти як позитивних, так і негативних наслідків для подальшого розвитку приватного підприємства. Проаналізовано відмінність між цією та іншими реформами, спрямованих на регулювання економіки більшовиків. Також підсумовані всі основні зміни за часів НЕПу.

Ключові слова: нова економічна політика, більшовики, підприємство, економіка, промисловість, сільське господарство.

Анотация. В статье рассматривается такое историческое явление, как введение В. И. Лениным новой экономической политики в Украине в 1921 году. Четко определены все аспекты как положительных, так и отрицательных последствий на дальнейшее развитие частного предприятия. Проанализированы отличие между этой и другими реформами, направленных на регулирование экономики большевиков. Также суммированы все основные изменения во времена НЭПа.

Ключевые слова: новая экономическая политика, большевики, предприятие, экономика, промышленность, сельское хозяйство.

Summary. The article deals with such a historical phenomenon as the introduction by V. I. Lenin of the new economic policy in Ukraine in 1921. All aspects of both positive and negative consequences for the further development of a private enterprise are clearly identified. The difference between this and other reforms aimed at regulating the economy of the Bolsheviks is analyzed. Also summarized are all major changes in the time of the NEP.

Key words: new economic policy, Bolsheviks, enterprise, economy, industry, agriculture.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в Україні існує ряд перешкод для повноцінного та ефективного регулювання економікою. Тому багато науковців вважають доцільним брати до уваги власний історичний досвід, а також досвід зарубіжних країн. Одне з найважливіших завдань законодавчої діяльності в цьому напрямку полягає у визначенні міри свободи приватної ініціативи та ефективної ролі держави щодо врегулювання торговельних взаємин. Саме економічна політика більшовиків у 1921 році є яскравим прикладом, який слід детально проаналізувати та, можливо, щось взяти до уваги і втілити в реальність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дане питання розглядалося такими науковцями як: О. Сушко, Д. Григоренко, В. Гринчуцький, С. Чернишенко, І. Дзюбленко та іншими, які розглядали всі можливі аспекти діяльності реформи та аналізували її ефективність, результати змін, спричинених реформацією, а також її актуальність та можливість вплинути на теперішній стан української економіки.

Метою статті є аналіз всіх наслідків запровадження нової економічної політики в Україні. А також розкриття причин для впровадження реформи, висвітлення її суті, основних завдань та напрямів змін в управлінні економічної сфери.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці 1920 — на початку 1921 року більшовицькій владі стало зрозуміло, що побудова «воєнного комунізму» не втілюється в реальність, внаслідок чого люди поступово зневірюються в ідеї про перемогу більшовиків у світовій пролетарській революції. Сам Ленін сказав, що «така політика була б дурістю і самогубством тієї партії, яка спробувала б її. Дурістю, бо ця політика економічно неможлива; самогубством, бо партії, які пробують подібну політику, зазнають неминуче краху». Тому вони були змушені відмовитись від планів штурму світового капіталізму і розробити новий курс економіки.

Для утворення нового типу економічної політики передувало чимало причин. До найголовніших слід віднести такі:

- занепаде державне становище після Першої світової та громадянської війн;
- великі втрати під час війни (10 млрд. золотих карбованців);
- повстанням матросів і робітників Кронштадта, яке почалося 28 лютого 1921 р. і проходило під гаслами відновлення вільної торгівлі та скасування комісарської диктатури;
- занепад залізничного, річкового, морського транспорту;
- тяжкі втрати в сфері важкої, легкої та харчової промисловості;
- скрутне становище сільського господарства (розуруха якого спричинила масову колективізацію та насильну продрозверстку);

- голодомор 1921–22 років широкого масштабу [4, с. 53–56].

Ці причини були взаємопов'язані і породжували безліч нових перешкод.

В грудні 1920 р. Ленін підписував нові декрети, які готували скасування товарно-грошових відносин. А 4 лютого 1921 р. конференція робітників-металістів у Москві прийняла по його доповіді резолюцію, в якій вимагалось замінити продрозверстку натуральним податком. Обставинами для відмови партійного керівництва від продрозверстки та від негайної реалізації партійної програми слугувало становище збіднілого населення.

На засіданні політбюро під підписом Леніна вийшов документ (у 1930 р. опублікований під назвою «Попередній, чорновий начерк тез відносно селянства»). Це — перший документ державної партії, що стосується нової економічної політики. У ньому пропонувалось задовольнити бажання селян про заміну розверстки хлібним податком, зменшити розмір податку в порівнянні з торішньою розверсткою і дозволити використання селянами лишків продукції після сплати податку у місцевому господарському обороті.

Задовольнити інтереси зубожілого селянства було важливим завданням, яке потребувала нагального вирішення. Тому було утворено комісію у складі Л. Каменєва, Н. Осинського (В. Оболенського) і О. Цюрупи для підготовки на їх основі проекту постанови ЦК. Комісія представила 24 лютого «Проект постанови ЦК про заміну розверстки натуральним податком» пленуму ЦК. Після обговорення документ було передано ще у дві комісії, після чого його було затверджено 15 березня [3].

Скасування розверстки було необхідне через наближення посівної кампанії, яка може призвести до краху сільського господарства. Це пояснювалось тим, що будь-який селянин міг не засіяти землю, знаючи, що держава все одно ліквідує урожай. Уперше формулюючи перед делегатами X з'їзду РКП(б) ідею продродатку, Ленін підкреслив у ній найголовніше: «перевести розверстку на податок, щоб дрібний господар міг краще розраховувати своє виробництво і відповідно до податку встановлювати розмір свого виробництва». Деякі члени комісії боялись, що вільне розпорядження селянами своєю продукцією, яка залишиться після сплати податків, спричинить відродження ринкових відносин між містом і селом. А як було відомо, легалізація торгівлі означала смертний вирок для комуністичної системи виробництва і розподілу продукції.

Одні з представників ленінської комісії вважали, що навпаки потрібно відродити зв'язок між містом і селом, тому що село — основне джерело харчування робітників. Швидким та ефективним способом для такого своєрідного об'єднання було започаткування фабрично-заводського виробництва, яке дасть змогу посилити постачання селянства промисловими

товарами. Селяни поверталися до ринкових, тобто еквівалентних в своїй основі відносин з державою.

Аналізуючи статті науковців [3], можна дійти до висновку та уявно поділити нову економічну політику в промисловості на три етапи:

Перший етап — (1921–1923 рр.) період організації трестів і синдикатів та формування ринкових відносин;

Другий етап — (1923–1927 рр.) період відбудови промисловості та пошуку нових форм організації і управління промисловості;

Третій етап — (1927–1929 рр.) період кризи непівських форм господарювання та утвердження командно-адміністративних методів управління.

Дослідивши перший етап слід зазначити, що він характеризується утворенням трестів з осені 1921 р., Вони отримували права юридичної особи, самостійність в оперативно-господарській діяльності і повинні були працювати на засадах господарського розрахунку. Останньому приділялася велика увага. Про це свідчить лист В. Леніна наркомфінансів Г. Сокольникову, де він писав: «Я думаю, що трести і підприємства на господарському розрахунку засновані саме для того, щоб вони відповідали, і при чому повністю відповідали, за безбитковість своїх підприємств. Якщо ними цього не досягнуто, то... вони повинні бути притягнуті до суду і каратися у складі всіх членів правління позбавленням волі, конфіскацією майна і т.д. Якщо ми, створивши трести і підприємства на господарському розрахунку, не зуміємо діловим, купецьким способом забезпечити повністю свої інтереси, то ми будемо круглими дурнями» [3].

Трести за підпорядкуванням ділилися на три категорії — союзні, республіканські і місцеві (губернські). Вся вугледобувна, металургійна та машинобудівна промисловості були об'єднані в союзні трести «Донвугілля», «Південсталь» і «Південний машинобудівний трест». Також були трести, які значну частину продукції виробляли на підприємствах України, але вважалися загальносоюзними. Наприклад, такий трест як «Цукротрест» виробляв 82% цукру на українських заводах, але вважався загальноросійським. На початку нової економічної політики в Україні нараховувалося 3 трести союзного підпорядкування, а в 1929 р. було 11 [3].

Трести мали отримати певну самостійність у своїй діяльності, але вона часто обмежувалась. Об'єднавши підприємства у трести і підпорядкувавши їх господарським органам, держава створила надзвичайно сприятливі умови для здійснення планових заходів щодо управління промисловістю. Для трестів визначала обов'язкові планові показники в так званих виробничих програмах. Проте показники планового регулювання з кожним роком зростали. З переходом до ринку трести повинні були працювати в умовах госпрозрахунку. Якщо держава визнавала принцип невтручання в господарську діяльність трестів, то

відповідно вона повинна була надати трестам самостійність у формуванні цін та збуту своїх товарів. Але держава не хотіла йти на такі поступки, і тому сконцентрувала найважливіші моменти в своїх руках. Державні органи замовляли в трестах відповідну кількість товарів по сталих принизливо низьких цінах, які встановлювали самостійно. Таким чином, трести працювали в основному на збиток, який відшкодовувало сільське господарство. Фактично був утворений механізм не ринкового, а вольового розподілу [1].

Одночасно з трестами почали утворюватися синдикати — організації із закупівлі сировини, планування торговельних операцій і збуту однорідної продукції групи трестів. Їхня діяльність поряд із влаштуванням оптових ярмарків і заснуванням товарних бірж формувала ринок засобів виробництва. До кінця 1922 р. 80% трестованої промисловості було синдиковано, а на початок 1928 р. налічувалося 23 синдикати, які діяли майже у всіх галузях промисловості, зосередивши в своїх руках основну частину оптової торгівлі. Правління синдикатів обиралися на зборах представників трестів, причому кожен трест міг передати на свій розсуд більшу або меншу частину свого постачання і збуту у ведення синдикату. Реалізація готової продукції, закупівля сировини, матеріалів, устаткування здійснювалися на повноцінному ринку, каналами оптової торгівлі. Виникла широка мережа товарних бірж, ярмарків, торговельних підприємств [6].

Щодо другого етапу, то він формувався за допомогою пошуку нових форм управління. Починаючи з 1923 р., було поділено промислові трести на дві великі групи. Перша група: трести, які в основному працювали на ринок, самостійно визначали ринки збуту, встановлювали ціни на сировину, матеріали і, навіть, значною мірою впливали на ціну товарів. Це були в основному трести легкої і харчової промисловості республіканського і губернського підпорядкування, хоч і вони виконували значні держзамовлення. Вони працювали на принципі господарського розрахунку, але прибутками вони не були в змозі розпоряджатися, оскільки ті належали не трестові, а державі як власнику треста. Друга група: трести важкої промисловості, які в основному виконували держзамовлення за довільно встановленими цінами. Більшість з них працювали безприбутково, але держава не хотіла переводити їх на повний госпрозрахунок.

Активно держава почала втручатися в систему ціноутворення після «кризи цін» у 1923 р., відомої як «ножиці цін». Ця криза була спричинена значно піднятими цінами на промислову продукцію трестами, та скороченням ціни на сільськогосподарську. Через ножиці цін постійно змінювався грошовий еквівалент податку для населення, що працювало в сільському господарстві. Щоб вийти з кризи, держава змусила трести знизити ціни на свої товари.

Але після цього ситуація не стабілізувалася, тому що ціни стали більш доступними, відповідно виникла спокуса закупки товарів в більшій кількості, ніж потрібно. Ринок був позбавлений своєї основної функції — регулювання попиту і пропозиції. Виникла проблема нестачі товару, яку керівництво вирішувало розширенням їх випуском, що ще більше загострило ситуацію. Як зазначив В. Новожилов, «пов'язувати розширення виробництва з ліквідацією нестачі товарів так само невірно, як невірно вважати нестачу товарів абсолютною, тобто нестачею у порівнянні з потребою в товарах... недолік товарів є виразом надлишку грошових доходів над виробництвом, рахуючи виробництво по цінам трестів. Тому усунути нестачу товарів можна лише усунувши надлишок грошових доходів над реальними доходами, вважаючи реальний дохід (тобто суму виробництва споживчих благ) за цінами трестів». До цієї мудрої поради, на жаль, ніхто не прислухався [5, с. 60].

У 1926–27 рр. налічувалося 117 угод, які передавали українські підприємства в оренду іноземним фірмам у формі концесій. Вони охоплювали підприємства, на яких працювали 18 тис. чоловік і випускалося ледве більше 1% промислової продукції. У деяких галузях, проте, питома вага концесійних підприємств і змішаних акціонерних суспільств, в яких іноземці володіли частиною паю, був вагомий: у видобутку свинцю і срібла — 60%; марганцевої руди — 85%; золото — 30%; у виробництві одягу і предметів туалету — 22% [7, с. 263–267].

Відповідно, що третій етап підтвердив, що Україна, як і всі інші країни СРСР, залишалася аграрно-індустріальною, і тому її економіка вимагала технічної і технологічної модернізації. У 20-х роках розгорнулася гостра партійна дискусія про те, якими шляхами досягти світового рівня економічного розвитку. Перемогла лінія Й. Сталіна та його соратників, які були прихильниками авторитарних форм управління і здійснення індустріалізації будь-якою ціною в найближчій перспективі.

У рішеннях партії, з'їздів рад та уряду СРСР й УРСР з питань приватного капіталу в цей період визначальною була теза про викорінення й ліквідацію капіталістичних та куркульських проявів у товарообігові держави. У дійсності це означало поступове відлучення приватника від посередницьких операцій, цілковите припинення товарного і грошового кредитування з боку держави, введення твердих грошових цін і, в підсумку, введенням законодавчої заборони на відкриття приватних підприємств.

Було обрано стратегію прискореного розвитку важкої промисловості, основними етапами якого стали п'ятирічки. Запроваджена нова економічна політика викликала невдоволення суспільства через такі причини як: зниження темпів розвитку; вичерпання ресурсів; небажання більшовицької партії ділитися владою і поширити дію економічного плюралізму на сферу політики; зростання соціаль-

ної напруженості, а отже, створення соціального підґрунтя для рішучої відмови від ринкових відносин. Відмови від непу вимагала і державна політика реалізації курсу індустріалізації, прийнятого XIV з'їздом ВКП(б) у грудні 1925 р. [8].

Взявши курс на модернізацію промислового потенціалу країни, радянське керівництво мало вирішувати три проблеми: кошти, сировина і трудові ресурси для розвитку індустрії. Одержати все це можна було від селянства, яке становило більшість населення. Але звичні методи, які полягали у зниженні цін на сільськогосподарську продукцію вже не діяли. Тому було розроблено новий спосіб, який започатковував колективізацію, оскільки колективне (контрольоване і кероване державою) господарство могло швидко забезпечити зростання обсягів виробництва і фінансових надходжень.

Колективізація розпочалась у 1928 р. Однак не було визначено терміни, форми і методи кооперування. XV з'їзд ВКП(б) (1927) передбачав повільний, поступовий, добровільний перехід до кооперації. Проте під час практики застосовувались швидкі темпи і жорсткі методи, було порушено основні принципи кооперації. Форсування колективізації призвело не лише до різкого скорочення поголів'я худоби і збору зернових, а й до людських жертв, яких налічувалися мільйони (близько 10 млн. осіб). Як наслідок у роки перших п'ятирічок діяла карткова система постачання населення (до 1936 р.). Водночас, колективізація створила соціальну базу для модернізації аграрного сектору, дала змогу підвищити продуктивність праці, вивільнити трудові ресурси для інших галузей економіки [2].

Наслідки сталінської колективізації були настільки жахливими, що на початку 30-х років в Україні спалахнув вже другий голодомор, від якого постраждали мільйони людей. Внаслідок покладеної на колгоспи безрозмірної продрозверстки та жорстокої регламентації їхньої господарської діяльності спричинили глибоку деградацію продуктивних сил села.

Обраною метою статті є визначити підсумки непу, які, як з'ясувалось, є досить суперечливими та неоднозначними. До *позитивних наслідків* належать:

- відновлення народного господарства, а згодом і перевернення довоєнного рівня виробництва за рахунок внутрішніх резервів;
- відродження сільського господарства, що допомогло нагодувати населення країни;
- збільшення національного прибутку на 18% у рік і до 1928 р. — на 10% в перерахунку на душу населення, що перевищило рівень 1913 р.;
- значно зросла кількість промислової продукції на 30% щорічно, що свідчило про стрімке збільшення продуктивності праці.
- національна валюта країни стала міцною й стабільною;
- швидко зростав матеріальний добробут населення [7, с. 263–267].

До негативних підсумків непу слід віднести:

- наявність сталого непропорційного розвитку основних галузей народного господарства.
- відстаючі темпи відродження промисловості від сільськогосподарського виробництва, внаслідок чого з'явилась загроза економічної кризи;
- зароджувалась соціальна й майнова диференціація селянства, що призвело до зростання напруженості між різними верствами населення;
- у місті протягом 20-х років збільшувалася чисельність безробітних, яка до кінця непу склала понад 2 млн. чоловік.
- фінансова система зміцніла лише на певний час. У другій половині 20-х років у зв'язку з активним фінансуванням важкої індустрії була порушена ринкова рівновага, почалася інфляція, що підірвало фінансово-кредитну систему [7, с. 263–267].

Висновки. Отже, нова економічна політика була реакцією на об'єктивні обставини — кризовий стан економіки, невдоволення селян продрозкладкою, спад світового робітничого руху тощо. Запровадження непу в Україні зумовило відродження приватної ініціативи, сприяло поліпшенню економічної ситуації. Було відновлено господарство, зруйноване за роки війни. Зросло промислове та сільськогосподарське виробництво, пожвавилася торгівля і товарообмін, була знята соціальна напруга. Проте відставала більшість галузей важкої промисловості, які, так само, як транспорт, зв'язок, зовнішня торгівля, були під контролем Держави. У державній власності залишались усі великі підприємства.

Згорання наприкінці 20-х років непу зумовлене внутрішніми економічними протиріччями цієї політики та суперечливими процесами, які вона зумовила в суспільстві: зниженням темпів розвитку,

вичерпанням ресурсів, небажанням більшовицької партії ділитися владою і поширити дію економічного плюралізму на сферу політичну; швидкою диференціацією суспільства, зростанням соціальної напруги, а значить, і створенням соціальної бази для рішучої відмови від ринкових відносин [5, с. 281–281].

Але зваживши всі негативні та позитивні аспекти непу, можна зробити висновок, що він відіграв неабияку ефективну та необхідну роль у розбудові економіки СРСР.

Також слід зазначити, що дана тема є актуальною і сьогодні. Україна перебуває на стадії реформування та вдосконалення всіх сфер суспільного життя. Трансформаційні процеси і явища в українському суспільстві схожі на роки непу, зокрема у контексті еволюційного поєднання економічного лібералізму та демократичного плюралізму. Історичний досвід «непівського ренесансу» в Україні 1920-х рр. має особливе науково-пізнавальне значення, яке полягає у з'ясуванні маловідомих соціальних відносин, які допоможуть побудувати нові концепції висвітлення соціальної історії.

Потрібно взяти до уваги, що минуле не дає готової інструментарію, воно лише допомагає уникнути прикрих помилок, недолугої політики, неефективних господарських форм та економічних експериментів. Приватне підприємництво — це історична форма соціальної активності різних спільнот, запорука громадської стабільності, особливо в гармонійній співпраці з державою та суспільством.

Підсумувавши, можна сказати, що економіка більшовиків є хорошим досвідом, який значно вплинув на подальший хід подій. Можливо, українським законодавчим органам слід ретельно проаналізувати курс непу, підкреслити найкращі ідеї та використати їх для вдосконалення теперішньої економіки.

Література

1. Дзюбленко І. М. Розвиток приватного підприємництва міського населення в УСРР (20-і рр. XX ст.). 2011 р. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/5680/1/Dzyublenko.pdf>
2. Григоренко Д. А. Законодавче регулювання торгівлі в Україні за часів НЕП (1921–1929 рр.) 2016 р. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12535/1/Grigorenko_2016.pdf
3. Гринчуцький В. Державне регулювання промисловості в роки НЕПу // Вісник ТДТУ. 1996. № 1. С. 52–57. — (Історія). URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/17/9/VTPI_1996_1-Grynchuckyj_V-Derzhavne_reguljuvannja_52.pdf
4. Гриневич Л. В., Євсєєва Т. М., Єфіменко Г. Г. Суспільство і влада в радянській Україні років НЕПу (1921–1928): Колективна монографія. Том 1. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7708-3/978-966-02-7708-3.pdf>
5. Білоцерківський В. Історія України: Навчальний посібник / Василь Білоцерківський. — 3-е вид., виправлене і доп. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 535 с.
6. Дзюбленко І. Особливості запровадження радянською державою приватного підприємництва в дрібній промисловості, джерельна база дослідження (20-ті рр. XX ст.) / І. М. Дзюбленко // Дні науки історичного факультету: Матеріали II Міжнародної наукової конференції молодих учених, присвяченої 175-річчю Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — Вип. II: У 4-х част. / Редкол.: В. Ф. Колесник (голова), О. Ю. Комаренко, І. В. Семеніст та ін. — Ч. 1. — К., 2009. — С. 117–122.
7. Історія держави і права України: Курс лекцій / Д. А. Шигаль. — 2-е вид., переробл. та доповн. — Харків: Видно «НТМТ», 2019. — 356 с.

8. Електронна енциклопедія: XIV з'їзд ВКП(б). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/XIV_%D0%B7%27%D1%97%D0%B7%D0%B4_%D0%92%D0%9A%D0%9F\(%D0%B1\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/XIV_%D0%B7%27%D1%97%D0%B7%D0%B4_%D0%92%D0%9A%D0%9F(%D0%B1))

References

1. Dyublenko I. M. Development of Private Entrepreneurship of the Urban Population in the Ukrainian SSR (20th Century XX Century). 2011. URL: <http://enquir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/5680/1/Dzyublenko.pdf>
2. Grigorenko D. A. Legislative regulation of trade in Ukraine during the period of the NEP (1921–1929 years). 2016. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12535/1/Grigorenko_2016.pdf
3. Grinchutsky V. State regulation of industry in the years of the NEP // Bulletin of the TSTU. 1996 № 1. S. 52–57. (History). URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/17/9/VTPI_1996_1-Grynchuckyj_V-Derzhavne_reguljuvannja__52.pdf
4. Grinevich L. V., Yevseyeva T. M., Efimenko G. G. Society and Power in Soviet Ukraine for the years of the NEP (1921–1928): Collective Monograph. Volume 1. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7708-3/978-966-02-7708-3.pdf>
5. Bilyotserkovsky V. History of Ukraine: Textbook / Vasyl Bilyotserkovsky. — 3rd ed., Corrected and additional. — К.: Center for Educational Literature, 2007. — 535 p.
6. Dzyublenko I. Features of the introduction by the Soviet state of private enterprise in the small industry, the source of research (20-ies of the XX century) / I. M. Dzyublenko // Days of Science of the Faculty of History: Materials of the II International Scientific Conference of Young Scientists devoted to the 175th anniversary of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. — Vip II: In the 4th part. / Redcool: VF Kolesnik (head), O. Yu. Komarenko, IV Semenist and others. — Ch.1 — К., 2009. — P. 117–122.
7. History of the state and law of Ukraine: The course of lectures / Д. А. Shigal — 2nd kind, reworked. and supplement — Kharkiv: VN-NTMT, 2019. — 356 s.
8. Electronic Encyclopedia: XIV Congress of the CPSU (b). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/XIV_%D0%B7%27%D1%97%D0%B7%D0%B4_%D0%92%D0%9A%D0%9F\(%D0%B1\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/XIV_%D0%B7%27%D1%97%D0%B7%D0%B4_%D0%92%D0%9A%D0%9F(%D0%B1))

УДК 342.1(477.75)(470+571)

Корнійчук Іван Васильович

студент

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Корнейчук Иван Васильевич

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Korniychuk Ivan

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Стороженко Олександр Сергійович

студент

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стороженко Александр Сергеевич

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Storozhenko Oleksandr

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Новиков Олександр В'ячеславович

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри державного будівництва

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВХОДЖЕННЯ АР КРИМ ДО СКЛАДУ РФ ТА ІНШІ ВИПАДКИ ІНКОРПОРАЦІЇ В СВІТОВІЙ ІСТОРІЇ

ВХОЖДЕНИЕ АР КРЫМ В СОСТАВ РФ И ДРУГИЕ СЛУЧАИ ИНКОРПОРАЦИИ В МИРОВОЙ ИСТОРИИ

THE ACCESSION OF CRIMEA TO THE COMPOSITION OF RUSSIAN FEDERATION AND OTHER CASES OF INCORPORATION IN THE WORLD HISTORY

Анотація. У статті проаналізовано питання анексії Кримського півострова Російською Федерацією в 2014 р, аналіз порушених Російською Федерацією міжнародно-правових норм та засад, порівняння з відомими випадками інкорпорації в світі та пояснення неможливості застосування відомих прецедентів до анексії Кримського півострову.

Ключові слова: анексія Кримського півострову, Статут ООН, Російська Федерація, Україна, непорушність кордонів.

Аннотация. В статье проанализирована аннексия Крымского полуострова Российской Федерацией в 2014 г., анализ нарушенных Российской Федерацией международно-правовых норм и принципов, сравнение с известными случаями инкорпорации в мире и объяснения невозможности применения известных прецедентов к аннексии Крымского полуострова.

Ключевые слова: аннексия Крыма, Устав ООН, Российская Федерация, Украина, неприкосновенность границ.

Summary. The article analyzes the issue of annexation of the Crimean peninsula by the Russian Federation in 2014, analysis of violations of international legal norms and principles by the Russian Federation, comparison with known cases of incorporation in the world an explanation for the impossibility of applying known precedents to the annexation of the Crimean peninsula.

Key words: annexation of the Crimean peninsula, Charter of the United Nations, Russian Federation, Ukraine, inviolability of borders.

Постановка проблеми. Анексія Криму має низку наслідків, як для самої Російської Федерації, так і для сучасної системи міжнародного права й міжнародних відносин і стосуються не лише європейського регіону, а й світу загалом. Росія є постійним членом Ради Безпеки ООН, членом ООН та усіх інших органах ООН, також була членом Великої вісімки, що безсумнівно, доводить її значимість та авторитет на карті світу. Після анексії Криму Росію було піддано нищівній критиці та введений комплекс санкцій, які послабили її економіку, також Парламентська асамблея Організації з безпеки і співробітництва в Європі визнала Росію військовим агресором. Тому аналіз даної ситуації, а також порівняння з випадками, які вже мали місце в світовій історії, є доцільним для розв'язання проблем, які можуть виникнути в подальшому в міжнародному та національному праві.

Стан досліджень. Питання щодо порівняння входження АР Криму до Російської Федерації та інших випадків інкорпорації в історії було проаналізовано такими науковцями як О. В. Задорожнім, Г. Б. Жировим, О. В. Марусяк та багато іншими.

Метою статті є аналіз входження АР Криму до складу Російської Федерації, її законність та легітимність, а також порівняння з іншими випадками в світовій історії та можливість повторення даної ситуації в майбутньому.

Виклад основного матеріалу. В кінці лютого 2014 року групою «місцевих» проросійських бойовиків було захоплено будівлю Ради Міністрів і Верховної Ради Криму, в подальшому ситуація ставала більш напруженою, були введені кадрові російські війська та проведено незаконний референдум, який порушував низку міжнародних норм. В тому ж місяці нелегітимною владою, окупованого російськими військами, півострова було підписано «Договір про прийняття Криму до складу Російської Федерації».

Щодо самого міжнародно-правового фундаменту вторгнення Російської Федерації в Крим та його окупацію, офіційна позиція Росії така, що народ Криму виявив бажання стати частиною Російської Федерації, використовуючи своє право на самовизначення та право на референдум. Росія встала на захист референдуму і проголошення незалежності парламентом Криму для того, щоб згодом виправдати анексію, спираючись на принцип самовизначення, передбачений в статті 1 Статуту ООН [1]; а якщо говорити конкретно не приводячи аргументом «волю народу Криму» та тому подібного, то дії Російської Федерації порушили низку основних принципів

міжнародного права, закріплених у Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. та інших актів на яких існує сучасний світопорядок, а саме:

- принципу незастосування сили та загрози силою (анексія Криму відбулась із використанням військ, про що прямо заявляв і В. В. Путін);
- принципу вирішення міжнародних суперечок мирними засобами (РФ, висувуючи претензії Україні щодо нібито утисків російськомовного населення Криму, взагалі нічого не робила для вирішення відповідних проблем, хоч і удаваних, шляхом переговорів; міжнародних спорів щодо державної належності Кримського півострова до анексії також не було);
- принципу невтручання у справи, що входять у внутрішню компетенцію держав (Росія нахабно втручалась у відносини між центральною владою України та владою і населенням Криму); — принципу співробітництва (РФ відмовилась від будь-якого співробітництва щодо проблем, які її нібито хвилювали);
- принципу рівноправності й самовизначення народів (військова окупація півострова та організація «референдуму» в таких умовах стали брутальним порушенням цього принципу);
- принципу суверенної рівності держав (анексія частини території суверенної держави являє собою грубе порушення цього принципу);
- принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (анексією Криму порушено зобов'язання перед Україною, що містяться в Будапештському меморандумі про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р. [2, с. 123], Договорі про дружбу та співробітництво між Російською Федерацією та Україною [3, с. 518], договорах щодо базування Чорноморського флоту РФ на території України 1997 р. [4; с. 18], Договорі між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон 2003 р.) [5, с. 293];
- принципу територіальної цілісності держав (агресією, яка мала своїм наслідком окупацію та незаконну анексію частини території суверенної держави, Росія порушила територіальну цілісність України і протиставила її власним геополітичним інтересам).

Тому, на нашу думку, навіть якщо довіряти позиції Російської Федерації щодо «братської допомоги» народу Криму у праві його самовизначення, то стає

зрозуміло, що така допомога є неспіврозмірною з тією низкою порушень міжнародно-правових норм, які несуть незворотні наслідки для всього міжнародного співтовариства.

Також, на міжнародній арені Росія цитувала прецеденти референдумів у Косово, Гібралтарі, на Фолклендах, в Шотландії, Пуерто-Ріко та на острові Майотта, як приклади того, що Захід (який протистоїть референдуму в Криму), але, в той же час, визнав право на самовизначення і / або незалежність таких територій. Росія заявила, що хоча мова йде про різний правовий і історичний контекст, але фактом залишається те, що «жителям цих територій була або буде надана можливість висловити свою думку». Чому народ Криму повинен бути винятком [6]?

Спробуємо відповісти на це питання в даній статті. Якими б не були таємні мотиви Росії для вторгнення на Україну, необхідно з'ясувати, в чому причина російської анексії Криму. Причина, яка може стати виправданням в правовому полі для того щоб надати можливість Російській Федерації в майбутньому посылатися на сході України або в інших державах при подібних обставинах. Росія переконана, що міжнародне право на її боці. Ми вважаємо, що це не так. Офіційне виправдання Росії (тобто принцип самовизначення) — виправдання слабке. Крим — це не Косово і, звичайно, не має нічого спільного з будь-якими іншими прикладами, на які посилається Росія.

Щоб довести нашу думку про анексію Кримського півострову Російською Федерацією, потрібно розглянути юридичний аспект «приєднання». Договір про входження Республіки Крим до складу РФ підписувався абсолютно неправомочними особами: мером Севастополя Олексієм Чалим (посада, не передбачена українською Конституцією, мера — громадянина РФ «обрали» на мітингу), прем'єром Криму Сергієм Аксьоновим (обраний на цю посаду голосуванням Верховної Ради Криму, яке так і не було показане громадськості, оскільки відбувалося під дулами російських автоматів) та головою Державної ради Республіки Крим Володимиром Константиновим (посада, не передбачена українською Конституцією). Сумнівні й підсумки Кримського «плебісциту» 16 березня 2014 р., на яких міжнародні спостерігачі з Сербії, Угорщини, Латвії та Іспанії представляли ... ультрарадикальні напівфашистські рухи на зразок угорських «йоббіків» та сербських «четників». З таким самим успіхом можна було покликати у свідки легітимності референдуму північно-кореєських військових чи сомалійських піратів.

Тобто приєднання Кримської АР до РФ відбулося з порушенням норм міжнародного права та двосторонніх українсько-російських угод, без дотримання процедурних вимог, а відтак — із грубим порушенням Основного закону Російської Федерації [7].

У Раді Безпеки Російська Федерація відстоювала таку точку зору: цілий ряд держав, що зараз заперечують проти референдуму в Криму — визнали незалежність Косово. Можемо частково погодитися з тим, що косівські албанці «понаїхали» до Автономного краю Косово за часів Й. Броз Тіто, який певний час розраховував на приєднання керованої Е. Ходжа та М. Шеху Албанії до СФРЮ. Відтак уже в 1960-х рр. співвідношення албанців і сербів в Автономному краї становило 9: 1 [8]. Але косовари-албанці, на відміну від кримчан, мали неабиякий час на роздуми — свою криваву боротьбу за звільнення вони проводили ще з 1981 р., і довели серйозність незалежницьких намірів на полях боїв, а не на «оперетковому» референдумі. Косово управлялося міжнародною комісією протягом восьми років, там було створене нейтральне середовище, яке дало змогу виборцям вирішувати ситуацію максимально неупереджено. Отримавши підтримку НАТО та сусідньої Албанії, самопроголошений (референдум 17 лютого 2008 р.) суб'єкт, на відміну від кримських «скороспілок», не приєднався ні до США, ні до Албанії. Росія стверджувала, що Косово «проголосили без проведення референдуму, шляхом прийняття простого рішення парламенту, незважаючи на протести Белграда і той факт, що проголошення незалежності відбулося на фоні незаконної військової операції країн НАТО».

Ситуація в Косово розколола ООН. З одного боку, в Косово спостерігалися ескалація насильства і гуманітарна катастрофа. Сербія напала в Косово на етнічних албанців. Сили НАТО атакували Сербію. Рада Безпеки дала дозвіл на присутність міжнародних миротворців в якості тимчасового уряду. Передбачалося, що Косово отримає реальне самоврядування. А з іншого боку, Рада Безпеки підтвердила суверенітет і територіальну цілісність тодішньої Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії (СФРЮ). Міжнародний суд ООН був скликаний для розгляду законності проголошення незалежності Косово в односторонньому порядку. Кілька держав, які брали участь в судовому провадженні, висунули припущення про те, що принцип територіальної цілісності заблокував зусилля, спрямовані на вихід зі складу країни без згоди метрополії. Одним з найбільш затятих опонентів була Росія. На думку Росії, вихід частини держави з його складу без волі на те останнього за рамками колоніального контексту дозволяється міжнародним правом тільки в частині самовизначення народів і при наявності екстремальних обставин, коли народ, про який йде мова, на постійній основі піддається тиранії в найжорстокіших формах, що ставить під загрозу саме існування народу. Позиція Росії полягала в тому, що населення Косово не вважається таким, у якого є право на самовизначення, і що немає екстремальних обставин і, зокрема, немає ризиків тиранії у відношенні до населення Косово.

Що стосується Пуерто-Ріко, Гібралтару, Шотландії і Фолклендських островів, важко зрозуміти, яким чином ці приклади можуть застосовуватися до факту анексії Кримського півострову Російською

Федерацією в 2014 р. Пуерто-Ріко є неінкорпорованою територією Сполучених Штатів з 1898 року, а референдум 2012 р. (затверджений законодавством Пуерто-Ріко) ставив питання, чи ввійде острів до складу США як його штату. Інші приклади, такі як Гібралтар, Фолклендські острови і Шотландія — це приклади референдумів, санкціонованих британським урядом.

За словами Віталія Чуркіна (російський дипломат, представник Росії в ООН), Росія продовжувала доводити, що випадок в Криму, виник у зв'язку з правовим вакуумом, що з'явився в результаті неконституційного збройного державного перевороту, здійсненого в Києві національними радикалами в лютому 2014 року, і прямих погроз з боку останніх навести «свій порядок» на території всієї України. Потім Росія продовжувала наводити аргументи, що передача Криму в 1954 році Українській РСР сталася «в порушення діючих на той час норм радянського законодавства і без урахування думки населення Криму» і що «після розпаду СРСР на протязі більше 20 років Крим намагався реалізувати своє право на самовизначення». Попри вищезгадане Російська Федерація, як країна, яка підписала угоди по Чорноморському флоту від 1997 року і Будапештський меморандум визнала в обох випадках територію України (що включає Крим), може тепер заперечувати, заявляючи, що приналежність Криму до України є спірним питанням.

Пункт 4 статті 2 Статуту ООН говорить: «Всі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються

в їхніх міжнародних відносинах від погроз застосування сили проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй». Існують переконливі докази того, що до розпочатої анексії Росія в односторонньому порядку збільшила присутність своїх військ в Криму і застосувала свої сили для взяття під контроль аеропортів та інших об'єктів інфраструктури за межами військових баз Росії. Росія також заволоділа військовими активами України і захопила її територію. Це, здається, теж є порушенням, як мінімум, статей 4 і 6 угод про Чорноморський флот від 1997 року.

Чи були ці дії застосуванням сили з боку Росії? Агресія визначається в міжнародному праві як «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом Організації Об'єднаних Націй». Звідси випливає, що референдум і анексія Криму відбулися в контексті незаконного застосування Росією сили проти України.

Висновки. Агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалась з окупації та незаконної анексії Криму, матиме незворотні наслідки для всього міжнародного співтовариства. Росія створила небезпечний прецедент, за якого суперечності можуть вирішуватися не з огляду на справедливість та право, а базуючись на викривлених правових нормах і силі.

Література

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010
2. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31.05.1997 р. // Офіційний вісник України. 04.06.1999. № 20.
3. Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України // Дипломатический вестник МИД Российской Федерации. Август 1997. № 8.
4. Угода між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту від 28.05.1997 р. // Дипломатический вестник МИД Российской Федерации. 1997. № 8.
5. Договір між Україною і Російською Федерацією про україно-російський державний кордон від 28.01.2003 р. // Офіційний вісник України. 18.06.2004. № 22.
6. Полный текст обращения Путина по итогам референдума в Крыму. URL: <http://russian.rt.com/article/24532>
7. Макарчук В. С. Кримська авантюра Путіна (2014 р.): Аспекти міжнародного права та суспільної моралі / Макарчук В. С. / Вісник Львівського університету. Серія юридична: наук. вісник: зб. наук. праць. Львів. Випуск 96 (№ 5). С. 465–471.
8. Республика Косово. URL: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%9A%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BE

Крапив'янська Вікторія Вячеславівна
студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Крапивьянская Виктория Вячеславовна
студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Krapivayanskaya Victoria
Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Назаров Іван Володимирович

кандидат юридичних наук,

професор кафедри адвокатури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

НЕДОЛІКИ СИСТЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

НЕДОСТАТКИ СИСТЕМЫ БЕСПЛАТНОЙ ПРАВОВОЙ ПОМОЩИ В УКРАИНЕ

DISADVANTAGES OF THE SYSTEM OF FREE LEGAL AID IN UKRAINE

Анотація. Стаття присвячена аналізу і визначенню проблем і недоліків системи безоплатної правової допомоги в Україні. Звернено увагу на проблемні питання правозастосовної практики реалізації європейських стандартів забезпечення права на захист. На основі проведеного дослідження запропоновано шляхи удосконалення гарантій та механізму реалізації права людини на доступ до правосуддя. Автор зазначає, що удосконалення і розвиток інституту безоплатної правової допомоги має першочергове значення, адже жодна держава не може вважатися правовою і демократичною без належного забезпечення права на судовий захист і гарантування права особи на правову допомогу.

Ключові слова: безоплатна правова допомога, адвокат, права людини, закон.

Аннотация. Статья посвящена анализу и определению проблем и недостатков системы бесплатной правовой помощи в Украине. Обращено внимание на проблемные вопросы правоприменительной практики реализации европейских стандартов обеспечения права на защиту. На основе проведенного исследования предложены пути совершенствования гарантий и механизма реализации права человека на доступ к правосудию. Автор отмечает, что совершенствование и развитие института бесплатной правовой помощи имеет первостепенное значение, ведь ни одно государство не может считаться правовым и демократическим без надлежащего обеспечения права на судебную защиту и права на правовую помощь.

Ключевые слова: бесплатная правовая помощь, адвокат, права человека, закон.

Summary. The article is devoted to the analysis and determination of the problems and drawbacks of the system of free legal aid in Ukraine. The attention is paid to the problematic issues of enforcement practice of the implementation of European standards for ensuring the right to protection. On the basis of the conducted research, ways of improving the guarantees and mechanism of the implementation of human rights to access to justice are proposed. The author notes that the improvement and development of the institution of free legal aid is of paramount importance, since no state can be considered legal and democratic without proper provision of the right to judicial protection and guarantee of the right to legal assistance.

Key words: free legal aid, lawyer, human rights, law.

Постановка проблеми. Головним обов'язком демократичної держави є гарантування прав і свобод особи. Так, Конституція України закріплює не лише права і свободи, а і конституційно-правові гарантії їх реалізації. Важливу роль у забезпеченні захисту прав і свобод відіграє право особи на правову допомогу. Це право носить загальний характер і є невід'ємним конституційним правом кожної людини. Спрощення доступу громадян до безоплатної правової допомоги, удосконалення стандартів якості і ефективності надання такої допомоги є обов'язковим завданням держави. Однак, незважаючи на це, Україна залишається серед лідерів країн за кількістю звернень проти неї до Європейського суду з прав людини. Значна кількість рішень, що ухвалюється цією міжнародною інституцією, засвідчує недосконалість і неефективність забезпечення в Україні права на судовий захист і, зокрема, право на правову допомогу. Визначення недоліків системи безоплатної правової допомоги є першим кроком в вирішенні питання щодо її удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку інституту безоплатної правничої допомоги (далі — БПД) досліджували багато науковців, зокрема, Є. Бова, Р. Титикало, Л. Тацій, М. Антонович, А. Богма, А. Іванцова, П. Корнієнко, А. Атамасов, М. Стаматіна, О. Лисенко, А. Вишневський, але ці дослідження залишаються актуальними й сьогодні, бо проблеми в цій сфері й досі існують.

Метою статті є проаналізувати проблеми і перспективи розвитку системи безоплатної правової допомоги в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Частина 1 статті 59 Конституції України передбачає, що кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, така допомога надається безоплатно [1]. 2 червня 2011 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про безоплатну правову допомогу» [2]. Мета цього Закону — визначення права на отримання безоплатної правової допомоги, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, державні гарантії щодо безоплатної правової допомоги та інші питання, що стосуються надання безоплатної правової допомоги [3, с. 3].

Цей Закон відповідає ряду міжнародних угод, учасницею яких є наша держава, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі-Конвенція) та Міжнародному пакту про громадянські та політичні права 1966 р., які, зокрема, зобов'язують держав-учасниць надавати кваліфіковану безоплатну правову допомогу особам, які її потребують, і встановити мінімальні вимоги до надання такої допомоги. Створення системи безоплатної правової допомоги було ініційовано та започатковано Міністерством юстиції України з метою реалізації статті 59 Конституції України та виконання міжнародних зобов'язань, передбачених

Резолюцією 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною». Згідно Резолюції 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» Україна зобов'язана покращити доступ до правосуддя шляхом запровадження системи безоплатної правової допомоги у відповідності до стандартів Ради Європи та практики Європейського суду з прав людини [4].

З моменту його впровадження пройшов певний час, — відбулось напрацювання практики та з'явились безліч позитивних прикладів, проте проявились і недоліки певних норм, які потребують негайних змін.

Варто наголосити, що право на правову допомогу є елементом реалізації таких важливих принципів демократичної держави, як право на доступ до правосуддя і справедливий суд. При цьому обов'язком держави є забезпечення особі реального, а не формального доступу до суду в результаті надання правової допомоги [5, с. 407]. Європейський суд з прав людини (далі-ЄСПЛ) наголосив, що якби обов'язок держави обмежувався тільки призначенням адвоката, «це призводило б до результатів, які несправедливі і несумісні як з формулюваннями, так і зі структурою ст. 6 Конвенції у цілому; у багатьох випадках безоплатна юридична допомога могла б виявитися марною» (Справа Артико проти Італії) [6]. У зв'язку з чим увагу привертає фактичне забезпечення дії принципів цієї допомоги, а саме — доступності та якості її надання.

Згідно з процедурою, встановленою у ст. 18 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» (далі-Закон), звернення про надання одного з видів правових послуг супроводжується подачею документів, що підтверджують належність особи до однієї з вразливих категорій [2]. На практиці у багатьох осіб, які мають на меті отримати безоплатну правову допомогу, виникає досить багато труднощів. Зокрема, йдеться про отримання та самостійну підготовку низки документів, які вимагаються центрами з надання безоплатної допомоги. В інформаційному аспекті слід зауважити, що перелік необхідних документів особа, яка потребує правової допомоги, не знайде в Законі, оскільки його наведено у наказі Координаційного центру з надання правової допомоги від 26 червня 2015 року № 160, про який відомо не кожній особі, адже Закон не містить посилання на нього [7]. Вважаємо, що порядок розгляду звернень про надання безоплатної первинної правової допомоги дуже складний та потребує спрощення з метою прискорення процесу негайного надання первинної правової допомоги особам, які її потребують.

Іншою проблемою є неможливість заміни адвоката БПД у певних випадках і подальше затягування кримінального провадження. Так, якщо адвокат БПД не може з'явитися до суду (наприклад, знаходиться у відпустці або в іншому населеному пункті),

центр БПД не може замінити його іншим адвокатом, як це зазвичай відбувається в адвокатів, які діють за угодою з клієнтом. Відповідно до ст. 24 Закону адвоката БПД може бути замінено в разі хвороби, неналежного виконання ним своїх зобов'язань за умовами договору, недотримання ним порядку надання БПД або виключення з Реєстру адвокатів, які надають БПД. В усіх інших випадках особа фактично залишається без захисника та чекає, допоки призначений їй адвокат не зможе повернутися до виконання своїх обов'язків [3].

Як зазначається у рішеннях ЄСПЛ, хоча держава не несе відповідальності за помилки, які допускаються адвокатом при захисті інтересів клієнта (справа «Tripodi v. Italy», 1994 р.), суди та інші державні органи повинні контролювати участь призначеного юриста в слідчих і судових діях (справа «Goddi v. Italy», 1984 р.). Вони також зобов'язані реагувати на явну й очевидну бездіяльність призначеного захисника і вживати заходів з його своєчасної заміни (справа «Daud v. Portugal», 1998 р.) [8]. У випадках, якщо призначений адвокат не може виконувати свої обов'язки і влада знає про цю ситуацію, вона зобов'язана або замінити його, або переконатися, що він виконує свої обов'язки. Ці принципи положення також були прийняті та підтверджені Комітетом з прав людини при застосуванні статей 9 і 14 МПГПП (справа «Бутовенко Олександр проти України») [9].

Багато положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» неодноразово підкреслюють, що адвокатська діяльність є незалежною професійною діяльністю, у тому числі незалежною від держави [10]. Однак така незалежність порушується, оскільки адвокати БПД вимушені розголошувати адвокатську таємницю щодо клієнтів чи справ, коли вони надають певні документи посадовим особам системи БПД. Наприклад, центри БПД вимагають від адвокатів надання в якості доказів документів, необхідних для отримання винагороди за надання БПД, і які можуть містити адвокатську таємницю. В результаті, низка осіб з системи БПД (наприклад, керівники та посадовці центрів БПД, серед яких багато люстрованих прокурорів, колишніх співробітників правоохоронних органів та інших осіб) отримують доступ до матеріалів, на які розповсюджується адвокатська таємниця. Це є порушенням законодавства України та міжнародних стандартів [3].

Суддя Андрій Петрович Іванов також вважає певні недоліки в ЗУ «Про безоплатну правову допомогу». Він зазначає, що необхідно концептуально змінити

підхід до участі держави в регулюванні надання безоплатної правової допомоги. Суддя вважає, що первинну правову допомогу мають право надавати адвокати і помічники адвокатів, вторинну (в частині представництва і захисту), — лише адвокати, і лише в деяких випадках їх помічники. Це дозволить відстежувати якість надання первинної і вторинної допомоги в цілому та встановить відповідальність кожного адвоката за якість своєї роботи. Це дозволить молодим юристам під наглядом адвокатів набиратись правового досвіду роботи та, в свою чергу, вимагатиме від адвоката контролю за діяльністю своїх помічників і відповідно якістю наданих ними послуг. А. П. Іванов також звертає увагу на те, що в ст. 13 ЗУ «Про безоплатну правову допомогу» вказано, що безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг, як захист, здійснення представництва та складення документів процесуального характеру. При цьому, згідно із законом суб'єктами надання вторинної правової допомоги є: Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги та адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну правову допомогу. Тобто у сфері правових послуг, що надаються громадянам виник новий суб'єкт, а саме Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Так за логікою статей 16, 17 цього закону — такі Центри мають право на складення процесуальних документів за зверненням суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу. Тобто адвокати, які не включені до Реєстру адвокатів, що надають безоплатну правову допомогу не мають право надавати вторинну правову допомогу, в той час коли Центри та їх службовці (які не є адвокатами) — можуть [11].

Висновки. З огляду на зазначені вище проблеми, які існують в системі БПД в Україні, існує нагальна потреба в її реформуванні. Така реформа буде на користь прав людини, професійних прав та гарантій адвокатів і, в кінцевому рахунку, на користь платників податків та міжнародних донорів, чий внесок у БПД буде витрачатися більш ефективно, прозоро і підзвітно. Деякі з основних проблем, які пов'язані з порушеннями прав обвинувачених, винагородою адвокатів і витратами державних коштів, потенційно можуть бути вирішені шляхом реформування існуючої системи. Однак фундаментальні питання підпорядкування адвокатури і потенційної загрози для незалежності судової влади та верховенства права в Україні можуть бути вирішені лише шляхом усунення державного контролю від надання БПД.

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс]. — Відомості Верховної Ради України(ВВР). 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» [Електронний ресурс]. — Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011. № 51. ст. 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>
3. Звіт Національної асоціації адвокатів України «Система безоплатної правової допомоги в Україні. Поточні проблеми та рекомендації щодо її реформування». 2016. С. 3. URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/news/advocatura/2016-05-18.zvit.bpd.pdf>
4. Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1466 від 05.10.2005 URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_611
5. Ісакова В. М. Право на правову допомогу як елемент принципу доступності правосуддя / В. М. Ісакова // Форум права. 2012 № 4. С. 404–410. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_4_67
6. Case of Artico v. Italy (Application No 6694/74). URL: <https://www.dipublico.org/1887/case-of-artico-v-italy-european-court-of-human-rights/>
7. Ігор Козьяков, Олена Говоруха, 2018Козьяков І. Актуальні питання реалізації принципів надання безоплатної правової допомоги / І. Козьяков, О. Говоруха // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2018. No 1(17). С. 107–116. URL: http://www.chasopysnapu.gr.gov.ua/ua/pdf/1-2018/koziakov_govoruha.pdf
8. Гончаренко С. В. Проблемы оказания бесплатной правовой помощи. Краткий обзор последних тенденций // Адвокат. 2011. № 11. С. 12–16.
9. Справа «Бутовенко Олександр проти України», Комітет з прав людини ООН, рішення від 19 липня 2001 року, U. N. Doc. CCRP/C/102/D/1412/2005 (2011). URL: <http://precedent.in.ua/index.php?id=1321567157>
10. Закон України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» [Електронний ресурс]. — Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 27. ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
11. Недоліки Закону України «Про безоплатну правову допомогу»- коментар судді А. Іванова. URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/news/publikacii/ivanov-bpd-nedoliky.pdf>

Кротюк Єлизавета Василівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Кротюк Єлизавета Васильевна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Krotyuk Elizabeth

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Назаров Іван Володимирович

кандидат юридичних наук,

професор кафедри адвокатури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА НЕЗАВИСИМОСТИ АДВОКАТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

REALIZATION OF THE PRINCIPLE OF INDEPENDENCE OF ADVOCACY IN UKRAINE

Анотація. Стаття присвячена аналізу і дослідженню сутності функціонування принципу незалежності адвокатської діяльності згідно міжнародно-правових стандартів. Нагано аналіз взаємовідносин адвокатури та державної влади з точки зору дотримання цього принципу в умовах побудови правової держави та громадянського суспільства. Проведено порівняння вітчизняного законодавства та міжнародних актів щодо гарантій реалізації незалежності даної правозахисної інституції.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, залежність адвокатської діяльності, правозахисний орган.

Аннотация. Статья посвящена анализу и исследованию сущности функционирования принципа независимости адвокатской деятельности согласно международно-правовым стандартам. Дан анализ взаимоотношений адвокатуры и государственной власти с точки зрения соблюдения этого принципа в условиях построения правового государства и гражданского общества. Проведено сравнение отечественного законодательства и международных актов о гарантиях реализации независимости данной правозащитной учреждения.

Ключевые слова: адвокат, адвокатская деятельность, зависимость адвокатской деятельности, правозащитный орган.

Summary. The article is devoted to the analysis and research of the essence of functioning of the principle of independence of advocacy activity in accordance with international legal standards. An analysis of the relationship between law and government in terms of observance of this principle is provided in the context of building a rule of law and civil society. A comparison of domestic legislation and international instruments concerning the guarantees of the implementation of the independence of this human rights institution.

Key words: lawyer, advocacy, dependence of advocacy, human rights organization.

Постановка проблеми. Держава знаходиться на етапі формування нового правового обґрунтування діяльності адвокатури, яка є невід'ємним значимим інститутом правової системи.

У ст. 59 Конституції України зафіксовано волю народу, гарантовано кожному право на отримання правової допомоги. З прийняттям Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», держава істотно розширила офіційне визнання сфери дії адвокатури та її вихід за рамки судової системи, тим самим значно збільшивши її впливовість і значимість.

Разом з тим, багато питань функціонування цього правозахисного інституту залишається невирішеними. В Україні тривають дискусії з приводу визначення ролі та місця адвокатури у суспільстві, залишається дискусійним питання допустимості втручання держави у діяльність адвокатури, зміцнення гарантій її незалежності.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Питання правового статусу інституту адвокатури та його взаємовідносини з органами державної влади тією чи іншою мірою розглядалися у роботах зарубіжних та вітчизняних науковців. Окремим аспектам цієї проблематики присвячували свої праці, зокрема: М. Антонович, Т. В. Варфоломеева, Є. В. Васьковський, М. М. В. Г. Гончаренко, С. В. Гончаренко, О. С. Деханов, А. В. Козьмініх, О. Г. Яновська та інші вчені. Проте, більшість досліджень було проведено до прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 р., і досі багато питань є невирішеними та потребують наукового дослідження.

Вказане обумовлює **актуальність даної праці та її мету** — дослідити сутність та міжнародно-правові стандарти принципу незалежності адвокатської діяльності, надати аналіз взаємовідносин адвокатури та державної влади з точки зору дотримання цього принципу в умовах побудови правової держави та громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адвокатура в демократичному суспільстві функціонує як не підпорядкована державі, незалежна інституція, якій гарантований захист від будь-якого стороннього втручання. Про це свідчить публічно-правовий статус даного інституту, гарантування державою права на отримання правової допомоги фізичним і юридичним особам [8, с. 112–115].

Незалежність адвокатури є одним з головних принципів адвокатської діяльності. Отже, повинні не тільки існувати надійні механізми забезпечення цього принципу, а й беззастережне його дотримання [3, с. 99].

Принцип незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності закріплений як у національному законодавстві України (ст. 4 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», ПАЕ), так і у численних міжнародно-правових актах тощо.

Преамбула Правил адвокатської етики в Україні визначає, що «Конституція України проголосила цю найважливішу соціальну функцію адвокатури — забезпечення права на захист від обвинувачення та надання професійної правничої допомоги (правової допомоги). Адвокатура України — недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої (правової) допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури» [14].

Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом. Проте суттєву питому вагу в забезпеченні гарантій адвокатської діяльності займають й міжнародні документи. Адже відомо, що у статті 9 Конституції зазначається, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Слід нагадати, що до основних міжнародних актів, що визначають засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності, можна віднести наступні: Основні принципи, що стосуються ролі юристів (прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведіння з правопорушниками, Гавана, Куба, 27 серпня — 7 вересня 1990 г.); Рекомендація R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про свободу здійснення професії адвоката (прийнята Комітетом Міністрів 25 жовтня 2000 року на 727-му засіданні заступників міністрів); Європейська Хартія засадничих принципів юридичної професії (Прийнята на Пленарному засіданні Ради адвокатури та юридичних асоціацій Європейського Союзу 48, Брюссель, 24 листопада 2006 р.); та ін. [3, с. 82].

Таким чином одним з факторів дотримання гарантій адвокатської діяльності є забезпечення відповідності положень національного законодавства з питань адвокатури та адвокатської діяльності вимогам міжнародних документів [8, с. 112–115].

В юридичній літературі висловлюються думки щодо існування принципу незалежності адвокатури. При цьому зазначається, що незалежність адвокатури складається з двох елементів: по-перше, з незалежності адвокатури та адвокатських об'єднань як організацій, що здійснюють адвокатську діяльність, а, по-друге, із незалежності самих адвокатів при здійсненні їх діяльності.

Принцип незалежності адвокатури розглядається окремими науковцями як єдиний, що містить у собі два структурних елементи. При цьому варто зазначити, що автори, які його визначають та характеризують [11, с. 121–122], здебільшого досліджують найперше незалежність адвокатури загалом і лише потім — незалежність адвоката. Є й думки про існування принципу незалежності адвоката [10,

с. 172], однак зміст дослідження цього принципу знову ж охоплює собою незалежність адвокатури [10, с. 114–135].

Визначальною є саме незалежність адвоката при здійсненні адвокатської діяльності, тобто функціональний принцип, а незалежність адвокатури є однією з організаційних засад, яку в аспекті незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності слід розглядати як гарантію забезпечення такої незалежності.

При цьому не варто розглядати загалом як самостійний принцип незалежність адвокатури, яка в силу системності принципів організації та діяльності адвокатури є гарантією принципу незалежності адвоката та проявляється у принципі корпоративного самоврядування в адвокатурі. Незалежність адвоката є основою самоврядування в ній, органічною складовою цього самоврядування [6].

Сутність принципу незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності полягає в тому, що при наданні правової допомоги адвокат має бути позбавлений непередбачених законом обмежень, впливу, спонукань, тиску, погроз і будь-якого втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого суб'єкта або з будь-якої підстави, а прийняті адвокатом рішення не є наслідком впливу на адвоката з боку іншої особи, а приймаються для виконання професійних обов'язків адвоката, дотримання присяги адвоката та правил адвокатської етики [4].

У науці цілком правильно дослідження незалежності адвоката здійснюються в напрямку визначення переліку суб'єктів, від яких повинен бути незалежним адвокат. Так, К. М. Северин загалом вказує на незалежність адвоката від: 1) правоохоронних органів, від держави в цілому; 2) власних інтересів; 3) довірителя; 4) своїх ділових партнерів. Додатково до цих суб'єктів у науці, міжнародно-правових актах долучаються також такі суб'єкти, як влада і громадськість [2, с. 72], керівництво організаційних форм адвокатської діяльності (адвокатської фірми, колегії тощо) та професійної асоціації адвокатів [2, с. 73], об'єднання громадян (політичні партії, громадські організації) [3, с. 99]. Адвокат повинен бути незалежним і від інших суб'єктів права, наприклад, підприємств, установ, організацій, політичних партій, окремих фізичних осіб тощо.

Надзвичайно важливим та актуальним у світі реалізації принципу незалежності адвокатської діяльності в Україні також є забезпечення та розвиток реальної свободи вираження поглядів. Відповідно до ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі — Конвенція) вільне вираження поглядів — свобода мати власну думку, отримувати й поширювати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Подібна норма є запорукою розбудови демократії, створення плюралістичного середовища в системі органів адвокатури [6].

Реалізація принципу незалежності професійної діяльності адвокатів безпосередньо пов'язана з дуалістичною природою інституту адвокатури в правовій державі: з одного боку, адвокат — це необхідний елемент системи правосуддя, а з іншого, професійний консультант (радник) громадян та їх об'єднань. Цю подвійну функцію адвокат може виконувати тільки в тому випадку, якщо йому гарантована необхідна незалежність. Тільки ця незалежність може забезпечити адвокату можливість співвідносити і врівноважувати ці двосторонні інтереси і займати незалежну правову позицію [6].

Як відзначає Ю. Ф. Лубшев, адвокатура — це юридично незалежна від держави професійна організація фахівців-правознавців, які в силу своїх поглядів, навичок, наявних знань взяли на себе обов'язок захищати права і свободи людини [20, с. 97].

25 листопада 2006 року ССВЕ одногослосно ухвалила «Хартію основних принципів європейської адвокатської професії». Хартія містить перелік з десяти принципів, спільних для всієї європейської адвокатської професії. В даному документі принцип «незалежність та свобода адвоката щодо ведення справи клієнта» тлумачиться так:

Адвокат потребує свободи — політичної, економічної та інтелектуальної — у реалізації своїх повноважень, консультуванні та представництві інтересів клієнта. Це означає, що адвокат має бути незалежним від держави та інших владних інтересів і не повинен допускати, щоб його незалежність була поставлена під загрозу у результаті згубного тиску з боку ділових партнерів.

Адвокат також має залишатися незалежним і від свого клієнта, якщо він хоче завоювати довіру третіх осіб та суду [9].

Саморегулювання професії має життєво важливе значення в підтримці незалежності практикуючого адвоката. Слід зазначити, що в суспільствах з нерозвинутою демократією адвокати зустрічають перешкоди у веденні справ своїх клієнтів та можуть навіть бути ув'язненими чи позбавленими життя у процесі здійснення своєї професійної діяльності.

Специфіка цілей і завдань адвокатури вимагає як необхідної умови належного здійснення адвокатської діяльності максимальної незалежності адвоката у виконанні своїх професійних прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність з надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту або представництва клієнта, зокрема з боку державних органів, політичних партій, інших адвокатів тощо, а також від впливу своїх особистих інтересів [13].

З метою дотримання цього принципу в своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні

професійних прав, гарантій адвокатської діяльності та їх ефективно використанні в інтересах клієнта.

Адвокат не повинен при виконанні доручення клієнта керуватися вказівками інших осіб.

Висновки. Адвокатура в будь-якому цивілізованому суспільстві є єдиним професійним правозахисним інститутом, здатним в силу виконуваних нею функцій ефективно контролювати діяльність держави за допомогою виконання покладених на неї обов'язків — захисту прав і свобод громадян. Взаємодія органів державної влади та інституту адвокатури повинна здійснюватися на основі об'єднання зусиль в умовах побудови правової держави та формування громадянського суспільства в Україні.

Незалежність адвокатури — це стан балансу між інтересами цього інституту і держави, який відповідає вищій конституційній цінності — забезпеченню прав людини. Ця незалежність може бути обмежена лише в інтересах забезпечення нормальної діяльності цієї інституції, у межах і на підставах, встановлених Законом.

Для досягнення поставленої мети необхідно, на мою думку, посилити відповідальність за втручання в діяльність адвоката як з боку органів влади, так і з боку приватних осіб на законодавчому рівні шляхом внесення змін і доповнень Кримінального кодексу України, щоб будь-яке посягання на незалежність адвоката було караним.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Бусел. — Київ; Ірпінськ: ВТФ «Перун», 2006. 1728 с.
2. Іваницький С. Принципи організації і діяльності прокуратури та адвокатури: зміст і співвідношення / С. Іваницький // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 2. С. 52–59.
3. Сопільник Л. Загальні принципи діяльності адвокатів / Л. Сопільник, М. Микитюк, Р. Заяць // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2010. Вип. 5. С. 98–104.
4. Судейко М. А. Аналіз принципів діяльності адвокатури [Електронний ресурс] / М. А. Судейко // Publishing house Education and Science s.r.o. — URL: http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Pravo/75429.doc.htm
5. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (Страсбург, жовтень 1988 р.). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_343
6. Варфоломеева Т. В. Проблеми української адвокатури / Т. В. Варфоломеева // Адвокат. 2009. № 10.
7. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» // Відомості Верховної Ради. 2013. № 27.
8. Кузьмініх А. В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства: дис. ... канд. політ. наук / А. В. Кузьмініх. — Одеса. 220 с.
9. Шкребець Є. Ф. Принципи адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України [Електронний ресурс] / Є. Ф. Шкребець // Форум права. 2015. № 2. С. 192–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.008. — 218 с.
10. Калинюк С. С. Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Калинюк Степан Степанович; Ужгород. нац. ун-т. Ужгород, 2015. 203 с.
11. Обловацька Н. О. Принципи організації та діяльності адвокатури в Україні та Росії / Н. О. Обловацька // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наук. пр. Київ, 2010. Вип. 9. С. 120–126.
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: <http://www.portal.rada.gov.ua>
13. Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів від 24.11.2006 р. [Електронний ресурс] // Сайт Співки адвокатів України. URL: <http://cau.org.ua/ua/104/>
14. Правила адвокатської етики. Постанова Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури від 17.11.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12>

Мандзюк Маргарита Михайлівна
студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Мандзюк Маргарита Михайловна
студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Mandzuk Margarita

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Асірян Сюзанна Рафіківна

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри міжнародного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА ЄС:
СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ**

**СОТРУДНИЧЕСТВО УКРАИНЫ И ЕС:
СОВРЕМЕННОЕ ПОЛОЖЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

**COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND EU:
PRESENT SITUATION AND PROSPECTS**

Анотація. Стаття присвячена аналізу інтеграційних процесів, що відбуваються в Україні на шляху до членства в ЄС, та, як наслідок, підвищення рівня розбудови правової держави та громадянського суспільства в Україні через залучення європейського досвіду з даної проблематики та пошуку шляхів вирішення проблем інтеграційних процесів.

Ключові слова: європейський союз, держава, перспективи, інтеграція, реформи, співпраця.

Аннотация. Статья посвящена анализу интеграционных процессов, которые происходят в Украине на пути к членству в ЕС, и, как результат, повышение уровня правового государства и гражданского общества в Украине через применение европейского опыта в данной проблематике и поиска путей разрешения проблем интеграционных процессов.

Ключевые слова: европейский союз, государство, перспективы, интеграция, реформы, сотрудничество.

Summary. This article is devoted to analysis of the integration processes, which take place in Ukraine on the path to EU membership and resultant improvement in building of legal state and civil society in Ukraine through the involvement of the European experience of this problem and finding solutions to problems in the integration process.

Key words: European Union, state, prospects, integration, reforms, cooperation.

Постановка проблеми. В силу постійної зміни геополітичних процесів, а також необхідності посилення взаємовідносин з Європейським союзом Україна стоїть на шляху правових та соціальних змін у стосунках з європейським співтовариством. Даний процес повинен базуватись на конкретних нормативно-правових актах та національних програмах.

Актуальність обраної теми. В умовах посилення євроінтеграційних процесів, питання співпраці України з ЄС та його органами все частіше стає предметом наукового дослідження. Наукові доробки з даного питання сприяють підвищенню рівня стосунків між Україною та структурними елементами Європейського союзу.

Стан дослідження. Дане питання не раз ставало предметом дослідження як національних так і зарубіжних вчених. В силу постійних перетворень у міжнародних стосунках та взаємовідносинах тема співпраці України та Європейського займає центральне місце і сьогодні. Зазначене питання досліджується в роботах багатьох науковців таких як: О. Охрименко, П. Іванов, О. Б. Черніга, И. В. Яковюк, Я. Й. Малік докладно розглядали проблеми та перспективи співпраці України та Європейського союзу

Будучи демократичною та правовою державою Україна прагне підвищити рівень розвитку всіх сфер суспільного життя та посилити і реалізувати основоположні гарантії захисту прав людини і громадянина. Фактором, що позитивно сприяє досягненню поставлених цілей є інтеграція у Європейський простір, яка проводиться шляхом реформування національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів.

Важливим фактором, який впливає на відносини України і Європи є існування проекту Європейського союзу під назвою «Східне партнерство».

Східне партнерство — це проект, заявленою метою якого є розвиток інтеграційних зв'язків Євросоюзу з шістьма країнами колишнього СРСР: Україною, Молдовою, Азербайджаном, Вірменією, Грузією і Білоруссю. Найважливішою організаційною формою діяльності Східного партнерства є її саміти.

Сучасні інтеграційні процеси спрямовані на формування цілісного та системного стратегічного партнерства. В свою чергу, стратегічне партнерство представляє собою важливу мету в стосунках Україна-Євросоюз, яка на сучасному етапі відносин ще не досягнута. Сподіваємося, що сторони зможуть усвідомити потребу в справжньому стратегічному партнерстві і докладуть всі свої зусилля для його розвитку.

Певною проблемою поглиблення стосунків між Україною та Європою є те, що всередині самого Європейського співтовариства виникають розбіжності з приводу зовнішньої політики. Як заявила Ангела Меркель: «Єдина зовнішня політика Євросоюзу ще недостатньо розвинена. Якщо 28 країн ЄС не будуть в змозі послати узгоджений сигнал великим державам, таким як Китай, Індія, США і Росія, якщо зовнішня політика буде проводитися на національному рівні, а ми будемо намагатися стати глобальним гравцем, у нас це не вийде» [4].

Все це підтверджує той факт, що Європейський союз переживає певний період внутрішніх реформаций, яка вплине на її взаємовідносини з Україною та іншими країнами.

Європейський Союз активно співпрацює з Україною з питань захисту навколишнього середовища і зміни клімату в рамках численних міжнародних організацій, конвенцій, органів і спеціалізованих агентств ООН.

Важливу роль відіграють програми транскордонного співробітництва. Дані програми передбачають підписання численних домовленостей в області сухопутного прикордонного співробітництва.

На сьогоднішній день Європейський союз — основна економічна і політична сила на континенті. Розширившись на Схід, Євросоюз істотно збільшив свій ресурсний потенціал: на 34% — територію, на 29% — населення. Хоча не можна не враховувати той факт, що мова йде про принципово нові варіанти приєднання країн, які раніше не розвивалися на основі західноєвропейської соціально-економічної моделі і не належали до західної системи безпеки.

Розширення 2004 році з подальшим приєднанням до ЄС Болгарії та Румунії в 2007 р істотно змінило уявлення і, головним чином, політичний підхід оновленого Євросоюзу до своїх сусідів, а також продемонструвало наявність глибоких протиріч між найбільшими країнами-членами. Дані події серйозно вплинули і на перспективи відносин ЄС з країнами-сусідами, багато з яких прагнули вступити до Євросоюзу.

У листопаді 1997 року був оприлюднений документ «Заява Єврокомісії з регіональної співпраці в районі Чорного моря». У 2004 р був призначений спеціальний представник ЄС по Південному Кавказу, а в 2007 р. — по Молдові.

Отже, Європейський союз здійснює відкриту політику співробітництва з різними країнами в тому числі і з Україною.

Відносини України із загальноєвропейськими інтеграційними структурами постійно поглиблювалися. Важливим для нашої країни став той факт, що у вересні 1995 р. Україна стала повноправним членом Ради Європи. У червні 1996 р. було затверджено Стратегію інтеграції до ЄС. Саме з цього періоду починається тісна співпраця України та європейських інституцій щодо інтеграції не тільки вітчизняної правової системи, але й суспільства в цілому. Саме Рада Європи є тим органом який забезпечує стабільний та ефективний зв'язок нашої країни з представниками європейської спільноти.

На сьогоднішній день провідне місце в регулюванні відносин між Україною та Радою Європи займає Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів на 2019 рік з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки», який розроблено за спільною ініціативою Ради Європи та української влади. Основне завдання даного акту полягає в підтримці України у виконанні її законодавчих та конкретних зобов'язань як держави-члена Ради Європи та сприянні фундаментальним питанням прав людини та верховенства закону в Україні.

В цілому співпраця між Україною та Радою Європи здійснюється в різноманітних напрямках до яких можна віднести: допомогу даної інституції щодо проведення конституційної реформи та функ-

ціонування демократичних інституцій, зміцнення демократичного управління та реформа місцевого самоврядування, у тому числі, децентралізація, проведення реформи системи кримінальної юстиції та реформування правоохоронних органів, боротьби із корупцією, забезпечення виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини, імплементація законодавства у відповідності до стандартів Ради Європи на основі принципів верховенства права та прав людини.

В умовах проведення судової реформи в Україні гостро постає питання забезпечення незалежності суддів від органів виконавчої влади, про дотримання принципу верховенства права в усіх гілках влади та про відновлення довіри громадян до судової системи загалом [1, с. 6].

В контексті зазначеного Рада Європи допомагає встановлювати певні стандарти та вимоги до конкретних осіб, що займають посади суддів, а також критерії оцінки роботи судової системи в цілому.

Європейська Конвенція з прав людини є джерелом конституційного права України, адже відображається в нормах Конституції України. Та цього виявилось недостатньо для ефективної реалізації принципу на справедливий судовий розгляд [2].

Слід також відзначити, що Україна безпосередньо співпрацює з Радою Європи, що дозволяє забезпечити ефективність та постійних характер відносин. Так, у Парламентській асамблеї Україна представлена Постійною делегацією Верховної Ради України у складі 24 народних депутатів (12 основних членів та 12 їх заступників). Дані особи відповідають як перед іншими представниками Ради Європи, так і перед українським суспільством за виконання встановлених вимог та стандартів.

Одне з центральних місць у взаємовідносинах України з Радою Європи займає забезпечення прав людини та громадянина. В межах співпраці за даного напрямку Радою Європи розробляються певні критерії, які повинні бути виконані на національному рівні. Так, наприклад, Україною були розроблені та запроваджені превентивні заходи у сфері захисту прав людини. Україна також приймала участь у реалізації загальноєвропейській компанії з припинення сексуального насильства щодо дітей. Ці та інші положення знайшли своє відображення у вітчизняному законодавстві.

Перспективи повноцінного входження України до європейського товариства зобов'язують визнавати права людини провідним цілісним орієнтиром у розбудові українського громадянського суспільства та правової держави [3, с. 64].

В результаті співпраці з такою організацією як Рада Європи, Україна може суттєво вдосконалити власне законодавство у галузі забезпечення прав людини.

Парламентська асамблея Ради Європи діє особливо активно у галузі захисту прав людини. За останні

кілька років вона прийняла рішення з наступних питань: створення міжнародного суду для розгляду злочинів, скоєних у воєнний час; секти та нові релігійні течії; права меншин; права дітей; положення лесбійок та гомосексуалістів; захист прав осіб, які шукають притулок в іншій країні, СНІД та права людини, торгівля дітьми та інші форми експлуатації дітей тощо.

Парламентська асамблея зіграла важливу роль у прийнятті Комітетом Міністрів низки конвенцій, угод, резолюцій та рекомендацій. Її пропозиції щодо заборони смертної кари у мирний час, щодо Конвенції з попередження катування та нелюдського або такого, що принижує гідність ставлення чи покарання, Рамкова конвенція щодо захисту прав національних меншин були розглянуті у Комітеті Міністрів та стали юридичними інструментами Ради Європи інтегрованими в законодавство країн-членів, в тому числі і України [5, с. 39].

Досить тісно Україна співпрацює з Радою Європи в питаннях захисту персональних даних. Так, Законом України від 6 липня 2010 року Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додатковий протокол до неї.

Приймаючи таке рішення Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити дотримання прав та свобод людини, в тому числі і право на недоторканість приватного життя, яке передбачено статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Потрібно відзначити, що серйозною проблемою в контексті імплементації стандартів Ради Європи у законодавство України, є дотримання їх у реальному житті. Саме сфера виконання державою зобов'язань викликає найбільшу критику як у Раді Європи, так і у всього європейського товариства.

Таким чином, з метою забезпечення ефективної інтеграції України в Європейський простір, необхідно створити дієві механізми реалізації рекомендацій Ради Європи та інших положень європейського законодавства в межах вітчизняної правової системи.

Україну у Комітеті міністрів Ради Європи представляє Міністр закордонних справ України. Представництво України у повсякденній роботі КМ РЄ, його комітетів та робочих груп забезпечує Постійне представництво України при Раді Європи, яке очолює Постійний представник України при Раді Європи. Саме від ефективності роботи даних посадових осіб залежить швидкість та дієвість апробації рекомендацій Ради Європи в системі вітчизняного законодавства. Необхідно на законодавчому рівні закріпити спрощену систему інтеграції норм європейського права у правову систему України.

Парламентська Асамблея Ради Європи постійно закликає органи влади України продовжувати роботу в напрямку вдосконалення вітчизняного законодавства та приведення його у відповідність до вимог європейського права.

Отже, процес гармонізації стосунків між ЄС та Україною є складним та таким, що супроводжується низкою проблем, здатних ускладнити та затягнути його. Мова йде про наявність значної кількості нормативних актів у кожній із галузей законодавства ЄС, які визначаються як законодавча база, що потребує розробки узгоджувальних норм. Питання викликають критерії відбору джерел права ЄС, щодо яких необхідно адаптувати українські закони

у першу чергу. Додатковою проблемою виступає недостатня мовна юридична підготовка, фактична відсутність перекладів деяких актів законодавства ЄС на українську мову та відсутність уніфікованого глосарію термінів права ЄС. Все це ускладнює процес європейської інтеграції українського суспільства та створює додаткові перешкоди, які повинні бути вирішені в першу чергу.

Література

1. Мелех Б. Співробітництво України з Радою Європи у сфері захисту прав людини на шляху до Європейської інтеграції. URL: <http://www.lvivacademy.com/visnik3/fail/+Meleh.pdf>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України. — 2006. — № 32. — Ст. 2371.
3. Бондаренко І. Адаптація законодавства України до європейського законодавства — один з пріоритетних напрямів реформування правової системи України / І. Бондаренко // Право України. — 2002. — № 7. — С. 63–66.
4. Commodities overview. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/markets/commodities>
5. В'юницька О.І. Рада Європи та підтримка соціально-економічного розвитку як невід'ємної складової демократичної стабільності у посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2002. — Випуск 32 (Ч. 2). — С. 37–50.

УДК 340.134 (477):061.1ЄС

Мурашко Валерія Олегівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Мурашко Валерия Олеговна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Murashko Valeriya

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Асірян Сюзанна Рафіковна

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри права Європейського Союзу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

**АДАПТАЦИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ
К ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

**ADAPTATION TO THE LEGISLATION OF UKRAINE
TO THE LEGISLATION OF THE EUROPEAN UNION:
PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT**

Анотація. У статті проаналізовано основні етапи розвитку відносин між Україною і Європейським Союзом. Наведено характеристику факторів, які негативно впливають на процес адаптації національного законодавства до *acquis communautaire* Європейського Союзу та окреслено ймовірні шляхи вирішення існуючих у цій сфері проблем.

Ключові слова: адаптація, євроінтеграція, законодавство, асоціація, Європейський Союз, *acquis communautaire*, стратегія.

Аннотация. В статье проанализированы основные этапы развития отношений между Украиной и Европейским Союзом. Охарактеризованы факторы, которые негативно влияют на процесс адаптации национального законодательства к *acquis communautaire* Европейского Союза и намечены возможные пути решения существующих в этой сфере проблем.

Ключевые слова: адаптация, евроинтеграция, законодательство, ассоциация, Европейский Союз, *acquis communautaire*, стратегия.

Summary. The article analyzes the main stages of the development of relations between Ukraine and the European Union. The description of factors that adversely affect the process of adaptation of the national legislation to the *acquis communautaire* of the European Union is presented and the probable ways of solving problems existing in this area are outlined.

Key words: adaptation, European integration, legislation, association, the European Union, *acquis communautaire*, strategy.

Постановка проблеми. Європейська інтеграція — це місце в цьому процесі України — надзвичайно складна проблема. Питання щодо адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу шляхом внесення змін до законів та нормативно-правових актів нашої держави залишаються відкритими і становлять поле для наукового диспуту. Це і обумовлює актуальність обраної теми для дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми інтеграції та співпраці України з ЄС знайшли своє відображення у роботах та монографіях таких авторів, як І. Бережнюк, І. Яковюк, Т. Анакіна, В. Копійка, О. Ковальова, М. Сабан, А. Фіалко, М. Долішний та інші.

Метою даної роботи є аналіз стану адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Традиційно Євросоюз висуває три головні вимоги для держав-кандидатів на вступ: економічні, політичні та правові. Найважливішими з них слід визнати правові, що передбачають адаптацію національного законодавства до правових стандартів, що становлять спільне правове надбання держав-членів ЄС (*acquis communautaire*). Слід підкреслити, що без здійснення адаптації законодавства марно сподіватися на успішне просування у проведенні реформ економічного, соціального й політичного характеру, оскільки вона виступає базисом для останніх.

Угода, що є невід'ємною складовою вітчизняного законодавства, зобов'язує нормотворчі органи і передусім парламент приймати у більш ніж 20 пріоритетних сферах нові нормативно-правові акти з урахуванням вимог первинного і вторинного законодавства ЄС, а також привести у відповідність до них чинне законодавство. Головною метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС є створення повноцінної правової бази для інтеграції України до ЄС [7, с. 14].

Можна умовно виділити декілька етапів розвитку відносин між Україною і Європейським Союзом.

Перший етап бере свій початок з 1991 р., тобто з моменту прийняття акту проголошення незалежності та визнання України партнером у міжнародних відносинах Європейським Союзом. Проте, на думку багатьох вчених, стартом відносин між незалежною Україною та Європейським Союзом слід вважати саме 1992 р., коли була проведена зустріч між Президентом України Л. Кравчуком і Головою Комісії Європейських Співтовариств Ж. Делором. З того часу відносини між Україною та Європейським союзом почали активно розвиватися.

Цей період характеризується обранням Україною європейського шляху розвитку, налагодженням відносин з ЄС, тобто фактично закладанням фундаменту для подальших дій щодо української євроінтеграції. За цей час Україна підписала Угоду про партнерство

та співробітництво з державами-членами ЄС (червень, 1994 р.), вступила до Ради Європи (1995 р.), затвердила план дій в рамках Європейської політики сусідства, підняла питання щодо надання Україні статусу країни з ринковою економікою, стосовно безвізового режиму з ЄС та спільної розбудови кордону Україна — ЄС.

Завершенням цього етапу слід вважати ухвалення Спільної стратегії ЄС щодо України, де відзначався проєвропейський вибір нашої держави, тобто в грудні 1999 р. Можна дійти висновку, що затвердження Стратегії інтеграції України до ЄС позитивно вплинули на розвиток відносин, адже передбачалося створення передумов для набуття Україною статусу члена ЄС.

Другий етап бере свій початок з моменту затвердження Програми інтеграції України до ЄС (вересень, 2000 р.). Програмою були визначені короткострокові (2000–2001), середньострокові (2002–2003) та довгострокові (2004–2007) завдання інтеграції України до ЄС. Серед пріоритетних завдань: гармонізація законодавства відповідно до норм ЄС; набуття членства у Світовій організації торгівлі (СОТ); проведення переговорів щодо зони вільної торгівлі з ЄС; укладання угод про вільну торгівлю з державами ЄС та ін.

Даний період грає важливу роль у розвитку відносин між Україною та ЄС, адже він характеризується активними діями України щодо набуття членства: було запроваджено інститут Уповноваженого України з питань європейської інтеграції, утворено Державну раду з питань європейської і євроатлантичної інтеграції, затверджено план дій Україна — ЄС (Брюссель, 2005 р.); покладено початок створенню засадничої бази для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі, реалізації заходів у рамках Плану дій «Україна — ЄС», адаптації у взаємодії з Верховною Радою законодавства України до законодавства ЄС, підготовки висококваліфікованих кадрів для роботи на євроінтеграційному напрямі; Україна почала брати участь у заходах в рамках «Програми партнерство заради миру» та Ради євроатлантичного партнерства. І, як результат, на Київському саміті Україна — ЄС (вересень, 2007 р.) сторонами було відзначено великий прогрес, досягнутий у виконанні Плану дій Україна — ЄС, а також було підтримано наміри України щодо отримання статусу спостерігача в рамках Договору про Енергетичне Співтовариство [2]. Також було прийнято Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 р.

За цей період відбулися переговори щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, набули чинності угоди про спрощене оформлення віз, Україна приєдналася до СОТ, а також були створені умови для інтеграції ринку України у Спільний ринок ЄС.

Початком третього етапу можна вважати 22 лютого 2014 р. З того часу діє рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо європейської інтеграції України». Також відбулася ратифікація Угоди про асоціацію між ЄС та Україною та було прийнято Розпорядження «Про схвалення рекомендації Ради асоціації між Україною та ЄС про імплементацію Порядку денного асоціації між Україною та ЄС».

2018 рік став визначальним для європейської інтеграції України. Зокрема, було змінено підхід до виконання Угоди, адже перед цим Уряд схвалив безпрецедентний за обсягом і рівнем деталізації документ — План заходів із виконання Угоди про асоціацію. Він чітко окреслює всі завдання, дає можливість зрозуміти стан виконання Угоди, планувати і визначати додаткові орієнтири. Прогрес виконання завдань, запланованих на 2018 рік, склав 52%. У 2018 році Угода стала основою для формування спільної позиції і політичної підтримки України з боку ЄС у важливих політичних і безпекових питаннях. Із прийняттям у червні 2018 року закону «Про національну безпеку» Україна розпочала реформування сектору безпеки відповідно до стандартів ЄС і НАТО. Зроблено крок на забезпечення незворотності курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію шляхом ініціювання змін до Конституції України. Цей етап триває й донині [1].

Говорячи про фактори, що гальмують рух України до Європи можна виділити низку таких внутрішніх проблем:

- повільність у проведенні економічних реформ, відсутність помітних результатів внутрішніх соціально-економічних трансформацій — без цього вступ до ЄС буде залишатися недосяжною мрією;
- високий рівень корупції та економічної злочинності, що викликає тривогу;
- відсутність консенсусу стосовно європейського вибору як серед населення, так і на рівні державних інституцій;
- явний дефіцит досвідчених фахівців з євроінтеграції, насамперед, серед політичної еліти і державних службовців України [3, с. 359].

Ще однією проблемою інтеграції України до ЄС є не гармонізоване до європейських стандартів українське законодавство. Ця адаптація повинна охопити приблизно усі сфери права, такі як: приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, життя та здоров'я, навколишнього середовища та багато іншого [5, с. 38].

Однією з основних перешкод на шляху успішного завершення тривалого процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС є незадовільний стан реалізації прийнятих нормативно-правових актів, недотримання їхніх положень, а інколи і зовсім ігнорування.

Так, нормативно-правові акти України у сфері адаптації містять численні суперечливі або застарілі положення (наприклад, не враховано змін, внесених до системи джерел права ЄС за Лісабонським договором 2007 р., до яких повинно адаптуватися законодавство України); значна їхня кількість прийнята з порушенням правил законотворчої техніки (одним і тим самим термінам надається неоднакове значення або різні поняття вживаються як синоніми); не розкривається низка засадничих категорій (зокрема, нормативно не визначеними залишаються основоположні поняття «інтеграція» та «європейська інтеграція»); існуюча процедура експертизи проектів нормативно-правових актів є обмеженою; не здійснено офіційного перекладу установчих договорів ЄС та базових норм *acquis communautaire* державною мовою та відсутня процедура їх офіційного оприлюднення; відсутня загальнодержавна інформаційна мережа з питань європейського права; не здійснюється належний моніторинг адаптації законодавства тощо. Без цього, очевидно, неможливим є ефективне здійснення заходів, спрямованих на реалізацію вказаного пріоритетного зовнішньополітичного курсу України [4, с. 171].

У зв'язку з цим можна констатувати, що питання адаптації законодавства України до законодавства України ще досить тривалий час залишатиметься однією з головних сфер наукових досліджень та суспільних обговорень. Однак необхідно звернути увагу на те, що лише співпраця та злагоджена робота всіх органів державної влади, представників усіх гілок влади, органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства сприятиме досягненню головної мети — вступу України до ЄС [6, с. 5].

Україна має скористатися досвідом центрально-європейських країн та країн Балтії в цьому питанні. Президент, Верховна Рада і уряд України повинні працювати на випередження, не чекаючи від ЄС перших кроків до поглиблення інтеграції. Україна має не тільки реалізовувати конкретні вимоги ЄС, використовувати запропоновані ним інструменти співпраці, але й висловлювати ідеї та розробляти власні стратегії щодо досягнення цілей, яких вона прагне, а також строки їх реалізації [7, с. 27].

Поряд із цим, як зауважує В. І. Муравйов, існує багато невизначеностей стосовно встановлення точного змісту актів Євросоюзу, до яких потрібно узгодити українське законодавство. Проблема полягає у тому, що ці акти офіційно може тлумачити тільки Суд ЄС. Завдяки такому тлумаченню зміст актів може частково змінюватися. Країна, що адаптує своє законодавство, не може належним чином слідкувати за такими змінами і вчасно їх враховувати шляхом внесення змін до свого законодавства. Відповідні ж структури Євросоюзу не зобов'язані інформувати Україну про зміни у своєму праві. Все це може призводити до невідповідності національних норм нормам права ЄС та зниження ефективності реалізації положень права ЄС у внутрішньому правопорядку України.

З іншого боку, під час приведення законодавства України у відповідність до права ЄС обов'язково потрібно враховувати те, що акти інститутів ЄС діють у відповідному правовому середовищі Євросоюзу. Адаптація практично призводить до перенесення певної частини актів вказаного наддержавного об'єднання до правової системи іншої країни, яка функціонує за своїми унікальними закономірностями. Відтак вітчизняний законодавець не завжди може об'єктивно врахувати всі юридичні тонкощі відповідного компоненту *acquis communautaire*, включаючи чітке розуміння юридичної термінології, що використовується в ньому, причини його прийняття та особливості реалізації.

Також попри досить прогресивний характер норм Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», він містить низку недоліків. Так, він не передбачає проведення обов'язкової експертизи відомчих нормативно-правових актів упов-

новаженим центральним органом у сфері адаптації, тобто Міністерством юстиції України. Крім того, не визначено механізму проведення перевірки законопроектів на предмет відповідності законодавству ЄС на всіх стадіях їх розгляду Верховною Радою України. Зокрема, як зауважується у Доповіді Координаційної ради з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС за 2011 р., основною причиною, що створює умови для прийняття законів, які не відповідають *acquis communautaire*, є відсутність такого механізму, особливо під час підготовки законопроектів до другого читання [4, с. 172–173].

Висновки з даного дослідження. Отже, варто зауважити, що створюючи державну правову систему відповідно до норм ЄС, необхідно одночасно з адаптацією вже наявних законів приймати нові, узгоджені із правовим полем ЄС, законодавчі акти. Треба зважати на те, що процес адаптації законодавства України потребує злагодженої співпраці всіх гілок влади.

Література

1. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2018 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/association-agreement-implementation-report-2018.pdf>
2. Зібрання актів європейського права. — К.: Ред. журн. «Право України», 2013. — (Дод. до юрид. журн. «Право України»). Вип. 2: Європейський Союз / упоряд. К. В. Смирнова; за заг. ред. В. І. Муравйова. — 2013. — 1064 с.
3. Мельниченко, Б. Інтеграція у європейські та світові структури східноєвропейських держав: перспективи для України / Б. Мельниченко // Вісник / Львівська політехніка. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. — № 855: Юридичні науки. — С. 354–360.
4. Моца, А. Щодо окремих питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС [Текст] / А. Моца // Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. пр. / ред. кол.: І. В. Артьомов (голова) та ін. — Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2016. — № Вип.1(16). — С. 166–176.
5. Панкова А. Ю. Актуальні питання щодо інтеграції України до Європейського союзу / А. Ю. Панкова, А. С. Вайновська // Економічний простір: збірник наукових праць. — № 115. — 2016. — С. 32–40.
6. Прилипчук О. В. Реалізація адаптації законодавства України до законодавства ЄС: нормативно-правове та організаційне забезпечення / О. В. Прилипчук // Теорія та практика державного управління. — 2016. — № 3(54). — С. 1–6.
7. Яковюк, І. Європейський Союз і Україна: еволюція взаємовідносин / І. Яковюк // Вісник Академії правових наук України. 2009 р. № 3(58). — Х.: Право, 2009. — С. 14–28.

References

1. Zvit pro vykonannja Ughody pro asociaciju mizh Ukrajinou ta Jevropejskym Sojuzom u 2018 r. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/association-agreement-implementation-report-2018.pdf>
2. Zibrannja aktiv jevropejskogho prava. — K.: Red. zhurn. «Pravo Ukrainy», 2013. — (Dod. do juryd. zhurn. «Pravo Ukrainy»). Vyp. 2: Jevropejskij Sojuz / uporjad. K. V. Smyrnova; za zagh. red. V. I. Muravjova. — 2013. — 1064 s.
3. Meljnichenko, B. Integhracija u jevropejski ta svitovi struktury skhidnojevropejskykh derzhav: perspektivy dlja Ukrainy / B. Meljnichenko // Visnyk / Ljvivs'jka politekhnik. — Ljviv: Vydavnyctvo Ljvivs'jkoji politekhniky, 2016. — # 855: Jurydychni nauky. — S. 354–360.
4. Moca, A. Shhodo okremykh pytanj adaptaciji zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva JeS [Tekst] / A. Moca // Gheopolityka Ukrainy: istorija i suchasnistj: zb. nauk. pr. / red. kol.: I. V. Artjomov (gholova) ta in. — Uzhghorod: DVNZ «UzhNU», 2016. — #Vyp.1(16). — S. 166–176.
5. Pankova A. Ju. Aktualjni pytannja shhodo integhraciji Ukrainy do Jevropejskogho sojuzu / A. Ju. Pankova, A. S. Vajnovs'jka // Ekonomichnyj prostir: zbirnyk naukovykh pracj. — #115. — 2016. — S. 32–40.
6. Prylypchuk O. V. Realizacija adaptaciji zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva JeS: normatyvno-pravove ta orghanizacijne zabezpechennja / O. V. Prylypchuk // Teorija ta praktyka derzhavnogho upravlinnja. — 2016. — #3(54). — S. 1–6.
7. Jakovjuk, I. Jevropejskij Sojuz i Ukraina: evoljucija vzajemvidnosyn / I. Jakovjuk // Visnyk Akademiji pravovykh nauk Ukrainy. 2009 r. #3(58). — Kh.: Pravo, 2009. — S. 14–28.

Новиков Олександр В'ячеславович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державного будівництва
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Новиков Александр Вячеславович
кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры государственного строительства
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого
Novikov Aleksandr
Candidate of Law Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of State Construction
Yaroslav Mudryi National Law University

Ткач Дарина Костянтинівна
студентка
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ткач Дарина Константиновна
студентка
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Tkach Daryna
Student of the
Yaroslav Mudryi National Law University

РЕФЕРЕНДУМ ЯК ФОРМА НАРОДОВЛАДДЯ: ЗАСТОСУВАННЯ ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ

РЕФЕРЕНДУМ КАК ФОРМА НАРОДОВЛАСТИЯ: ПРИМЕНЕНИЕ ОПЫТА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН В УКРАИНЕ

REFERENDUM AS A FORM OF DEMOCRACY: APPLICATION OF EXPERIENCE OF FOREIGN STATES IN UKRAINE

Анотація. У даній статті досліджується практика застосування інституту референдуму в Україні та зарубіжних державах. Визначена роль референдуму в процесі державотворення. Виявлено основні перешкоди в проведенні референдуму в Україні.

Ключові слова: демократія, референдум, народне волевиявлення, правова культура.

Аннотация. В данной статье исследуется практика применения института референдума в Украине и зарубежных странах. Определена роль референдума в процессе создания государства. Выявлены основные препятствия в проведении референдума в Украине.

Ключевые слова: демократия, референдум, народное волеизъявление, правовая культура.

Summary. This article examines the practice of using the referendum institute in Ukraine and foreign countries. The role of the referendum in the process of state-building is determined. The main obstacles in conducting a referendum in Ukraine are revealed.

Key words: democracy, referendum, will of the people, legal culture.

Постановка проблеми. Розбудова демократичної держави вимагає визначення народу єдиним джерелом публічної влади та надання йому можливості вирішувати найбільш важливі питання, що стосуються його життя. Так, Конституція України закріплює принцип народного суверенітету, який може бути реалізований через встановлені законом механізми. Однією з форм народного волевиявлення є референдум. Практика застосування інституту референдуму в Україні свідчить про те, що він неналежним чином оцінюється суспільством. Також наразі існує проблема відсутності механізму застосування інституту референдуму. В той же час, в багатьох державах світу референдум є ефективним способом залучення народу до управління державними та місцевими справами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються практики проведення референдуму в Україні, висвітлені в працях таких науковців, як О. Ю. Могилевець, Ю. С. Палєєва, Н. Р. Пришляк та інших. Досить детально проаналізовано функціонування інституту референдуму в Україні та зарубіжних країнах у публікації В. М. Шаповала.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз практики застосування інституту референдуму в зарубіжних державах, встановлення причин його непопулярності в Україні та визначення шляхів вирішення цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу. У сучасній юридичній літературі існує велика кількість визначень поняття «референдум». Найзагальніше референдум визначається як голосування виборців, шляхом якого приймається державне або самоврядне рішення [1].

Інститут референдуму вперше було закріплено в конституціях Швейцарії та США. На початку 1920-х років він дістав відображення в законодавстві низки інших країн, зокрема, Австрії, Естонії, Латвії, Литви, Словаччини, Чехії, вільного міста Данцига тощо. Після Другої світової війни референдум як форма безпосередньої демократії дістав загальносвітове визнання і був закріплений на конституційному та законодавчому рівнях у багатьох країнах світу [1]. Масштаб практики проведення референдумів у різних країнах залежить від політико-правової традиції, що склалася [9].

За умови правильного застосування референдум здатен виступати консолідуючим фактором громадянського суспільства та забезпечувати його тісний взаємозв'язок з органами державної влади та місцевого самоврядування. Однак це можливо лише за умови, якщо органи публічної влади сприймають народ як реальне джерело влади, а інститути громадянського суспільства — як дієвих партнерів у процесі вироблення та здійснення державної політики [2]. Так, наприклад, під час всенародного голосування, яке відбулося 12 вересня 2010 р. у Туреччині з питань конституційної реформи, 57,8% виборців, а саме 21,7 млн. громадян, підтримали

зміни до 26 статей Конституції Туреччини 1982 р., що мало своїм наслідком запровадження інституту омбудсмена, реформування системи правосуддя, зокрема Конституційного суду та Вищої ради суддів і прокурорів тощо. Результати цього референдуму отримали високу оцінку ЄС, про що, зокрема, повідомив єврокомісар Штефан Фюле, який назвав цей референдум «кроком у правильному напрямі», який демонструє «стійку прихильність громадян Туреччини до реформ, які розширюють їх права та свободи» [3]. У Європі безпосередньо на референдумі прийнято конституції Азербайджану, Албанії, Андорри, Вірменії, Естонії, Ірландії, Литви, Росії, Туреччини, Франції і Швейцарії. В Іспанії, Польщі і Сербії на референдумі затверджено конституцію, схвалену парламентом, а у Румунії — схвалену установчими зборами. Прийняття або затвердження основного закону на референдумі нерідко обґрунтовується необхідністю забезпечити результатам конституційного нормотворення найвищий рівень легітимності [9].

Всесвітня практика проведення референдумів демонструє, що вони можуть використовуватись і як засіб легітимізації антинародних або неоднозначних з погляду демократії рішень. За допомогою цього інституту прямої демократії проклав собі дорогу до необмеженої влади Адольф Гітлер, якому 89,9% німецьких виборців під час референдуму 19 серпня 1934 р. надали надзвичайні повноваження [3].

Країною, де референдуми становлять «стрижень політичної системи», є Швейцарія. По-перше, вона має найбільший досвід використання референдумів: вперше референдум тут проведено в 1439 р., по-друге, завдяки референдумам вирішуються питання про основні напрями швейцарської державної політики (наприклад, про приєднання країни до Шенгенського та Дублінського договорів ЄС). У Швейцарії застосовуються наступні види референдуму:

1. Референдуми щодо конституційних змін, запропоновані федеральною асамблеєю, які вимагають обов'язкового його проведення. Конституційні поправки повинні схвалюватися переважною кількістю голосів виборців по країні в цілому та у більше ніж половині з 26 кантонів, тобто подвійною більшістю;

2. Референдуми з приводу ратифікації міжнародних договорів які: мають необмежений термін або не можуть бути зупинені; передбачають вступ до міжнародних організацій; включають багатосторонню уніфікацію законодавства;

3. Факультативні референдуми, на які може бути винесений будь-який закон, який має бути ухваленим на референдумі простою більшістю голосів. Предметом факультативного референдуму можуть бути також федеральні закони, проголошені невідкладними, строк яких перевищує 1 рік, федеральні постанови в межах, передбачених Конституцією та законами, міжнародні договори [4].

О. Ю. Могилевець зазначає, що за допомогою референдумів у Швейцарії відбувається створення

унікальної моделі консенсусної демократії, хоча й незначний відсоток від усього федерального законодавства було опротестовано за допомогою референдуму [4].

Наразі єдиним нормативно-правовим актом, що регулює питання організації та проведення референдумів в Україні, є Конституція України. Основний Закон (ст. 70, 72–74) визначає суб'єктів, що мають право голосу на референдумах, суб'єктів призначення всеукраїнського референдуму, коло питань, з яких не допускається проведення референдумів та з яких проведення референдуму є обов'язковим, а також закріплює можливість проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою. Відповідно до п. 20 ч. 2 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються організація і порядок проведення виборів і референдумів [6]. З ухваленням закону «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року втратив чинність закон «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 року. 26 квітня 2018 року Конституційний Суд України визнав закон «Про всеукраїнський референдум» неконституційним як через порушення процедури його розгляду та ухвалення, так і з огляду на його зміст [10]. Отже, на сьогодні в Україні відсутній правовий механізм проведення референдумів — як загальнонаціональних, так і місцевих.

Хоча на сьогодні проведення референдумів в Україні фактично є неможливим, досвід застосування даної форми прямої демократії все ж існує. Першим на теренах незалежної України став референдум 1991 р., на який було винесено питання «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?». 1 грудня 1991 р. всеукраїнський референдум було проведено без визначних порушень законодавства, а його результати — визнані світовою спільнотою. 90,3% громадян, які взяли участь у референдумі, підтримали Акт проголошення незалежності України. Після цієї події у період з 1 грудня 1991 р. по 31 січня 1992 р. Україну як суверенну незалежну державу визнали більше 100 країн [5]. На другому всеукраїнському референдумі 16 квітня 2000 р., проголошеному Президентом України за народною ініціативою, громадяни України проголосували за зміни до Конституції України, що стосувались можливості дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України у випадку, якщо парламент протягом місяця не сформує дієвої парламентської більшості або протягом 3 місяців не затвердить проект закону про Державний бюджет; скасування депутатської недоторканності, скорочення загальної кількості депутатів з 450 до 300 чоловік; формування двопалатного парламенту [8]. Результати референдуму не були імплементовані [4].

Реалізація форм прямої демократії знаходиться у тісному взаємозв'язку з політичною активністю та правовою культурою громадян, що є важливим елементом у механізмі розбудови демократичної,

правової держави. Сформована за радянських часів правова свідомість населення посилюється умовами системної економічної і соціальної кризи українського суспільства. У масовій суспільній свідомості України, як зазначає М. Козюбра, «...продовжують домінувати уявлення про право виключно як про знаряддя політики, інструмент примусу, зведену в закон волю, якщо не якогось окремого пануючого класу, то принаймні керівної частини суспільства» [7].

Ю. С. Палеева серед проблем, пов'язаних з функціонуванням інституту референдуму в Україні, виділяє наступні:

1. Постановка під час референдуму запитань, стосовно яких у народу не вироблено певної позиції, коли люди не знають, за що мають голосувати. Це дає можливість використовувати референдум певним політичним силам у своїх цілях;

2. Проблема формування питання (питань), які виносяться на референдум. Історія їх проведення сповнена прикладів, коли тільки за рахунок «правильної» постановки питання організатори референдуму домагалися поставлених цілей, нерідко навмисне заплутуючи населення, що бере участь у ньому;

3. Багатозначність постановки питання референдуму або комбінації в одному питанні кількох. Це не дозволяє мати однозначну відповідь на поставлене питання;

4. Специфіка референдуму не як механізму виявлення волі народу, а підходу до аналізу стану громадської думки на певний період. На відміну від голосування, де виборці обирають певного політика або партію, в процесі референдуму опитування населення є не простим виявленням волі народу, а аналізом стану громадської думки з конкретної проблеми в певний період [3].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку. Референдум є важливим інструментом утвердження демократичних засад і забезпечує вирішення найважливіших питань державного та місцевого розвитку відповідно до волі народу. Це є можливим за умови детальної регламентації порядку організації та проведення референдуму, зокрема в частині формулювання питань, що виносяться на обговорення, що є необхідним для запобігання ризику використання політичними силами даної форми демократії у власних корисливих цілях. Крім відсутності механізму організації та проведення референдуму, актуальною в Україні залишається проблема низької політичної активності громадян та недостатньо розвиненої правової культури. Подолання цих проблем є тривалим у часі і передбачає наступне: 1) належне правове виховання громадян; 2) встановлення спрощеного механізму ініціювання референдуму громадянами; 3) належне правове оформлення результатів референдуму, що демонструвало б громадянам їх реальний вплив на вирішення питань державного та місцевого управління.

Література

1. Кудряченко А. Сучасний досвід застосування прямої демократії в країнах ЦСЄ / А. Кудряченко // Віче. 2013. № 20. С. 2–6.
2. Веніславський Ф. Ідея народовладдя в теорії та практиці українського державотворення / Ф. Веніславський. // Вісник Конституційного Суду України. 2011.
3. Палеева Ю. С. Референдум — загально визнаний демократичний інститут: історія і сучасність / Ю. С. Палеева. // Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «ЮРИДИЧНІ НАУКИ». 2013. № 1. С. 43–50.
4. Могилевець Олена Юріївна. Референдум: швейцарський досвід та українські проблеми / О. Ю. Могилевець // Наукові записки НаУКМА: Політичні науки. 2006. Т. 57. С. 88–92.
5. Пришляк Н. Р. Референдум як форма безпосереднього народовладдя / Пришляк Н. Р. Тернопіль, 2017.
6. Конституція України: станом на 5 жовтня 2017 р. — Харків: Право, 2017. 76 с.
7. Правова культура як важливий елемент правової системи України / Г. Попадинець // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2014. № 782. С. 123–128.
8. Центральна виборча комісія. Повідомлення «Про підсумки всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року» [Електронний ресурс] / Центральна виборча комісія. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0002359-00>
9. Шаповал В. М. Референдум: Україна та міжнародний досвід [Електронний ресурс] / В. Шаповал. 2016. URL: <http://pravo.org.ua/img/books/files/1481814252r.pdf>
10. Закон України «Про всеукраїнський референдум» визнано неконституційним. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/zakon-ukrayiny-pro-vseukrayinskyy-referendum-vyznano-nekonstytuciynym>

УДК 341.24:061.1ЄС(560)

Панічевська Ангеліна Валентинівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Паничевская Ангелина Валентиновна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Panichevs'ka Anhelina

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Асірян Сюзанна Рафіковна

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри права Європейського Союзу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ ВСТУПУ ТУРЕЧЧИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ПРОБЛЕМЫ ВСТУПЛЕНИЯ ТУРЦИИ В ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ PROBLEMS OF TURKISH INTRODUCTION TO EUROPEAN UNION

Анотація. Протягом останніх років питання євроінтеграції Туреччини знаходиться в центрі уваги багатьох політиків, політологів та експертів. У даній статті розглядаються питання стосовно проблем та специфіки вступу Туреччини до ЄС, переваги та недоліки співпраці обох сторін.

Ключові слова: Європейський Союз, Туреччина, вступ до ЄС, співпраця, зовнішня політика, міжнародні правовідносини, євроінтеграція.

Анотация. В течении последних лет вопрос об евроинтеграции Турции находится в центре внимания многих политиков, политологов и экспертов. В данной статье рассматриваются вопросы о проблемах и специфике вступления Турции в ЕС, преимущества и недостатки от сотрудничества обеих сторон.

Ключевые слова: Европейский Союз, Турция, вступление в ЕС, сотрудничество, внешняя политика, международные правоотношения, евроинтеграция.

Summary. In recent years, the issue of the European integration of Turkey has been at the center of many politicians, political scientists and experts. This article deals with the issues and specificities of Turkey's accession to the EU, the advantages and disadvantages of cooperation between the two sides.

Key words: European Union, Turkey, EU accession, cooperation, foreign policy, international relations, eurointegration.

Актуальність теми. У відносно недавньому минулому А роль Туреччини як світового гравця часто представлялася обмеженою в силу внутрішніх слабкостей, а також історичного і культурного тягаря. Туреччина — важливий європейський партнер, чії відносини з ключовими європейськими інститутами проблематичні, а неповна інтеграція в європейські структури залишається викликом. З огляду на це, особливий інтерес викликає вивчення питань інтеграційного зближення в форматі «ЄС — країна, що розвивається» та причини, що перешкоджають розвитку цих відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні дослідження з проблем та аспектів євроінтеграції Туреччини містяться у наукових працях багатьох юристів з усього світу. Передусім, це: Мхитарян Н. І., Чубрикова О. О., Червінка І. М., Тригуб П. М., Миронова М. А, Кіреєв Н., Спірідонова Т. В.

Метою статті є: виявлення та аналіз проблем правової інтеграції Туреччини в ЄС.

Виклад основного матеріалу. Європейський Союз є великим економічним утворенням, яке характеризується високим рівнем життя та соціальними

стандартами. Багато країн-претендентів розглядають ЄС як спосіб розв'язання власних внутрішніх проблем, оскільки європейське об'єднання відкриває багато можливостей для співпраці та розвитку. І тому Євросоюз встановив критерії для прийняття у спільноту з метою подальшого взаємовигідного партнерства.

Найбільш давню історію вступу до ЄС має Туреччина. Більше, ніж 50 років ця держава співпрацює з європейським об'єднанням, однак спроби отримати членство виявилися марними.

З 1964 року Туреччина є асоційованим членом Євросоюзу, а 14 квітня 1987 року вона подала заявку на вступ до ЄС. Переговорний процес про прийняття в ЄС розпочався 3 жовтня 2005 року. Щоб вступити в союз, Туреччина повинна успішно завершити переговори з Єврокомісією по 33 з 35 переговорних пунктів (два не вимагають узгодження). Після цього країни ЄС повинні одногослосно проголосувати за надання Туреччині членства в Євросоюзі. 6 липня 2017 Європарламент прийняв резолюцію, що закликає країни Євросоюзу і Єврокомісії зупинити переговори про вступ Туреччини до тих пір, поки її влада не внесе поправки до конституції. У квітні 2017 відбувся референдум стосовно турецької конституційної реформи, в результаті чого були значно розширені президентські повноваження.

Туреччина виступає стратегічно вигідним партнером для ЄС. По-перше, вона є посередником у транспортуванні енергоносіїв, а саме каспійської, середньосхідної та російської нафти та газу. По-друге, сусіди Туреччини стануть сусідами безпосередньо ЄС, а Туреччина відіграватиме роль посередника в регіональному співробітництві. Окрім цього, Туреччина має вигідне розташування для того, щоб стати основою політики безпеки та оборони, для тилового забезпечення збройних сил ЄС і довіру до його присутності в регіоні. Також слід відзначити, що вступ до європейського об'єднання забезпечить вирішення конфліктів, примирення між Туреччиною та її курдським населенням, установлення добрих відносин з Грецією та забезпечить роз'яснення питання стосовно її відносин з Кіпром.

Однак поряд із перспективами співпраці існує ряд негативних моментів, які ускладнюють або взагалі унеможливають вступ Туреччини до Євросоюзу. Принциповим є панування демократизму в ЄС та його неодноразове порушення державою-претендентом. Австрійський канцлер Крістіан Керн висловив думку, що переговори з Турецькою Республікою потрібно припинити, які, можливо, були приречені на провал ще до того, як розпочалися в 2005 році. На той час держави-учасниці сподівалися, що прем'єр-міністр Ердоган зможе за одне десятиліття привести переважно мусульманську Туреччину до європейської спільноти як сучасну демократію, що переживає економічний підйом.

Проте, на думку європейської спільноти, політичний лідер Туреччини поки що не в змозі продемон-

струвати належний демократичний лад у державі. Про це свідчить численна кількість справ, що розглядалися Судом з прав людини проти Туреччини, а також низький рівень виконання відповідних рішень.

Певна річ, що розширення ЄС — справа обох сторін. Було б також справедливо відзначити, що сьогодні ЄС просто не в змозі прийняти Туреччину. Це виявилось б непосильним економічним та інституційним тягарем для нього.

Слід звернути увагу на те, що проблема вступу в ЄС є дещо глибшою, ніж виконання «прагматичної» частини вимог. Важливе місце має й ідеологічна складова, що охоплює спільні цінності, історію, культуру, навіть релігію, попри те, що вимога дотримуватись цих чинників офіційно не вказується. Наприклад, Туреччина має взяти на себе відповідальність за вбивство і переслідування вірменів під час Першої світової війни, а також займатися невирішеним курдським питанням. Враховуючи все це, значно ускладнюється процес євроінтеграції Туреччини.

Утім, сама Туреччина наголошує на тому, що проблема криється в розбіжності релігійних поглядів. «Єдиною причиною, по якій Туреччину не приймають до ЄС, є те, що ми мусульманська країна. Так нехай вони про це кажуть прямо», — сказав турецький лідер [2]. І дана позиція є небезпідставною. У Німеччині, приміром, консервативно налаштовані партійні маси Християнсько-демократичного союзу, які очолює канцлер Ангела Меркель, виступають категорично проти повноправного членства Туреччини в ЄС. Готовність прийняти 80 мільйонів людей, що походять із зовсім іншого культурного середовища, вкрай обмежена.

Складно заперечити той факт, що християнство займає одну із провідних ролей у будівництві об'єднаної Європи. Однак серед критеріїв членства в ЄС не згадується релігійна приналежність, тому що віра — це особиста справа кожного.

Як зазначає Ентоні Морісон, «Європа є світською стосовно мусульманських мігрантів, однак вона залишається християнською стосовно мусульманської Туреччини». Присутність мусульман у Європі іноді зображується як небезпека для європейської ідентичності та Європи в цілому [1]. Дану ситуацію можна схарактеризувати у двох вимірах: перший — стосується економічних, організаційних, правових принципів, дотримуючись яких кожна держава може претендувати на членство в ЄС. На відміну від цього, другий вимір ідентичності полягає у наборі певних ознак (менталітет, релігія і ставлення до інших релігій, психологія європейців), притаманних лише народам Європи, що склались внаслідок єдиної європейської історії та культури. За цим напрямком європейська ідентичність розглядається як результат унікальних історичних переживань. Таким чином, держави та народи не можуть стати

європейськими: вони або є такими або ні. І якщо раніше мультикультуралізм сприймався як ідея розв'язання соціальних проблем, то зараз вважається їх головною причиною.

Окрім релігійного фактора проблемним аспектом є звичаї. Європейська єдність спирається на принцип індивідуалізму, у той час як традиції Туреччини звернені до сімейної спільності. Для європейців на першому місці стоїть свобода особистості, а не закон Божий. В ісламі свободи особистості навіть не існує, свободу особистості замінюють родові традиції.

Однак, не зважаючи на істотні проблеми, Туреччина продовжує наближення до своєї мети. Реформи, що проводяться нинішнім урядом становлять ще один пункт на користь держави. Вживаються заходи щодо додаткового зниження податків на виробника, йде відмова від використання моделі інфляційного зростання, робляться акценти на зростання виробництва, зайнятості та експорту, стабілізацію цін, прискорення приватизації, що позитивно впливає

на зацікавленість Союзу у розвитку економічних відносин з країною.

Висновки. Отже, на сьогоднішні існує ряд перепон для вступу Туреччини в Євросоюз. Однак дане співробітництво є вигідним для обох сторін як в економічній сфері, так і в галузі безпеки, зокрема для протидії тероризму. Туреччина має унікальне становище через наявність величезного досвіду партнерських відносин з ЄС в рамках асоціації з 1964 року, є європейською країною, незважаючи на сповідування релігії, з 70-х років стала на шлях соціально-економічної модернізації, а з 80-х переживає період бурхливого економічного зростання, швидко оговтавшись від фінансової кризи в лютому 2001 року. Хоча існують проблемні моменти євроінтеграції країни, Туреччина впевнено долає ці перешкоди, і неприйняття Туреччини в ЄС — це не фіаско, а нова стадія вирішення цього питання, і в середньостроковій перспективі Туреччина отримає членство в Союзі.

Література

1. Morrison I. A. Christianity, Secularism and the Crisis of Europe / Ian Anthony Morrison // Europe after Derrida. — 2013. — PP.149–161.
2. FaceNews [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.facenews.ua/news/2019/438516/>
3. Ахмедова Е. Р. Перспективи інтеграції Туреччини у сферу зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу / Е. Р. Ахмедова // Південноукраїнський правничий часопис. — 2014. — № 4.
4. Зиганшина Г. М. Турция и ЕС: социально-правовые и политические аспекты интеграции / Г. М. Зиганшина // Ближний Восток и современность / Институт изучения Израиля и Ближнего Востока. — М., 2004. — № 24. — С. 155–160.
5. Коваль Н. Новая Турецкая Республика: мечты и действия Реджепа Эрдогана [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/rus/articles/2017/01/10/7059808/>
6. Лукьянов Ф. Европа которую мы еще не видели / Федор Лукьянов // Pro et Contra. — 2012. — Т. 16. — № 1–2(54). — С. 68–82.
7. Мхитарян Н. І. Шлях Туреччини до Євросоюзу у контексті євроінтеграційних прагнень України / Н. І. Мхитарян // Стратегічна панорама. 2005. № 1. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=gpgs3&issue=2005_1
8. Панчеко Ю. Европарламент призвал остановить переговоры о вступлении Турции в ЕС [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/rus/articles/2017/07/6/7068145>

Солодовникова Анна Дмитрівна
студентка

*Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Солодовникова Анна Дмитриевна
студентка

*Института прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Solodovnikova Anna

Student of the

Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Лученко Дмитро Валентинович

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

DOI: 10.25313/2520-2057-2019-7-4935

**ПРАВОМІРНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ
НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ**

**ПРАВОМЕРНОСТЬ ОГРАНИЧЕНИЯ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА
НА ТРУД В УСЛОВИЯХ ВВЕДЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕЖИМА ВОЕННОГО ПОЛОЖЕНИЯ**

**THE LEGALITY OF LIMITING OF THE EMPLOYMENT HUMAN
RIGHT UPON CONDITIONS OF ENFORCEMENT OF
ADMINISTRATIVE-LEGAL REGIME OF THE MILITARY SITUATION**

Анотація. У статті аналізуються підходи до визначення поняття «адміністративно-правовий режим», а також розкривається проблематика правомірності обмеження права людини на працю в даних умовах. З'ясовано, що обмеження права людини на працю у період дії адміністративно-правового режиму воєнного стану, зазвичай, не поширюються на основні права громадян; мають обмежений за обсягом і часом дії характер, застосовуються тільки на підставі відповідних нормативно-правових актів. Досліджено, що воєнний стан означає можливість законного обмеження прав і свобод громадян та тимчасовий відступ від положень Конвенції з прав і основоположних свобод людини та Конституції України. Розкрито питання забезпечення свободи праці в умовах воєнного стану з урахуванням останніх змін у законодавстві України про воєнний стан.

Ключові слова: адміністративно-правовий режим, права і свободи людини, право на працю, воєнний стан.

Аннотация. В статье анализируются подходы к определению понятия «административно-правовой режим», а также раскрывается проблематика правомерности ограничения права человека на труд в данных условиях. Выяснено, что ограничение права человека на труд в период действия административно-правового режима военного положения, как правило, не распространяются на основные права граждан; имеют ограниченный по объему и времени действия характер, применяются только на основании соответствующих нормативно-правовых актов. Исследовано, что военное положение

ние означает возможность законного ограничения прав и свобод граждан и временное отступление от положений Конвенции по правам человека и основных свобод и Конституции Украины. Раскрыты вопросы обеспечения свободы труда в условиях военного положения с учетом последних изменений в законодательстве Украины о военном положении.

Ключевые слова: административно-правовой режим, права и свободы человека, военное положение.

Summary. The article considers the question of the legality of restricting the human right to work during the period of the administrative-legal regime of the military state. It was clarified that restrictions on the human right to work during the period of the administrative-legal regime of the martial law, as a rule, do not apply to the fundamental rights of citizens; have a limited amount of time and the nature of the action, apply only on the basis of the relevant regulatory acts. It was investigated that a state of war means the possibility of legitimate restriction of citizens' rights and freedoms and a temporary derogation from the provisions of the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms and the Constitution of Ukraine. Issues of ensuring freedom of work in the conditions of a martial law are discussed, taking into account the recent changes in the legislation of Ukraine on the state of war.

Key words: administrative-legal regimes, human rights and freedoms, martial law.

Постановка проблеми. Адміністративно-правові режими є складним правовим явищем, що забезпечує життєдіяльність суспільства. Їх реалізація в сучасних умовах вважається невід'ємною частиною управлінської функції держави. Режими ґрунтуються на загальних методах, формах, принципах державного управління у сфері адміністративно-політичної діяльності. Є одним з його основних чинників. Однак адміністративно-правові режими мають й свої особливості. Вони залежать насамперед від характеру державних завдань та функцій щодо забезпечення суспільної безпеки, системи компетентних органів, змісту їх режимної діяльності. Все більшого значення у сучасному світі набувають права і свободи людини та громадянина, оскільки рівень їх дотримання, захист та гарантії забезпечення є показником розвитку правової і демократичної держави. Важливим є завдання забезпечення прав і свобод людини, яке набуває особливого значення в період дії особливих правових режимів — при виникненні різних ситуацій надзвичайного характеру, коли нормальне функціонування суспільства і держави внаслідок тих чи інших причин стає неможливим. Саме тому розробка науково обґрунтованого механізму забезпечення прав і свобод людини в різних адміністративно-правових режимах є важливим і актуальним завданням для адміністративно-правової науки.

Аналіз досліджень даної проблеми. Питанням забезпечення прав людини під час дії окремих правових режимів у юридичній літературі присвячена певна увага науковців. Окремі аспекти цієї проблематики розглядали такі правники, як С. С. Алексєєв, В. В. Белєвцев, Д. Д. Коссе, С. О. Магда, С. В. Пчелінцев та інші.

Метою статті є визначення обґрунтованості обмеження права людини на працю в період дії певного адміністративно-правового режиму.

Виклад основного матеріалу. Серед науковців немає одностайності щодо визначення правової природи адміністративно-правового режиму. Традиційний для радянського адміністративного права погляд на правову природу адміністративно-

правових режимів як сукупності засобів регулювання суспільних відносин у надзвичайних ситуаціях зберігається в сучасному адміністративному праві. Поряд із «жорсткою» прив'язкою адміністративно-правових режимів до надзвичайних ситуацій знаходимо в українських джерелах дефініції, в яких категоричність стверджень поступається місцем «м'яким» формулюванням [10, с. 3].

Характерним щодо цього є визначення адміністративно-правових режимів, запропоноване в підручнику за редакцією Ю. П. Битяка. Так, під адміністративно-правовим режимом розуміється певне поєднання адміністративно-правових засобів регулювання, опосередковане централізованим порядком, імперативним засобом юридичного впливу, який виявляється в тому, що суб'єкти правовідносин займають юридично нерівні позиції.

Іншою є думка Ю. А. Тихомирова. На його розуміння, адміністративно-правові режими становлять окремий вид регулювання, у межах якого створюється й використовується певна комбінація юридичних, організаційних та інших засобів для забезпечення того чи іншого державного стану. Більше того, розглядувані режими характеризуються особливим порядком діяльності суб'єктів права в різних сферах державного життя, спрямованих на цільову й функціональну діяльність цих суб'єктів на тих ділянках, де потрібні додаткові засоби для підтримання необхідного державного стану.

І. С. Розанов характеризує адміністративно-правовий режим як установлену в законодавчому порядку сукупність правил діяльності, дій або поведінки громадян та юридичних осіб, як порядок реалізації ними своїх прав у певних умовах (ситуаціях) забезпечення й підтримання суверенітету й оборони держави, інтересів безпеки й охорони громадського порядку спеціально створеними для цієї мети службами державного управління.

Обмеження прав людини — це звуження обсягу прав людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію особою прав та свобод [3, с. 5].

Фігель Ю. О. вважає, що обмеження прав і свобод людини та громадянина — це певні заборони, які покликані змінити поведінку особи через обмеження суб'єктивного права [1, с. 2]. На думку Осинської О. В., обмеження прав і свобод людини — це законодавче звуження змісту та (або) обсягу прав і свобод людини [4, с. 10].

У ст. 64 Конституції України визначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Але в умовах введення воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Вказані норми Конституції України відповідають нормам Загальної декларації прав людини [5], якою передбачено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Таким чином, проаналізувавши норми вказаних вище нормативно-правових актів, можна дійти висновку, що обмеження прав і свобод людини і громадянина допустиме лише за умови якщо це прямо передбачено Основним законом держави і не суперечить нормам міжнародного права. При дотриманні вказаних вимог обмеження прав і свобод вважаються правомірними.

Однією з підстав правомірного обмеження прав людини є введення воєнного стану в державі або в окремих її місцевостях. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6] воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

У той же час не можна говорити, що під час воєнного стану права людини стають чистою умовністю: закон передбачає цілий список прав, обмежувати які, навіть у таких скрутних обставинах, забороняється. Відповідно до ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану не можуть бути обмежені наступні права і свободи, передбачені Основним законом: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право

на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; гарантія, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; неможливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Аналіз норм Конституції України дає можливість дійти висновку, що перелік прав і свобод людини та громадянина, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану є вичерпним. Отже, всі інші права і свободи людини і громадянина, передбачені Конституцією України, можуть бути обмежені за умови введення воєнного стану.

Важливе місце серед прав людини займає право на працю. У ст. 8 Основного Закону України проголошується, що Конституція має найвищу юридичну силу й закони та інші нормативно-правові акти приймаються на її основі й повинні їй відповідати [9, с. 3]. В аспекті вказаного важливо звернути увагу на те, що ст. 43 Конституції України [2] передбачається, що кожен має право на працю, а держава має забезпечувати та захищати це право. При цьому в ст. 64 проголошено, що конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, окрім випадків, що передбачені Конституцією України.

Поряд із тим у ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6] закріплюється правило, відповідно до якого в державі або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів АР Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такий захід правового режиму воєнного стану як трудова повинність. Тобто своїм указом Президент України

повноважний, наприклад, зобов'язати працевздатних громадян працювати чи заборонити працювати представникам окремих груп осіб.

Окрім того, вказівка на примус громадян до праці у воєнний стан може міститись в указі Президента України з тих підстав, що такий примус за умови введення воєнного стану не вважається примусом. У ч. 3 ст. 43 Конституції прямо зазначається, що, з одного боку, використання в нашій державі примусової праці забороняється, з іншого боку, робота чи служба, яку повинні виконувати особи відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан, не вважається примусовою працею. На цій підставі в ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6] серед заходів правового режиму воєнного стану називається трудова повинність для працевздатних осіб, під якою, відповідно до урядової постанови від 13 липня 2011 року № 753 [11], розуміється короткостроковий трудовий обов'язок на період мобілізації й воєнного часу з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, що виникли в період воєнного стану, і їх наслідків, що не потребує обов'язкової згоди особи, стосовно якої запроваджується такий трудовий обов'язок.

Указана трудова повинність поширена на всіх працевздатних осіб, у тому числі на осіб, котрі не підлягають призову на військову службу, які:

- 1) за віком і станом здоров'я не мають обмежень до роботи в умовах воєнного стану, а саме: безробітні та інші незайняті особи; працівники функціонуючих в умовах воєнного стану підприємств (за погодженням із їхнім керівниками), котрі не залучені до виконання мобілізаційних завдань (замовлень) і не зараховані до складу позаштатних (невоєнізованих) формувань цивільного захисту, — у порядку переведення; особи, зайняті в особистому селянському господарстві; студенти вищих, учні та слухачі професійно-технічних навчальних закладів; особи, які забезпечують себе роботою самостійно;
- 2) не були залучені до роботи в оборонній сфері та у сфері забезпечення життєдіяльності населення;
- 3) не були заброньовані за підприємствами, установами й організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану.

При цьому порядок залучення працевздатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт і питання їхнього соціального захисту з урахуванням вимог закону визначаються Кабінетом Міністрів України в Постанові від 13 липня 2011 року № 753. також позначається й на умовності запровадження трудової повинності, що за своєю сутністю є примусовою працею, оскільки відповідає критеріям

примусу, однак не вважається такою лише тому, що Конституція прямо вказує на те, що цю повинність не можна вважати примусом, незважаючи на те що в особи, яку примушують працювати, немає можливості відмовитись від такої роботи, якщо вона належить до групи осіб, представників яких можна примушувати до виконання суспільно корисних робіт. Занфірова Т. зазначає, що було б коректніше в Конституції визнати встановлення трудової повинності в умовах воєнного стану як примусової праці, а дію принципу свободи праці в таких умовах — обмеженою, при цьому зробити наголос на тому, що такий примус і вказане обмеження є виправданими самим фактом воєнного стану: особи обмежуються у праві на працю та в праві не працювати взагалі лише тому, що від їхньої праці залежить обороноздатність держави, особи, які уповноважені всіма громадянам, зокрема, захищати життя і здоров'я цих громадян [9, с. 3].

Окрім того, важливо зазначити те, що, особам виплачується компенсація за використання їх праці відповідно до законодавства про працю, хоча особи, яких залучають до суспільно корисної праці, не мають можливості відмовитись від такої. З ними укладається строковий трудовий договір і встановлюються певні обмеження, тобто, у радіаційно або хімічно забруднених територіях, у районах ведення бойових дій, виникнення небезпечних і особливо небезпечних інфекційних хвороб, місцях розташування вибухонебезпечних предметів, а також на необоронюваній місцевості залучення вказаних осіб до суспільно корисних робіт не допускається.

Однак повинні існувати і певні стандарти, які мають забезпечуватись для осіб, щодо яких запроваджена трудова повинність. У ч. 3 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» зазначаються такі: 1) мінімальна заробітна плата; 2) мінімальний термін відпустки й час відпочинку між змінами; 3) максимальний робочий час; 4) урахування стану здоров'я особи тощо.

Висновки. Отже, аналіз чинного законодавства свідчить про те, що обмеження прав і свобод у період введення адміністративно-правових режимів воєнного та надзвичайного станів, як правило: не поширюються на основні права громадян; мають обмежений за обсягом і часом дії характер; застосовуються тільки на підставі відповідних нормативно-правових актів. Навіть за умови введення воєнного стану та надзвичайного станів основні невід'ємні права людини (на життя, рівноправність і відсутність дискримінації, право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність, право на житло, право на правову допомогу, на судовий захист прав і свобод і т. ін.) повинні неодмінно виконуватися.

Разом з тим, законодавство України передбачає можливість обмеження прав і свобод громадян у період дії воєнного стану тільки в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки

держави, і в тих межах, яких вимагає гострота стану. Таким чином, всі права і свободи, які можуть бути обмежені в умовах воєнного стану, не є абсолютними, а правове положення громадян у період дії цього режиму має свої характерні риси й специфічні особливості.

На всіх людей поширений принцип свободи праці. Усі люди володіють, користуються та розпоряджаються цією свободою, однак у разі запровадження

воєнного стану особи, котрі перебувають на території, на якій уведено цей правовий режим, позбавляються частки свободи праці на користь публічних потреб та інтересів: воєнний стан передбачає запровадження трудової повинності, що за своєю сутністю є примусовою працею, оскільки відповідає критеріям примусу, однак не вважається такою, оскільки Конституція прямо вказує на те, що цю повинність не можна вважати примусом.

Література

1. Фігель Ю. О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану // Конституційне право та процес. — 2015. — № 2 — С. 222.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — ст. 141.
3. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики / Л. Васечко // Юридична Україна. — 2013. — № 1. — С. 4–8.
4. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О. В. Осинська. — Київ: Б.в., 2010. — 20 с.
5. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 06.04.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 28. — ст. 224.
7. Р. І. Мельник Т. П. Чубко Проблеми обмеження прав і свобод людини в умовах дії спеціального правового режиму Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. — С. 125–134.
8. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 15. — ст. 232.
9. Занфірова Т., Забезпечення принципу свободи праці в умовах воєнного стану // Підприємництво, господарство і право. — 2017. — № 4.
10. Адабаш О. В. Поняття, сутність та ознаки адміністративно-правових режимів // Адміністративне право. — 2013.
11. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів від 13 липня 2011 р. — № 753.

References

1. Figel Y. O. Restrictions of human rights in conditions of martial law // Constitutional law and process. — 2015. — № 2 — P. 222.
2. The Constitution of Ukraine: The Law of Ukraine of June 28, 1996 // Vedomosti Verkhovnaia Council of Ukraine. — 1996. — № . 30. — P. 141.
3. Vasechko L. Restrictions of human rights in the conditions of globalization: problems of theory and Practices / L. Vasechko // Legal Ukraine. — 2013. — № 1. — P. 4–8.
4. Osinskaya O. V. Restriction of human rights and freedoms: theoretical and applied aspects: author's abstract. Dis ... Cand. lawyer Sciences: 12.00.01 / O. V. Osinskaya. — Kyiv: BC, 2010. — 20 p.
5. Universal Declaration of Human Rights: UN; Declaration, International Document dated 10.12.1948. URL: http://zakon4.rada.gov.ua / laws / show / 995_015
6. On the legal regime of martial law: Law of Ukraine of 06.04.2000 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. — 2000. — № 28. — P. 224.
7. P. I. Melnik T. P. Chubko Problems of restriction of human rights and freedoms under the conditions of the special legal regime. Herald of the Lugansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenka 2016. — P. 125–134.
8. About freedom of movement and free choice of place of residence in Ukraine: Law Of 11.12.2003 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. — 2004. — No. 15. — P. 232.
9. Zanfirova T., Ensuring the Principle of Freedom of Work in a Martial Law // Entrepreneurship, Economy and Law. — 2017. — P. 4.
10. Adabash O. V. Concept, essence and signs of administrative-legal regimes // Administrative law. — 2013.
11. On Approval of the Procedure for Involving Employed Persons in Socially Useful Work in Conditions of Martial Law: Resolution of the Cabinet of Ministers dated July 13, 2011. — № 75.

Цимбаліста Ольга Ігорівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Цимбалистая Ольга Игоревна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Tsymbolista Olha

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Абдюханова Анастасія Ірфанівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Абдюханова Анастасия Ирфанивна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Abduhanova Anastasia

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Новиков Олександр В'ячеславович

кандидат юридичних наук, доцент

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Новиков Александр Вячеславович

кандидат юридических наук, доцент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Novykov Olexandr

Candidate of Juridical Sciences, Docent

Yaroslav Mudryi National Law University

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У БОРОТЬБІ З АБСЕНТЕЇЗМОМ: ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ

ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН В БОРЬБЕ С АБСЕНТЕИЗМОМ: ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО ПОДАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN FIGHT AGAINST ABSENTEEISM: PERSPECTIVES OF ITS SUBMISSION IN UKRAINE

Анотація. У статті розглядаються основні аспекти такого соціально-політичного явища як абсентеїзм та детально досліджено можливість впровадження досвіду іноземних країн щодо його подолання. Авторами аналізується нормативно-правові акти різних країн, зокрема порівнюється Конституція України та Італії. Розглянуто види відповідальності за неявку на вибори на прикладі країн континентальної Європи та Америки. У висновку автори розкривають значення інституту відповідальності та можливі способи боротьби з абсентеїзмом.

Ключові слова: абсентеїзм, шляхи подолання абсентеїзму, відповідальність за неявку на вибори, правова свідомість населення.

Аннотация. В статье рассматриваются основные аспекты такого социально-политического явления как абсентеизм и подробно исследована возможность внедрения опыта зарубежных стран по его погашению. Авторами анализируются нормативно-правовые акты различных стран, в частности сравнивается Конституция Украины и Италии. Рассмотрены виды ответственности за неявку на выборы на примере стран континентальной Европы и Америки. В заключении авторы раскрывают значение института ответственности и возможные способы борьбы с абсентеизмом.

Ключевые слова: абсентеизм, пути преодоления абсентеизма, ответственность за неявку на выборы, правовое сознание населения.

Summary. The article considers the main aspects of such a social-political phenomenon as absenteeism and explores the possibility of introducing the experience of foreign countries in overcoming it. The authors analyze the legal acts of different countries, for example, the constitution of Ukraine and Italy is compared. The types of responsibility for non-appearance of election are considered on the example of countries of continental Europe and America. In conclusion, the authors reveal the importance of the institute of responsibility and possible ways to combat absenteeism.

Key words: absenteeism, ways to overcome absenteeism, responsibility for not attending election, legal consciousness of the population.

Актуальність. Боротьба з абсентеїзмом належить до тих категорій, правове врегулювання яких протягом останніх десятиліть перебуває в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Є очевидним, що зростання числа абсентеїстів — це свідчення недосконалості сформованої політичної системи, показник зростання недовіри до демократичних інститутів, індикатор наростання соціальної напруженості в суспільстві, що в свою чергу свідчить про розбіжність інтересів між політичною елітою і населенням та є ознакою політичного конфлікту. З урахуванням сучасної тенденції до збільшення відмови від голосування, політична ситуація ускладнюється, що робить вивчення проблеми абсентеїзму і пошук шляхів боротьби з нею актуальним.

Виклад основного матеріалу. Абсентеїзм (від лат. *відсутній*) проявляється в байдужому ставленні людей до використання своїх політичних прав, ухиленніям від виконання громадянських обов'язків, у першу чергу від участі у виборах [1, с. 57]. Так, у Сполучених Штатах Америки участь у виборах бере 50–60% виборців. Це більше, ніж у Польщі (40%), але менше, ніж у Великій Британії (75%). У Німеччині цей показник дорівнює 83%, а у Швейцарії 90%. Ці дані засвідчують підвищений рівень абсентеїзму сучасних демократичних держав. Відмова, в західних країнах, від участі у виборах, значним чином, викликана небажанням громадян змінювати владні інститути, що склались, і діяльність яких схвалюється виборцем.

У сучасному світі відзначається стала тенденція до зниження явки на вибори. Так, з початку 90-х років ХХ ст. у Великобританії постійно знижується рівень виборчої активності. Якщо у 1992 р. на виборчі дільниці не з'явилося тільки 22% виборців, то у 1997 цей показник сягнув 28% [2, с. 55], а у 2010 р. 41%, що дозволяє говорити про відмову значної кількості громадян від використання найбільш традиційної для цієї країни форми політичної участі — голосування. Такі ж тенденції ми можемо спостерігати і в інших країнах. Зростання абсентеїстського типу

поведінки свідчить про серйозну кризу легітимності політичної системи, її норм та цінностей. Отже, вибори перестають бути засобом досягнення консенсусу в суспільстві, у зв'язку з чим стає очевидним, що відмова виборців від участі у голосуванні створює серйозні проблеми для демократії [3].

Абсентеїзм є відбиттям прагнення людей відсторонитися від політики, в якій частина з них вбачає марнославне й амбіційне змагання групових і егоїстичних інтересів. У сучасному суспільстві, в якому вплив релігії вельми послабився, усе трагічне і священне пов'язують з політикою, коли ж вона не виправдовує їх сподівань, у ній розчаровуються, і як один із наслідків — абсентеїзм.

Такі ж загальні тенденції мають місце і в електоральній поведінці громадян України. Відповідно до ст. 71 Конституції України вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення. А отже, юридичні інструменти подолання абсентеїзму в Україні відсутні, оскільки зазначена норма не встановлює обов'язку взяти участь у виборах.

Абсентеїзм як соціо-політичне явище має в Україні ряд характерних особливостей:

1. Стрімкий розвиток абсентеїзму з моменту здобуття незалежності.
2. Нерозвинена національна партійна система.
3. Нездатність жодної з політичних еліт, котрі в той чи інший час контролювали парламентську більшість Верховної Ради України, успішно провадити власний політичний курс.
4. Суттєве відставання усіх національних державно-правових інститутів через вчасно не запроваджені реформи (приклад вчасно запроваджених — Республіка Польща).
5. Низький рівень правової та політичної культури населення.

Причому перша характерна риса є наслідком наступних чотирьох. Нерозвинена партійна система

сучасної України є абсолютно закономірним явищем. Розвиток національної партійної системи є довготривалим та складним процесом. Провідні європейські демократії займаються цим безперервно більше ста років. Як бачимо чверть століття українського суверенітету в історичному аспекті виявилось занадто малим терміном для становлення цього фундаментального інституту. Також необхідно визнати, що 70 років монопольного панування Комуністичної партії СРСР і встановленої нею однопартійної системи (характерна і визначальна риса усіх соціалістичних республік) не просто відкинули нас у розвитку цього демократичного інституту, але й залишило після себе значну частину дорослого населення, котра є прибічником, або, як мінімум, вихованцем старого радянського режиму.

За 28 років незалежності ми не отримали жодної політичної сили, котра б не дискредитувала себе в очах українських виборців. Деякі партійні бренди, котрі неможливо було «обілити», зникли назавжди (Партія Регіонів, За Єдину Україну тощо). Нажаль не з'явилася жодна політична партія, за котру б охоче голосувало друге покоління українців (як наприклад за Християнсько-демократичний союз у ФРН голосує третє покоління німців).

Четверта характерна риса обумовлена тим, що різні політичні еліти, протягом десятиріч конкуруючи за здобуття та утримання державної публічної влади, з різних причин свідомо не реформували найважливіші сфери державного життя.

Низький рівень правової культури населення обумовлено рядом факторів, найважливішим з котрих є вищезазначена однопартійна система і провідна роль Комуністичної партії СРСР. Після припинення існування СРСР ми не мали ні історії, ні досвіду партійного будівництва. Як наслідок 7 з 10 українців не можуть відрізнити програмні положення трьох найбільших українських політичних партій. Як наслідок значна частина населення легко піддається маніпуляціям, легко купити голоси цього електорату. Вже давно політика сприймається як найвигідніший бізнес — нові політичні партії створюються під вибори як політично-бізнесовий проект, не прозоро фінансуються та так само раптово зникають. Порушення передвиборчих обіцянок, відхилення від партійного курсу, голосування «комерційних законопроектів», низька працездатність самих парламентарів стали реаліями сучасної української політики.

Закономірно ми отримали ситуацію, коли українці бойкотують вибори через недовіру жодній з політичних партій чи її кандидату.

За роки незалежності активність виборців на президентських виборах знизилась з 84,32% (1991 р.) до 69,7% (2010 р.), і до 60% (2014 р.), а на парламентських — з 76,07% (1994 р.) до 57,94% (2007 р.) [4, с. 83], і до 52% (2014 р.). Під час проведення місцевих виборів цей показник ще більш вражаючий:

якщо на виборах до місцевих рад 26 березня 2006 р. голосували 60,0% виборців, то на аналогічних виборах 31 жовтня 2010 р. лише 46,0% [5, с. 95]. Така електоральна поведінка може бути обумовлена як байдужим ставленням до політичних та ідеологічних проблем, так і виявом пасивного протесту та почуття нездатності впливати на хід політичних подій, або постає як наслідок певної принципово абсентеїстської позиції [6]. Позитивною інформацією є те, що за даними Центральної виборчої комісії (далі — ЦВК), участь у першому турі виборів Президента у 2019 році прийняли 63,52% виборців, що на 3% більше ніж на минулих президентських виборах.

Абсентеїзм, і це варто визнати, має негативні наслідки. Адже для визнання виборів такими, що відбулися, і для того, щоб за їх результатами можна було визначити переможців, необхідна участь певної кількості зареєстрованих виборців. Неявка виборців не дозволяє сформувати виборні органи чи заповнити виборні посади. За таких умов виникає потреба у проведенні повторних виборів, а отже, й у додаткових фінансових затратах. Досить часто й повторні вибори не дають бажаних результатів, внаслідок чого виборні вакансії не заповнюються. Ці, а також інші проблеми викликані абсентеїзмом призводять до відхилення від провідних ідей демократії. У зв'язку з цим у деяких державах участь громадян у виборах вже розглядається не як їх право, а як їх обов'язок. Такий підхід аргументується й тим, що у давнину участь у народних зборах була почесним обов'язком громадян, ігнорування якого каралося якщо не за законом, то за звичаєм [7].

За сучасних умов участь у виборах слід розглядати як громадську функцію, що здійснюється не стільки в інтересах громадянина, скільки відповідно до потреб забезпечення формування і функціонування найважливіших державних структур. Тому держава має право вимагати від своїх громадян здійснення цієї функції під загрозою застосування певних санкцій, що повинно знайти юридичний вияв в обов'язку (а не у праві) громадян брати участь у виборах. Серед сучасних зарубіжних практик електоральної мотивації (попередження абсентеїзму), на які слід звернути увагу в умовах суспільно-політичних змін в Україні, вирізняють: 1) формування списку неблагонадійних виборців (Ірландія); 2) запровадження штрафних санкцій (Австрія, Бельгія); 3) передбачення тюремних строків та кримінальної відповідальності (Мексика, Греція, Австрія, Пакистан); 4) позбавлення можливості доступу на державну чи муніципальну службу (Аргентина); 5) зниження рівня виборчого порогу явки (Азербайджан, США); 6) запровадження і гарантування ініціативного способу формування виборчих списків (США, Люксембург); 7) введення в практичну дію конституційної норми обов'язкового голосування (Австрія, Бельгія, Болгарія, Бразилія, Греція, Данія, Італія, Нідерланди, окремі кантони Швейцарії, Об'єднані Арабські Емірати, Чилі,

Туреччина, Коста-Ріка, Еквадор); 8) запровадження механізму факультативного типу голосування. (Бразилія, Еквадор); 9) гарантування можливостей волевиявлення за довіреністю та поштою (Франція, Великобританія) [8].

В кінці березня 2018 року в президентській республіці Єгипет, в якій запроваджений інститут відповідальності за неявку на вибори, відбулись вибори глави держави. За інформацією єгипетського виборчого, на вибори не з'явилися 34 мільйона 823 тисячі чоловік з майже 60 мільйонів, внесених до списків виборців. Національна виборча комісія Єгипту складала список виборців, що не проголосували на виборах президента в березні 2018 року та передала його до Генеральної прокуратури для подальшого стягнення штрафу в розмірі 500 єгипетських фунтів (28 доларів США) з кожного громадянина, який не з'явився на виборчу дільницю без поважної причини [9].

Для подолання абсентеїзму в політико-культурному просторі України досвід зарубіжних країн з використання нетрадиційних способів голосування може послужити прикладом, що втім необхідно переосмислювати в умовах перманентних політичних трансформацій, традицій та звичаїв української культури, новітніх викликів глобальної та інформаційної доби. Враховуючи особливості української електорально-правової культури, доцільніше було б взяти до прикладу законодавство деяких країн континентальної Європи, зокрема Італії.

Насамперед звернемо увагу на те, що від проголошення республіки (1861 р.) італійський капіталізм і політичний істеблішмент були корумпованими, пов'язаними таємними товариствами; зв'язок між політичним класом і організованою злочинністю має багаторічні традиції. Тому закономірно, що сучасне італійське суспільство — спільнота, розчарована в політиці та політиках. Український авторитет державних інституцій через бюрократизм, корумпованість, переплетення чиновництва зі світом мафіозності та криміналітету. Для італійців характерні відсутність активного інтересу до політичних конфігурацій, інколи відверта зневага до істеблішменту, абсентеїзм. Отже, важливою передумовою успіху популістів в Італії можна вважати скепсис багатьох громадян до традиційних партій, які не ототожнюються з реальними проблемами й інтересами громадськості [10].

В статті 48 Конституції Італійської республіки передбачено: «Голосування — особисте та рівне, вільне і таємне. Участь у ньому є громадянським обов'язком». В розвитку цієї конституційної формули закон про вибори встановлює: «Участь у голосуванні — обов'язок, яким неможливо знехтувати, не порушуючи свого обов'язку перед країною». В якості санкції передбачено громадський осуд: список виборців, які не з'явилися на виборчу дільницю, оприлюднюється біля будівлі суду або міської ради, публікується у місцевих газетах [11].

Отже, досвід зарубіжних країн з використання різних підходів конституційно-правової протидії абсентеїзму може слугувати прикладом для України. Проте необхідно розуміти, що оцінка ролі абсентеїзму є неоднозначною. Одні дослідники наполягають на необхідності залучення якомога більшої частини людей у різні форми політичної участі. Інші ж вважають, що обмежена участь і неучасть може розглядатися як стабілізуючий чинник, оскільки активізація аполітичних верств населення, залучення їх до політичного процесу може спричинити дестабілізацію політичної системи.

Що ж до ефективності засобів впливу, то на нашу думку, оприлюднення списків виборців є недостатньо ефективним способом. В Україні кількість абсентеїстів є достатньо значною, тому навіть громадський осуд з викликом до суду не буде цілком вирішувати проблему. Вважаємо доречним запровадження такого засобу як позбавлення громадянина судом на певний термін виборчих прав, що має наслідком не тільки позбавлення пасивного виборчого права, а й заборону обіймати посади в органах державної влади і органах місцевого самоврядування, а також на підприємствах, установах, організаціях державної форми власності.

Дослідивши практику зарубіжних країн, можна зробити висновок, що більшість з них у боротьбі з абсентеїзмом застосовують такий вид стягнення як штраф. Для запровадження даного виду відповідальності в Україні необхідно включити відповідну норму до Кодексу України про адміністративні правопорушення і внести відповідні зміни до Конституції.

Окрім запровадження відповідальності, передбаченої законом, підвищення явки виборців можна досягти шляхом підвищення правової свідомості громадян. Відомо, що саме молодь є найменш активною частиною населення у реалізації пасивного виборчого права, тому робота з нею є найбільш перспективною. Адже молодь з її свіжими силами, активною життєвою позицією, мінімальною залежністю від соціальних умовностей повинна бути основою і опорою виборчого інституту в державі [12].

Постає питання — як подолати абсентеїзм в Україні? Запозичити іноземний досвід в частині адміністративних стягнень чи обмеження пасивного виборчого права абсентеїста? Необхідно визнати, що жодне з запропонованих рішень не буде ефективним поки ми не розвинемо національну партійну систему і значно не піднімемо рівень правової свідомості населення. Запропоновані рішення допоможуть також зменшити корупцію в електоральному полі. Одночасно хочеться побачити рух назустріч у цьому питанні з боку політичних партій-учасників парламентської коаліції. П'ятий рік ми чекаємо виконання обіцянок, закріплених коаліційною угодою в 2014 році — мова йде про відмову від жорстких списків у пропорційній виборчій системі на користь гнучких (відкритих) списків і повного депутатського

імунітету на користь обмеженого. Ми переконані, що проведення чергових чи дострокових виборів до Верховної Ради України за відреформованою виборчою системою і обмеження депутатського імунітету яскраво продемонструє бажання провладних політичних еліт підняти рівень правової свідомості українців і подолати абсентеїзм.

Висновок. Враховуючи вищесказане, впровадження інституту відповідальності за неучасть у виборах

слід розпочинати з підвищення правової культури та свідомості населення України. Вважаємо, що найбільш доречним було б запозичення досвіду зарубіжних країн у боротьбі з явищем абсентеїзму, адже цьому повинен передувати його всебічний науковий аналіз та порівняння практики різних країн, а здобуті знання та методи потребують професійної адаптації до національної специфіки.

Література

1. Кадлубович Т. І. Людина і політика: Навчальний посібник / Т. І. Кадлубович. — К.: КНУТД, 2012. — 100 с.
2. Бурдяк В. І. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів: Монографія / В. І. Бурдяк, Н. Ю. Ротар. — Чернівці: Рута, 2004. — 328 с.
3. Гончарова О. С. Абсентеїзм як феномен політичного процесу / Гончарова О. С. — Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки, 2013. — 40–47 с.
4. Іващенко О. Пасивні виборці: нові прояви старих звичок? / О. Іващенко // Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг / За ред. д. ек. Н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. — К.: Інститут соціології НАН України, 2010. — С. 82–89.
5. Юрійчук Є. П. Електоральна та референдум на легітимація влади на пострадянському просторі: зовнішньополітичні аспекти: Монографія / Є. П. Юрійчук. — Чернівці: Чернівецький національний у-т, 2012. — 480 с.
6. Васютинський В. Про особливості електорального самовизначення громадян України / В. Васютинський // Українські варіанти. — 1998. — № 1. — С. 37–41.
7. Виборча система України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.referatmix.ru/referats/117/referatmix_107649.htm
8. Гаврилюк Д. Ю. Абсентеїзм як феномен електоральної культури в контексті демократизації українського суспільства: Дисертація / Гаврилюк Д. Ю. — Київ, 2015.
9. Газета Al-Watan [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://podrobnosti.ua/2263376-za-nejavku-na-vybory-izbirateli-zaplatjat-shtraf.html>
10. Хома Н. Феномен партійного інтернет-лідерства (на прикладі лідера італійської партії «m5s» Беппе Грілло) / Н. Хома // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2015. — Випуск 8. — С. 83–88.
11. Сулакшин С. С. Национальная идея России. — Москва: Научный эксперт, 2012–752 с.
12. Стукаленко В. А. Теоретичні аспекти абсентеїзму / В. А. Стукаленко // Правова держава. — 2014. — № 17. — С. 15–20.

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА»

Збірник наукових статей

№ 7 (69)

2 том

Голова редакційної колегії — д.е.н., професор *Камінська Т.Г.*

Київ 2019

Видано в авторській редакції

Засновник / Видавець ТОВ «Фінансова Рада України»

Адреса: Україна, м. Київ, вул. Павлівська, 22, оф. 12

Контактний телефон: +38 (067) 401-8435

E-mail: editor@inter-nauka.com

www.inter-nauka.com

Підписано до друку 25.05.2019. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS.

Умовно-друкованих аркушів 8,6. Тираж 100.

Замовлення № 398. Ціна договірна.

Надруковано з готового оригінал-макету.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників і

розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2458 від 30.03.2006 р.